Claude David

Hitler și nazismul

27

Micii giganți

CORINT

Redactor:
Radu Badale

Tehnoredactare computerizată:
Mihaela Dumitru

Coperta:
Walter Riess

Claude David
HITLER ET LE NAZISME
© Presses Universitaires de France, 1979.
14e édition: 1996, novembre

Toate drepturile asupra acestei versiuni
în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-224-0

CLAUDE DAVID
Profesor la Universitatea Paris–Sorbona

HITLER ŞI NAZISMUL

Traducere, note şi prefaţă:
Marian Ştefănescu

CORINT
Bucureşti, 2002

PREFAŢĂ

O carte despre Adolf Hitler şi despre nazism nu implică numai o solidă documentare, pentru că bibliografia problemei este copleşitoare. O astfel de temă solicită multă răspundere şi ridică serioase pericole. Ele îşi au sursa în cel puţin două aspecte.

În primul rând, în faptul că tema propusă este una esenţială pentru înţelegerea secolului al XX-lea. Dacă avem în vedere că istoria Germaniei a marcat profund istoria Europei şi istoria lumii în secolul trecut şi că nazismul a declanşat cel mai devastator război din toate timpurile, în care s-a decis soarta omenirii pentru deceniile care au urmat, o astfel de apreciere nu poate fi considerată exagerată.

În al doilea rând, o carte despre nazism trebuie, inevitabil, să ridice întrebarea gravă: cum a fost posibil ca într-o ţară de înaltă civilizaţie şi de profundă disciplină să ajungă la putere o persoană ca Adolf Hitler şi un regim ca cel nazist? O întrebare care dă naştere altor întrebări!... Cum s-a putut impune Hitler în Germania, când avea atât de puţine calităţi şi atât de mari defecte de educaţie, de gândire şi de comportare? Cum a fost posibil ca într-un secol atât de dinamic pe plan ştiinţific, cultural şi economic să se impună un regim politic care dispreţuia omul în general şi promova, cu mijloace de cumplită brutalitate şi cruzime, ura faţă de cei consideraţi „nearieni"? Apoi, se naşte şi dilema: Germania a avut oare o predispoziţie specială, internă, pentru un astfel de regim totalitar, sau impunerea lui în această

ţară a fost un simplu „accident" al istoriei, rezultatul unei crize profunde care-şi are izvorul în pierderea războiului din 1914–1918 şi, în special, în criza economică din 1929?

La aceste întrebări cititorul va găsi răspunsul, sau măcar o îndrumare competentă, în lucrarea pe care o publică acum Editura Corint.

Cartea lui Claude David oferă informaţii despre situaţia din Germania după 1918, biografia lui Hitler, ascensiunea partidului său până la luarea puterii şi despre diverse aspecte ale regimului nazist. Dar cartea aceasta este remarcabilă mai ales prin modul de folosire a „argumentului" istoric pentru a oferi o explicaţie, pentru a uşura înţelegerea unui fenomen atât de complex şi, afirm încă o dată, dificil, periculos.

Cine doreşte o sinteză de mare calitate intelectuală, un răspuns la întrebări profunde şi chiar o propunere de angajare morală, va avea numai de câştigat din lectura acestei cărţi.

Marian Ştefănescu,
Universitatea din Bucureşti

PARTEA ÎNTÂI

CUCERIREA PUTERII
(1919—1934)

Capitolul I

ISTORIE

I. 1919–1923

1. Apariţia lui Hitler

Germania în iunie 1919. În iunie 1919, revoluţia care începuse cu puţin timp înainte de armistiţiul din noiembrie 1918[1] era complet înăbuşită. Sovietele de muncitori şi soldaţi au fost pretutindeni dizolvate. S-a întrunit o Adunare Constituantă, iar comisarii poporului, care exercitaseră până atunci puterea executivă, au cedat-o unui guvern de coaliţie, în care nu se afla nici un socialist revoluţionar, dar care cuprindea reprezentanţi ai social-democraţiei, ai Centrului catolic şi ai Partidului Democrat.

Dificila problemă a demobilizării era, în aparenţă, rezolvată. Unităţile care reveniseră de pe front au fost dizolvate. Înainte ca Tratatul de la Versailles[2] să definească noul statut al armatei germane, a fost constituit provizoriu

[1] Armistiţiul, care punea capăt Primului Război Mondial, a fost semnat de germani la 11 noiembrie 1918 în salonul trenului special al mareşalului Foch, aflat în pădurea Compiègne.

[2] Tratatul între puterile aliate şi asociate şi Germania a fost semnat la 28 iunie 1919, la Versailles.

un *Reichswehr*. Guvernul, precaut, nu a vrut să înarmeze grupurile de oameni formate în mod spontan. S-a constituit astfel o armată nouă, alcătuită din voluntari înrolaţi de ofiţerii de carieră. Acest *Reichswehr*, format din douăzeci şi opt de brigăzi, care în iunie 1919 avea aproximativ trei sute de mii de oameni, era destinat să absoarbă aşa-numitele *Freikorps*. *Freikorps* erau denumite grupurile de voluntari care se formaseră începând din decembrie 1918, în special în zona frontierelor estice, pentru a se opune polonezilor şi cehilor, dar şi bolşevicilor ruşi. De fapt, *Reichswehr*-ul nu le absoarbe decât parţial. Alături de el subzistă un număr foarte mare de organizaţii militarizate: în afară de *Freikorps,* orientate spre exterior, împotriva slavilor, şi de multe ori deosebit de ostile faţă de *Reichswehr*, existau şi gărzile civile (*Einwohnerwehren*), orientate spre interior, împotriva comunismului. Puterea centrală controla destul de bine grupurile din interior, dar în mult mai mică măsură formaţiunile de la frontiere, care reuneau elementele cele mai active şi mai reacţionare din vechea armată. Un bun exemplu este formaţiunea de la Marea Baltică (*Baltikum*), unde s-a remarcat un căpitan Ehrhardt, care a intrat din proprie iniţiativă în luptă cu bolşevicii ruşi în preajma oraşului Riga. A fost necesară intervenţia Misiunii Interaliate pentru a pune capăt unor iniţiative de acest gen.

Alături de formaţiunile militare existau tot felul de societăţi de gimnastică, de inspiraţie patriotică, dar şi o mulţime de grupuleţe şi de partide monarhiste, rasiste, naţionaliste, care erau tare nemulţumite de construirea unei republici în Germania, care se pregătea la Weimar.

[3] Georges Clemenceau (1841–1929): om politic francez, şef al guvernului în 1906–1909 şi 1917–1920. A condus delegaţia franceză la Conferinţa de Pace urmărind, consecvent, să impună condiţii grele Germaniei înfrânte. A fost numit: „Tigrul" şi „părintele Victoriei"

Tot în 1919, guvernul german acceptă condiţiile dure pe care i le impune Clemenceau[3] la Conferinţa de Pace. Pentru a se decide acceptarea au fost necesare lungi dezbateri: o parte din guvern şi o parte din armată se gândiseră la reluarea ostilităţilor. A fost necesară formarea unui nou guvern, la 20 iunie. La 21 iunie, flota germană se sabordase la Scapa Flow[4] La Berlin au avut loc manifestaţii ale ofiţerilor şi studenţilor. În acelaşi timp, la Wiesbaden era proclamată o „republică renană", cu sprijinul Franţei.

Dacă revoluţia declanşată de stânga fusese înfrântă, situaţia *Reich*-ului rămânea totuşi foarte instabilă. Opoziţia naţionalistă şi conservatoare, deşi slabă pe plan politic, devenea ameninţătoare. În Bavaria, această constatare era chiar mai adevărată decât pentru restul *Reich*-ului. La München, socialiştii revoluţionari se menţinuseră cel mai mult la putere. Cu toate că şeful lor, Kurt Eisner, a fost asasinat în februarie, la 6 aprilie se proclamase acolo „republica sovietică" Particularismul bavarez se manifesta atât la partidele de extremă dreaptă cât şi la cele de extremă stângă. Münchenul a fost „reintegrat" printr-o expediţie ordonată de Berlin, la care au participat, alături de armata permanentă germană, şi formaţiunile *Freikorps* bavareze conduse de von Epp. După ce a fost loc de experimentare a revoluţiei socialiste, Bavaria va deveni centrul activităţii reacţionare.

Partidul Muncitorilor Germani. Spre sfârşitul războiului, în martie 1918, s-a constituit la Bremen un Comitet „pentru o pace germană justă" Era un grup de inspiraţie

[4] Baza navală a flotei militare britanice, amenajată în 1914 în insulele Orkney, din nordul Scoţiei. După înfrângerea din 1918, flota militară germană a fost internată acolo şi, în faţa ameninţării de a fi predată învingătorilor, s-a sabordat.

naţionalistă. Filiala de la München era condusă de un muncitor, care se numea Drexler[5]

După terminarea războiului, Comitetul s-a transformat în partid, unul dintre nenumăratele partide care au apărut atunci. Şi-a luat numele de Partidul Muncitorilor Germani. În 1921, el devine Partidul Naţional-Socialist al Muncitorilor Germani (N.S.D.A.P.). Nici numele partidului, nici programul lui nu dau dovadă de originalitate. Partidul lui Drexler era departe de a fi ceva deosebit în Germania. La Hanovra exista un Partid Socialist German, în care milita Julius Streicher. În altă parte a Germaniei exista un Partid Social German. Încă din timpul lui Wilhelm al II-lea[6] unul din marile grupuri politice conservatoare şi antisemite, cel condus de Fridrich Naumann, luase numele de „social-naţional" pentru a se opune „creştinilor sociali" „Socialismul" acestor partide nu era nici măcar o formă de iluzie; ele nu doreau să pară că sunt partide de stânga. Din contră, îşi proclamau răspicat orientarea politică.

Partidul Muncitorilor Germani era, în iunie 1919, un minuscul grup cu circa şaizeci de membri. Trei personalităţi îl dominau: ziaristul Dietrich Eckart, care dorea să fondeze o „alianţă burgheză germană", inginerul Gottfried Feder, care va fi primul teoretician al partidului, şi căpitanul Ernst Röhm, un ofiţer cu vechime, pe jumătate aventurier, venit în partid din formaţiunile *Freikorps* ale lui von Epp.

În iulie 1919, la o întrunire a partidului, unul dintre cei care asistau se remarcă printr-o condamnare viguroasă a separatismului bavarez. El este invitat să adere la partid şi devine, în scurt timp, membru al Comitetului de Conducere. Numele lui era Adolf Hitler.

---

[5] Anton Drexler: muncitor lăcătuş, fondator al Partidului Muncitorilor Germani, care a stat la baza N.S.D.A.P.

[6] Wilhelm al II-lea: împărat al Germaniei în perioada 1888–1918. Obligat să abdice în urma revoluţiei din 9 noiembrie 1918, a trăit în exil la castelul Doorn din Olanda până la moartea sa, în 1941.

Tinereţea lui Hitler. Tinereţea lui Hitler nu este cunoscută decât prin scurta relatare pe care el însuşi o face în *Mein Kampf*. Tatăl lui[7] era vameş austriac şi, în momentul naşterii lui Adolf Hitler, în 1889, era angajat la punctul de frontieră Braunau, pe râul Inn. Băiatul nu a vrut să devină funcţionar, cum dorea tatăl lui: simţea că are vocaţie de pictor. Şi-a continuat totuşi studiile secundare la Linz. Dar, când Adolf tocmai împlinise treisprezece ani, tatăl lui a murit. După încă doi ani, tânărul s-a îmbolnăvit, destul de grav, la plămâni şi a fost obligat să-şi întrerupă studiile. Puţin mai târziu a murit şi mama sa[8] În vârstă de 16 ani, orfan şi lipsit de venituri, Hitler a plecat în 1905 la Viena pentru a urma Academia de pictură. Însă nu a fost admis. Au urmat ani dificili. Lipsit de resurse materiale, tânărul Adolf a fost obligat să muncească în port, ca hamal. Apoi a putut, în timp ce studia desenul pentru a da examen de admitere la arhitectură, să lucreze pe cont propriu, ca pictor de acuarele. În 1913[9] a plecat la München, unde se afla şi în momentul declarării războiului.

Aceşti primi ani din viaţa lui Hitler îl arată deja urmărind cu încăpăţânare să-şi atingă scopul fixat. El dorea, după cum singur spunea, „să devină cineva" Era fiul unui umil funcţionar, care dorea să urce pe scara socială cu orice preţ. Era un artist ratat care, în autobiografia sa, este grijuliu să marcheze distanţa care îl separa de proletariat: „Hainele mele erau încă acceptabile, vorbirea aleasă, comportarea distinsă." Subliniază el însuşi că „mediul

---

[7] Tatăl lui Adolf Hitler se numea Alois Hitler (1837–1903) şi purtase până în 1876 numele mamei sale Schicklgruber, pentru că se născuse cu 5 ani înainte de căsătoria acesteia cu morarul Johann Georg Hiedler.

[8] Mama lui Adolf Hitler, Klara Hitler, născută Pölzl (1860–1907), a fost a treia soţie a lui Alois şi era verişoara lui.

[9] Adolf Hitler s-a mutat la München, în mai 1913, probabil pentru a evita satisfacerea serviciului militar în Austro-Ungaria.

tinereţii lui era alcătuit din mic-burghezi, (...) grupul social care se ridicase cu puţin timp înainte deasupra nivelului muncitorilor manuali (...) şi care păstra amintirea odioasă a mizeriei în care trăia acea clasă inferioară." În faţa spectacolului oferit de cartierele populare din Viena, el se întreabă: „Ce se va întâmpla dacă (într-o zi) mulţimea acestor sclavi dezlănţuiţi părăseşte cocioabele mizerabile pentru a copleşi restul umanităţii, atât de nebuneşte imprudentă?" Impulsul dat de resentimentele sociale carierei sale se observă în fiecare pagină din *Mein Kampf*.

Anii pe care Hitler i-a petrecut la Viena au fost anii lui de formare. Era avid de lectură. A citit lucrări de politică, pe Georges Sorel, Nietzsche, Schopenhauer, cărţi de istorie, lucrări de tehnică. Cei care l-au cunoscut îi atribuie o adevărată competenţă în mecanică şi în probleme de armament. În rest, el dispunea de cunoştinţe variate, dar superficiale, care, susţinute de o memorie excepţională, îi permiteau să-şi spună punctul de vedere, cu pasiune, asupra tuturor problemelor aduse în discuţie.

De altfel, după propria lui mărturisire, la Viena şi-a făcut ucenicia politică. Spectacolul oferit de monarhia Austro-Ungară, sfâşiată de revendicările naţionalităţilor, a dezvoltat în el impresia superiorităţii germanilor. Administraţia antisemită a primarului Vienei, Karl Lueger, l-a convertit la doctrinele rasiste.

Hitler, care a fost respins ca neîncorporabil de Comisia de recrutare din Austria, s-a angajat la începutul războiului în armata bavareză. A fost rănit în luptă, intoxicat cu gaze pe front şi a primit Crucea de Fier. Când s-a cerut armistiţiu, el era internat în spital, pentru tratament. Întors în batalionul lui, umilit de înfrângere, el intră în conflict cu cei care formaseră Consiliile soldaţilor la München şi, pretinde el, ordonaseră să fie arestat pe 27 aprilie 1919.

Este salvat de căderea guvernului revoluţionar de la München şi, puţin mai târziu, depune mărturie împotriva foştilor adversari.

Această atitudine i-a adus avantajul de a fi păstrat în noua armată. A urmat, ca şi ceilalţi soldaţi din batalionul lui, un curs de reeducare. Printre instructorii de la acel curs era Gottfried Feder, pe care Hitler îl asculta acolo pentru prima dată. Astfel a stabilit legătura cu Partidul Muncitorilor Germani.

Într-o zi, la acel curs pe care-l urma la armată, s-a manifestat ca antisemit. „Rezultatul", scrie el, a fost că, după câteva zile, am fost numit „ofiţer cu propaganda" (*Bildungsoffizier*) la un regiment din München. (...) Se urmărea restabilirea disciplinei militare şi instruirea trupei, din nou, în spiritul sentimentelor naţionale şi patriotice." Hitler şi-a păstrat această funcţie în *Reichswehr* până la 1 aprilie 1920.

2. Hitler se impune

În iulie 1919, Hitler era membru al unui obscur partid bavarez. În 1923, recunoscut drept conducător de toate organizaţiile de extremă dreapta, el încearcă o lovitură de stat pentru a lua puterea. Evenimentele i-au fost fără îndoială favorabile, dar şi el a ştiut cum să-şi îndepărteze numeroşii rivali.

Perioada tulburărilor din Germania. Ameninţarea pe care o reprezentau organizaţiile paramilitare pentru Republica Germană a devenit curând foarte clară. Între 1920 şi 1925, o serie de comploturi şi de asasinate compromite viaţa politică şi pune adesea în pericol chiar regimul. În martie 1920, puciul lui Kapp şi Lüttwitz, sprijinit de

brigada marină a căpitanului Ehrhardt, a silit guvernul să fugă din capitală câteva zile. În 1921 începe seria gravelor atentate politice: în cele mai cunoscute au plătit cu viaţa semnatarul armistiţiului, Erzberger, şi, în anul următor, Walter Rathenau, cunoscut economist, ministru al Afacerilor Externe.

Aplicarea tratatului de la Versailles, care nu-i permitea Germaniei decât o armată de o sută de mii de oameni, a obligat gărzile civile şi asociaţiile militare să-şi schimbe modul de acţiune. Până atunci ele erau tolerate, sprijinite, folosite uneori de guvern. După Versailles, ele au devenit clandestine şi s-au transformat, în consecinţă, în grupări teroriste. O lege adoptată la 22 martie 1921, sub presiunea aliaţilor, dezarma, în principiu, toate organizaţiile, dar fără să impună dizolvarea lor. Această lege a fost aplicată în mod energic de guvernul social-democrat din Prusia. Astfel, aici terorismul a fost mai puţin activ decât în alte regiuni. Dar guvernul *Reich*-ului a aplicat legea fără energie. Bavaria chiar a decis s-o ignore. Din martie 1920 până în septembrie 1921 puterea a fost controlată aici de von Kahr. El declara că aceste organizaţii, „pur civile" sunt singurele care pot să apere ţara „de valurile distrugătoare ale bolşevismului" Bavaria devine arsenalul Germaniei: formaţiunile paramilitare de aici numărau nu mai puţin de trei sute de mii de oameni. Una din cele mai importante se numeşte Organizaţia Escherisch sau *Orgesch,* după numele fondatorului ei. Brigada Ehrhardt, desfiinţată în Prusia, se reconstituie în Bavaria, unde devine faimoasa „O.C." (Organizaţia Consul). Tot în Bavaria găsesc azil formaţiunile *Freikorps* care luptaseră, în 1921, în Silezia superioară.

Acesta este mediul în care se dezvoltă Partidul Muncitorilor Germani. Hitler şi-a datorat primele succese atacului împotriva particularismului bavarez. Dar aceluiaşi

particularism el îi datora chiar posibilitatea de a exista pe arena politică.

Progresele rapide ale Partidului Muncitorilor. În 1919, Partidul Muncitorilor avea circa 60 de membri. În anul următor numără trei mii de membri. În 1922, organul de presă al partidului avea un tiraj de douăzeci de mii de exemplare.

La început, partidul se mulţumeşte cu mici ciocniri cu adversarii şi cu organizarea a cât mai multe reuniuni de propagandă. La 3 februarie 1921, Hitler adună mai multe mii de ascultători la circul Krone. În acelaşi an, la 4 noiembrie, la Hofbräu, se produc schimburi de focuri între „naziştî" şi social-democraţi. În acelaşi timp, se constituie filiale ale partidului în diferite oraşe din provincie, în special în Germania sudică. Primul congres are loc în ianuarie 1922, la München. Din decembrie 1920, partidul avea un periodic propriu, *Völkischer Beobachter*[10], mai întâi săptămânal, din 1923 cotidian.

Dar principalul eveniment al acelor ani este constituirea Secţiei de asalt. Partidul dispunea, de la început, de un serviciu propriu de ordine — *Ordnertruppen*. La 3 august 1921, se creează o „societate de gimnastică şi sportivă", cu scopul de „a menţine idealul militar al unui popor liber". Societatea era creată la patru luni după adoptarea decretului care dizolva gărzile civile. Partidul moştenea, în acest fel, personalul acestor formaţiuni. Curând, renunţând la disimulare, secţia sportivă îşi ia numele de „Secţia de asalt" (S.A.).

În această perioadă, au aderat la partid mulţi dintre viitorii conducători. Hermann Göring, un „as" al aviaţiei în timpul războiului, a devenit şeful S.A. Himmler, un administrator de proprietăţi agricole, şi Rudolf Hess intră în

[10] „Observatorul naţional" (în germană).

partid tot în aceşti ani. Hitler a stabilit relaţii cu Otto şi Gregor Strasser, naţionalişti interesaţi de problemele sociale, ca şi el. Fraţii Strasser erau adepţii politicii de înţelegere cu Rusia. Alfred Rosenberg, de origine baltică, care va deveni unul dintre „gânditorii" partidului, reprezenta orientarea opusă: era violent ostil U.R.S.S.

Dar partidul găseşte ajutor şi în afara cercurilor sale. Prin Rosenberg, este în relaţii cu grupuri de ruşi albi şi cu hatmanul Skoropadski[11], fostul stăpân al Ucrainei. Prin Frick, înalt funcţionar la München, câştigă bunăvoinţa poliţiei bavareze. Prin Röhm, partidul stabileşte relaţii strânse cu von Epp şi mediile conservatoare din *Reichswehr*. Gregor Strasser îl ajută pe Hitler să stabilească relaţii cu Ludendorff[12]. Hitler stabileşte contacte şi cu marile organizaţii antisemite din Germania de Nord şi cu Borsig, preşedintele sindicatului patronatului. El obţine din toate aceste medii recruţi şi, în special, furnizori de fonduri.

Însă aceste progrese ale partidului nu erau lipsite de pericole: exista riscul ca acesta să fie absorbit de alte organizaţii, mai extinse sau mai puternice. Dinamismul şi abilitatea lui Hitler au făcut ca partidul lui să absoarbă alte grupuri. În 1921, Hitler devine preşedintele partidului, care-şi schimbase numele în N.S.D.A.P., îndepărtându-l pe Drexler de la conducere. În 1923, el îl înlocuieşte pe Eckart la conducerea ziarului partidului. În acelaşi an, când diverse formaţiuni paramilitare ale *Reich*-ului se unesc

[11] Pavlo Skoropadski a răsturnat, cu ajutorul armatei germane de ocupaţie, guvernul ucrainean condus de Vinişenko şi s-a proclamat "hatman al Ucrainei", la 29 aprilie 1918. A abdicat la 14 decembrie 1918 şi s-a refugiat în Germania.

[12] Erich Ludendorff (1865–1937): important general german, care a fost şeful Statului Major al Frontului de Est (din noiembrie 1914) şi apoi adjunct al Comandantului Suprem al armatei germane (1916–1918). În octombrie 1918 şi-a dat demisia din armată şi a intrat în viaţa politică, fiind ales deputat (1924–1928).

într-o „ligă a asociaţiilor de luptă" (*Kampfbund*) se putea crede că Hitler nu va fi decât „prizonierul *Reichswehr*-ului" În fapt, în pofida reticenţelor lui Ludendorff, Hitler este recunoscut şef al *Kampfbund*, la 24 septembrie 1923.

3. Lovitura de stat eşuată

Hitler devenise şeful rezistenţei de extrema dreaptă. Dar, pentru a se gândi să ia puterea, era necesar să se producă o serie de evenimente.

Cauzele externe ale loviturii de stat. Mai întâi, în 1923, are loc ocuparea regiunii Ruhr de către trupele franceze. Această ocupaţie, care avea drept scop luarea unui gaj productiv, în contul reparaţiilor de război pe care germanii nu le plăteau la timp, a avut consecinţe multiple. În primul rând, ea a provocat o puternică răbufnire de patriotism german, în toate partidele, servind propaganda naţionalistă a formaţiunilor de extremă dreapta. Populaţia din Ruhr a decis rezistenţă pasivă şi, susţinută iniţial de guvern, a încetat lucrul. Profitând de situaţie, *Reichswehr*-ul a restabilit contactele strânse cu formaţiunile paramilitare, furnizându-le arme şi bani: ansamblul constituie ceea ce se va numi „*Reichswehr*-ul negru". Agitaţia grupurilor de dreapta a crescut în mod periculos. La 2 septembrie, a fost organizată la Bayreuth o „zi germană", iar la 1 octombrie, la Küstrin, o insurecţie a încercat să răstoarne regimul.

În acelaşi timp, încetarea lucrului în Ruhr şi sistarea plăţii indemnizaţiilor şomerilor au dat lovitura de graţie unei economii deja zguduite. Inflaţia începuse să se manifeste cu mult timp înainte. Dar în 1923 ea este devastatoare. Se produce un transfer brutal de avere şi apare un sentiment de instabilitate şi de neîncredere, puţin favorabil păcii în ţară.

Alt eveniment fundamental este, la sfârşitul lui 1922, marşul asupra Romei întreprins de fasciştii italieni. Fără exemplul acestui succes neaşteptat, este puţin probabil ca Hitler să fi încercat, la rândul lui, un marş asupra Berlinului.

Puciul din 8 noiembrie 1923. În septembrie 1923, noul guvern al *Reich*-ului, condus de Stresemann[13], a pus capăt rezistenţei pasive în Ruhr. El încerca să obţină prin negocieri mai mult decât s-a obţinut prin violenţă. Această înţelepciune produce însă un impuls de revoltă în adepţii extremei dreapta.

În agitaţia generală, Bavaria nu putea rămâne deoparte. Şansa Republicii germane a fost că opoziţia de dreapta era încă divizată. O fracţiune era separatistă: ea dorea să-l restaureze la München pe Rupprecht, prinţul moştenitor din dinastia Wittelsbach. Şeful acestei fracţiuni era von Kahr, care conducea provincia, din septembrie, cu titlul de Comisar de Stat. Cealaltă fracţiune, în frunte cu Hitler, era ostilă oricărui separatism: obiectivul ei era răsturnarea guvernului de la Berlin. Ea dispunea de sprijinul lui Ludendorff, care, conform planului, urma să devină şeful armatei.

Hitler se confruntase deja cu administraţia bavareză. El făcuse în 1922 o lună de închisoare pentru împiedicarea libertăţii de reuniune. Apoi, la 1 mai 1923, după o tentativă de atac armat contra unei reuniuni socialiste, a fost pe punctul de a fi expulzat din Bavaria.

---

[13] Gustav Stresemann (1878–1929): cel mai influent om politic german în timpul Republicii de la Weimar. A fost membru al Partidului Popular. A condus guvernul Marii Coaliţii (13 august–23 noiembrie 1923) şi apoi a fost ministru de Externe, până la moarte, dovedindu-se un abil diplomat.

La 8 noiembrie, el a decis să acţioneze. A atacat cu trupele sale o reuniune organizată de von Kahr, la Bürgerbräu[14]. A năvălit în sală şi, sub ameninţare, a obţinut sprijinul lui von Kahr pentru scopul lui. Urma să se formeze un guvern provizoriu la München şi să se organizeze un marş la Berlin. Dar, a doua zi, pe 9 noiembrie, von Kahr a redevenit stăpân pe sine: el a ordonat să se deschidă focul asupra unei demonstraţii conduse de Ludendorff şi de Hitler. Partidul înregistrează şaisprezece morţi, care vor deveni „martirii" mişcării. La Berlin, când s-a aflat despre cele întâmplate, a fost decretată starea de asediu. Hitler a reuşit să fugă, dar a fost arestat peste două zile. Au fost arestaţi şi Röhm, Gregor Strasser, Frick, Dietrich Eckart şi alţii. Göring a fugit în Italia[15] Ludendorff a fost lăsat, provizoriu, în libertate.

Lovitura de stat a lui Hitler eşuase. Va avea nevoie de aproape zece ani pentru a depăşi eşecul.

II. 1923–1929

1. Germania se linişteşte

Aceşti şase ani constituie, în cariera lui Hitler, o lungă paranteză. În 1923, el putea crede că este aproape de succes. Va redeveni însă, pentru mulţi ani, un element neglijabil. La alegerile din mai 1924, după izbucnirile patriotice provocate de ocuparea Ruhrului, rasiştii obţin treizeci şi două de locuri (având 6,6% din voturi). În 1928, cei

[14] Numele complet este *Bürgerbräukeller* – crama cu bere a oraşului (în germană): de aceea acţiunea este numită şi „puciul de la berărie"

[15] Göring a fost rănit la picior în timpul puciului, dar a reuşit să se refugieze în Austria, de unde a plecat în Italia şi apoi în Suedia. A reluat legăturile cu Hitler în 1928.

care-l urmau pe Hitler nu primesc decât 3,5% din voturi. Republica de la Weimar dădea impresia că se consolidează, iar ameninţarea regimului autoritar era îndepărtată.

Este momentul — singurul — când regimul parlamentar, sprijinit pe o solidă majoritate de centru, funcţionează în mod normal. Marca este stabilizată încă de la sfârşitul lui 1923.

În exterior, Germania îşi recâştigă, treptat, locul în Europa: în 1925 semnează pactul de la Locarno, în 1926 intră în Societatea Naţiunilor, iar în 1928 participă la acordul privind renunţarea la război. Ruhrul este evacuat de trupele franceze la sfârşitul lui august 1925, iar trupele aliate părăsesc treptat Renania. Mai târziu, Planul Dawes şi apoi Planul Young[16] prevăd eşalonarea plăţii reparaţiilor de război. După ani de penurie, economia germană se redresează. Este adevărat că, la moartea lui Ebert, forţele de dreapta determină alegerea mareşalului von Hindenburg ca preşedinte al *Reich*-ului. Dar, cu excepţia ultimilor ani de viaţă, bătrânul mareşal a acceptat, în mod onest, jocul parlamentar. Este de asemenea adevărat că, în 1926, discutarea problemei „*Reichswehr*-ului negru" în Parlament a provocat îndepărtarea lui von Seeckt de la conducerea armatei. Acesta este un fapt caracteristic, pentru că problema a fost ridicată de unul dintre partidele majorităţii guvernamentale: vremea loviturilor de forţă trecuse.

2. Marea criză a Partidului Nazist

Procesul participanţilor la puciul de la München a avut loc în ianuarie 1924. Hitler a fost condamnat la cinci ani de închisoare, iar Ludendorff a fost achitat. Partidul Naţional-Socialist era dizolvat.

[16] Planurile, care poartă numele americanilor Charles Dawes şi Owen Young, au fost adoptate în 1924 şi, respectiv, 1929.

În timpul captivităţii, Hitler începe să-i dicteze lui Rudolf Hess, arestat şi el, ceea ce va deveni *Mein Kampf*. Gregor Strasser, ales pentru *Landtag* în Bavaria, a rămas liber. El şi Ludendorff au încercat să refacă rândurile partidului. La început, nu s-a găsit altă soluţie decât unirea cu rasiştii tradiţionali conduşi de von Graefe, într-un Partid Rasist al Libertăţii. În acelaşi timp, Röhm încearcă să reconstituie S.A. sub alt nume.

Hitler este eliberat după mai puţin de un an de detenţie, datorită intervenţiei ministrului bavarez al Justiţiei. Starea de asediu fiind ridicată, la 27 februarie 1925 Partidul Naţional-Socialist este reînfiinţat.

Însă, atunci, „tendinţele" care nu existaseră în perioada de dezvoltare a partidului se manifestă cu violenţă.

Gregor Strasser a devenit o persoană importantă. El conducea partidul în nordul Germaniei şi o ostilitate destul de clară separa Nordul de Sud. Periodicului münchenez *Völkischer Beobachter,* controlat de Hitler, i se opune berlinezul *Arbeiterzeitung,* aflat sub influenţa fraţilor Strasser. Tot acesta este momentul când apare printre conducători un renan pe nume Joseph Goebbels, care, apropiat iniţial de Strasser, i se alătură apoi lui Hitler. Conflictul dintre „cele două Germanii" izbucneşte în 1926, la Congresul de la Bamberg, şi în 1927, la Congresul de la Nürnberg.

Opoziţia dintre Hitler şi Strasser se limitează la tactică, nu la doctrină. Strasser era favorabil alianţei cu Rusia şi acorda mai mare atenţie problemelor sociale, în timp ce Hitler înclina mai mult spre Italia. În plus, în timp ce Strasser reprezenta aripa „activistă" a partidului, Hitler, cu abilitate, practica în anii de criză o politică de prudenţă, cu scopul de a linişti, în Germania, dreapta tradiţională, iar în exterior, opinia publică anglo-saxonă. În 1926–1927, el discută cu mediile industriale din Ruhr, insistând pe

respectarea proprietăţii private. El dezaprobă în mod deschis păgânismul „germanic" al lui Ludendorff şi estompează aspectul anticlerical al partidului său. În 1926, când o parte a opiniei publice protesta împotriva indemnizaţiilor plătite prinţilor germani expropriaţi, Hitler se manifestă de partea acestora.

În acelaşi timp, Hitler a reorganizat partidul, dându-i o structură mai centralizată. A decis ca şefii de provincii (*gauleiters*) să nu fie aleşi, ci numiţi de el. În locul cel mai ameninţat, la Berlin, l-a numit *gauleiter* pe Goebbels. A fost reformată şi S.A., care, în anul 1927, atingea, din nou, douăzeci de mii de membri. De asemenea, pentru a se asigura împotriva oricărei surprize, Hitler a creat S.S.

Din 1923 se constituise, sub numele „trupa de şoc a lui Hitler", o gardă pretoriană la dispoziţia sa. Această formaţiune a stat la baza S.S. În anul 1927, ea intră sub ordinele lui Himmler. Tot felul de organizaţii anexe, ca Tineretul hitlerist, ligile juriştilor, învăţătorilor, studenţilor naţional-socialişti, se nasc în acestă epocă. Pe de altă parte, Göring se întoarce din exil; el este ales în *Reichstag*, în anul 1928. Tot el îl ajută pe Hitler să profite de bunele relaţii pe care le avea cu mediile industriale din Renania.

Prin 1929, Hitler nu avea nici o influenţă în Germania. Dar el a redat partidului său o structură solidă. Şi evenimentele vor veni curând în întâmpinarea sa.

III. 1929–1933

Prima ameninţare hitleristă a fost contemporană cu inflaţia. Retragerea sa a corespuns anilor de prosperitate. Revenirea coincide cu anii crizei economice care a început în 1929.

Această criză a fost anunţată, din 1927, de prăbuşirea monetară. Falimentele se înmulţesc. Numărul şomerilor creşte cu o rapiditate incredibilă: un milion cinci sute de mii în anul 1929, şase milioane în 1932. La 24 octombrie 1929 se produce marele crah bursier de la New York. Industria germană, dependentă de capitalul american, primeşte o mare lovitură. Cei care au acordat împrumuturi sunt obligaţi să-şi recupereze creanţele: economia germană este brusc ameninţată. Producţia cade în 1932 la 50%, iar în unele domenii la 30% din producţia anului 1929. Rezerva de aur de care dispunea *Reichsbank* scade de la 2216 milioane mărci, în 1930, la 984 milioane mărci în 1931. Democraţia germană nu poate rezista la o zguduire de asemenea amploare.

1. În timpul guvernelor Brüning (1930–1932)

Evoluţia regimului. În timp ce alegerile din 1928 au trimis în *Reichstag* o sută cincizeci şi trei de social-democraţi, mai mulţi decât la oricare dintre alegerile precedente, urnele înregistrează, din 1929, succese ale extremiştilor. În mai 1929, naziştii au cules, în Saxa, la alegerile pentru *Landtag*, de două ori mai multe voturi decât în anul precedent. În anul 1929, partidul numără o sută douăzeci de mii de membri, iar în 1930, două sute zece mii de membri. În ianuarie 1930, Frick devine ministru în Turingia: este primul naţional-socialist ajuns la putere.

„Marea coaliţie", care mergea de la socialişti, la stânga, până la populari, la dreapta, se destramă. Aceste partide se simt incapabile să oprească dezastrul economic şi se tem că vor fi înfrânte de extremiştii comunişti şi nazişti. De acum încolo, adică după căderea guvernului Hermann Müller, în martie 1930, Republica de la Weimar este

condamnată. Guvernele care urmează nu mai sunt susţinute în *Reichstag* decât de o minoritate: regimul a încetat să mai fie parlamentar. Cele trei guverne conduse de Brüning, de Papen şi de Schleicher sunt numite „prezidenţiale", pentru că nu se mai sprijină decât pe încrederea pe care i-o acordă cancelarului preşedintele Hindenburg. *Reichstag*-ul este reunit tot mai rar. Acest regim, care nu putea să se sprijine decât pe armată (ea însăşi subminată de propaganda hitleristă) era, evident, foarte instabil. Parlamentarismul devenind insuportabil, era aproape inevitabil ca mişcarea cea mai dinamică şi mai radicală să se impună în lupta cu celelalte.

Reichswehr-ul, singurul element stabil din ţară, exercită, din acel moment, un control strict asupra guvernului. Un înalt funcţionar al Ministerului de Război, generalul von Schleicher, îşi foloseşte marea influenţă pe lângă bătrânul preşedinte al *Reich*-ului pentru a-l convinge să-l desemneze pe Brüning la conducerea guvernului.

Hitler se apropie de putere. Hitler continuă politica prudentă pe care o ducea din 1925. Astfel, în 1930, la procesul împotriva a doi ofiţeri inculpaţi pentru că au constituit în armată celule naţional-socialiste, Hitler, citat ca martor, afirmă cu hotărâre că respinge acţiunea ilegală şi că revoluţia pe care o pregăteşte este numai „spirituală"

Tactica aceasta este folosită împotriva lui în interiorul partidului. Otto Strasser conduce o secesiune şi fondează o asociaţie concurentă, „Frontul Negru", care trebuia să fie, după spusele lui, „şcoala ofiţerilor şi subofiţerilor Revoluţiei germane." Mişcarea revendică principii religioase şi-şi recrutează adepţii dintre foştii combatanţi din Casca de Oţel: Otto Strasser reuşeşte să provoace revolte printre membrii S.A. Prima are loc în 1930. Pentru a recâştiga controlul asupra trupelor sale, Hitler plasează S.A. sub

ordinele lui Röhm, care tocmai se întorsese din Bolivia, unde fusese angajat câtva timp.

A doua revoltă, condusă de căpitanul Stennes, s-a produs la 1 aprilie 1931.

Dar, în compensaţie pentru aceste dificultăţi interne, Hitler a câştigat încrederea dreptei „tradiţionale" Din 1928, aceasta era condusă de Hugenberg[17], magnat al presei şi unul dintre principalii acţionari ai societăţii cinematografice U.F.A.[18] Tot în 1928 se constituie un fel de triumvirat între Hitler, Hugenberg şi şeful Căştii de Oţel, Seldte. Hitler intră, de asemenea, în relaţii cu Emil Kirdorf, directorul sindicatului patronal al minelor din Ruhr.

Alegerile din 14 septembrie 1930 marchează un progres al naţional-socialismului care îi surprinde chiar pe conducătorii partidului: partidul a trecut brusc de la douăsprezece la o sută şapte deputaţi în *Reichstag*, după ce a obţinut 18% din voturi, adică şase milioane cinci sute de mii de voturi. Efectele acestui gigantic succes nu se lasă aşteptate. În toamnă, Hitler are o întâlnire cu von Schleicher. El se angajase să respecte neutralitatea *Reichswehr*-ului şi în schimb i se permite folosirea trupelor sale de asalt, fără restricţii. La 10 octombrie 1931, Hitler şi Göring sunt primiţi de Hindenburg: preşedintele *Reich*-ului spera, fără temei, că naziştii vor accepta să participe la guvernul lui Brüning. În ziua următoare, pe 11 octombrie,

---

[17] Alfred Hugenberg (1865–1950): important om de afaceri şi om politic german. În 1890 a fost printre fondatorii Ligii pangermanice, din 1908 până în 1918 a fost preşedinte al Consiliului firmei Krupp. A creat cel mai mare concern mediatic, Konzern Hugenberg. Din 1928 a condus Partidul Naţional German.

[18] Universum Film A.G. (U.F.A.) a fost cea mai mare societate cinematografică germană. Creată în 1918, a intrat sub controlul lui Hugenberg în 1927. În 1928–1929 deţinea 150 de cinematografe cu 120 000 de locuri; tot atunci a produs 150 de filme dintr-un total mondial de 1300.

are loc la Bad Harzburg o mare manifestaţie la care participă, cu unităţile lor paramilitare, Hitler şi Seldte, alături de Hugenberg, Class, de la Liga pangermanică, bancherul Schacht, directorul cartelului oţelului, generalul von Seeckt şi alţii. Dreapta „clasică" spera încă să-l folosească pe Hitler, dar să păstreze pentru ea conducerea politică. De acum, problema nu mai era dacă Hitler va ajunge la putere, ci dacă va ajunge singur.

Partida era aproape câştigată pentru Hitler. Însă el va comite o eroare. Brüning îi propune, în ianuarie 1932, să accepte prorogarea mandatului prezidenţial al lui Hindenburg, cu doi ani, pentru a evita organizarea alegerilor. În schimb, Brüning se va retrage, iar Hitler va fi chemat în locul lui. Sigur că va fi ales preşedinte al *Reich*-ului, Hitler refuză. Alegerile prezidenţiale au loc pe 13 martie 1932. Hitler îşi masase deja unităţile paramilitare în jurul Berlinului, gata să pună stăpânire pe ministere. Dar Hindenburg câştigă. La al doilea tur de scrutin el primeşte chiar şi voturile comuniştilor.

Eşecul acesta dă guvernului ocazia să încerce o ultimă acţiune împotriva lui Hitler. În pofida reticenţelor lui Hindenburg, ministrul de Război obţine, la 13 aprilie 1932, interzicerea S.A. şi S.S., motivată de „interesul autorităţii statului" Măsura este realizată cu ajutorul armatei. În paralel, Gregor Strasser încearcă să profite de eşecul rivalului său. În acest sens, el intră în relaţii cu generalul von Schleicher şi încearcă să-şi sprijine acţiunea pe mediile sindicale.

Însă eşecul lui Hitler este repede compensat. Alegerile din Prusia, din 24 aprilie 1932, pentru *Landtag*, sunt din nou un imens succes pentru partizanii săi. Intrigile lui Papen, Schleicher şi Hugenberg obţin în sfârşit, la 31 mai, demisia lui Brüning. Epilogul nu se va mai lăsa mult timp aşteptat.

2. Guvernele Papen şi Schleicher (iunie 1932–ianuarie 1933)

Cele două guverne, care marchează prin existenţa lor efemeră sfârşitul Republicii germane, încearcă pe rând, faţă de Hitler, singurele două politici posibile: Papen încearcă concilierea, Schleicher foloseşte mijloacele de forţă.

Guvernul von Papen cuprinde şapte aristocraţi faţă de şase membri ai mediilor burgheze. El nu a găsit nici un sprijin, nici în parlament, nici în ţară: la 12 septembrie se votează împotriva guvernului cu cinci sute treisprezece voturi contra şi treizeci şi două pentru! În momentul formării guvernului, Hindenburg îi primeşte în audienţă pe Hitler, Röhm şi Hermann Göring, acum preşedinte al *Reichstag*-ului. Îi roagă să înceteze opoziţia faţă de guvern. Hitleriştii pun condiţii: dizolvarea *Reichstag*-ului şi organizarea de noi alegeri, legalizarea Secţiei de asalt, accesul partidului la emisiunile de radio. Von Papen este de acord cu cele trei condiţii. În plus, el suspendă guvernul social-democrat din Prusia. Şi, deja, are în vedere crearea unui Serviciu al muncii.

Era clar că aceste concesii nu vor face decât să mărească pretenţiile naziştilor. Alegerile din 31 iulie 1932 le-au adus 37,2% din voturi. Ei cer acum puterea numai pentru ei, fără ezitare.

Politica conciliantă a lui Papen a fost, deci, sterilă. Încă o dată este dizolvat *Reichstag*-ul. De această dată, naziştii suferă un recul important: pierd două milioane de voturi şi treizeci şi patru de mandate.

Aceasta este conjunctura pe care Schleicher, care devine cancelar la 2 decembrie 1932, încearcă s-o folosească împotriva lui Hitler. Mai întâi, el încearcă să divizeze partidul, oferindu-i lui Gregor Strasser un portofoliu. Acesta ar fi acceptat, dar ameninţările lui Goebbels îl opresc în ultimul moment. Schleicher face atunci planuri pentru o acţiune îndrăzneaţă: el dorea să interzică, în

acelaşi timp, Partidul hitlerist şi Partidul comunist, să suspende *sine die Reichstag*-ul şi să impună un regim corporativ, inspirat de fascismul italian, un fel de dictatură militară sprijinită pe un sindicat unic. Acţiunea este riscantă. Era o încălcare a legalităţii. Lua în calcul lupta deschisă cu trupele hitleriste, putând declanşa un război civil cu sfârşit incert. Schleicher avea de partea lui majoritatea *Reichswehr*-ului, însă câţiva ofiţeri, câştigaţi de cauza hitleristă, ca generalul Blomberg, complotează împotriva lui. Hindenburg, foarte grijuliu cu legalitatea, era neliniştit de o astfel de aventură într-o Germanie cu structura socială ruinată. Pe de altă parte, Papen negocia în secret împotriva lui Schleicher, care-l îndepărtase de la putere şi pe care-l detesta. El se întâlneşte cu Hitler, la Köln, la bancherul von Schröder. Hitler a considerat că ar fi oportun să-şi reducă provizoriu pretenţiile şi să împartă puterea, pentru un timp, cu naţionaliştii–germani.

La 30 ianuarie, Hitler este însărcinat cu formarea guvernului. Opinia publică, din Germania şi din străinătate, este puţin preocupată de eveniment, considerând că hitleriştii se vor uza repede, odată ajunşi la putere. În acest guvern, în afară de Hitler, nu mai erau prezenţi decât doi naziști: Frick la Interne şi Göring la Ministerul Aerului. Era numai primul pas. Hitler îi va elimina repede pe cei care-l aduseseră la putere.

IV. 1933–1934

1. Primele luni ale regimului

Imediat după instalare, Hitler a acţionat cu o rapiditate neaşteptată şi cu deosebită abilitate. El i-a liniştit pe aliaţii săi neîncrezători prin gesturi spectaculose. Însă, în acelaşi

timp, îşi consolida dictatura: decretele esenţiale sunt toate adoptate în primele şase luni după luarea puterii. În primul rând, Hitler obţine de la Hindenburg dizolvarea *Reichstag*-ului, ales cu numai trei luni înainte, sperând că prin noile alegeri partidul va obţine majoritatea absolută şi se va putea debarasa de aliaţii incomozi. Campania electorală este finanţată printr-o subscripţie de trei milioane de mărci obţinută, prin intervenţia lui Schacht, din mediile industriale (Krupp, Schnitzler, Vögler). După campania electorală, afectată de teroarea permanentă a S.A., alegerile au loc pe 5 martie 1933. Speranţele lui Hitler nu se împlinesc: hitleriştii au trecut de la 33% din voturi, în noiembrie 1932, la 44%, dar nu au obţinut majoritatea absolută. Totuşi, coaliţia guvernamentală dispunea în Parlament de trei sute patruzeci şi unu de locuri din cele şase sute patruzeci şi şapte.

La 21 martie 1933, o şedinţă solemnă se reuneşte la Potsdam, în faţa mormântului lui Frederic cel Mare[19]. Participă Hindenburg şi Hitler. Cancelarul pretinde că va apăra pacea în lume şi va fi continuatorul tradiţiei prusace. Dar, în ziua următoare, el obţine de la *Reichstag* votarea legii deplinelor puteri, care-i permite să legifereze fără acordul lui Hindenburg.

La 1 mai 1933 este organizată la Berlin prima mare Sărbătoare a Muncii. Hitler se prezintă ca apărător al muncitorilor. În ziua următoare, pe 2 mai, sindicatele au fost dizolvate şi bunurile lor au fost confiscate.

Hitler semnează, pe 20 iulie 1933, un Concordat cu papa. Dar, în acelaşi timp, el iniţiază lupta împotriva Bisericilor.

---

[19] Frederic al II-lea cel Mare: rege al Prusiei (1740–1786) din dinastia Hohenzollern. A extins statul prin ocuparea Sileziei şi Prusiei Occidentale. A organizat administraţia modernă, a sprijinit dezvoltarea economică şi culturală. A făcut parte din grupul „despoţilor luminaţi"

Pe 17 mai 1933, Hitler declară că acceptă planul de dezarmare MacDonald, care impunea Germaniei o poziţie inferioară. Dar, pe 19 octombrie, în acelaşi an, el părăseşte Societatea Naţiunilor, afirmându-şi libertatea de acţiune.

Decretând o nouă dizolvare a *Reichstag*-ului, atunci când a ajuns la putere, Hitler a promis că nu va modifica compoziţia guvernului, indiferent de rezultatul votului. Totuşi, în septembrie 1933, nouă din cei şaisprezece miniştri erau hitlerişti. Printre noii veniţi se aflau Darré, ministrul Agriculturii, Goebbels, ministrul Propagandei, Röhm şi Hess, miniştri fără portofoliu. Hugenberg, care contribuise mai mult decât oricine să-l aducă pe Hitler la putere, a părăsit guvernul în luna august 1933. Seldte, ministrul Muncii, a aderat la naţional-socialism şi a decretat el însuşi dizolvarea organizaţiei Casca de Oţel, al cărei preşedinte era.

Din primele zile, guvernul şi-a arogat ample puteri poliţieneşti. La 27 februarie 1933, chiar înaintea alegerilor, se produce incendierea *Reichstag*-ului. Azi nu mai există nici o îndoială că acest incendiu s-a produs din ordinul naziştilor. El a fost folosit pentru a stârni mulţimea şi pentru a-i distruge pe comunişti, cărora li se atribuia un complot imaginar. Partidul Comunist a fost dizolvat la începutul lunii martie 1933. Acesta a fost însă numai începutul, pentru că, la 14 iulie 1933, Partidul Naţional-Socialist era proclamat partid unic.

Deplinele puteri i-au fost acordate lui Hitler la 23 martie 1933, cu majoritatea constituţională de două treimi din *Reichstag*. Centrul catolic a votat pentru, numai social-democraţii s-au opus. De acum înainte, executivul şi legislativul erau reunite în mâinile lui Hitler. *Reichstag*-ul n-a mai fost convocat decât din când în când, pentru a

aproba decizii luate anterior. Preşedintele *Reich*-ului nu mai păstra decât o autoritate nominală. Pentru că puterile fuseseră încredinţate personal cancelarului, Consiliul de Miniştri şi le pierdea pe ale sale. Hitler decidea, tot mai mult, în locul miniştrilor săi. Niciodată nu mai deţinuse un dictator o putere atât de mare.

Din ianuarie până în mai 1933, Hitler a reorganizat întreaga administraţie a ţării. El a obligat diferitele state[20] care alcătuiau Germania să aleagă guverne „naţionale", apoi a aşezat în fruntea lor un guvernator (*Statthalter*), după dorinţa lui. Bavaria, care a făcut la un moment dat o încercare de a rezista, a fost plasată sub ordinele energicului von Epp. Sub pretextul „arianizării", toţi funcţionarii au fost verificaţi şi unii dintre ei au fost concediaţi. Începând din septembrie 1933, funcţionarii importanţi au fost numiţi de Rudolf Hess, „locotenentul *Führer*-ului" Poliţia, care depindea înainte de autorităţile locale, a fost centralizată, devenind „Poliţia secretă de stat" (*Geheime Staatpolizei*, prescurtat *Gestapo*). Şi S.A. a primit, în primele luni ale regimului, puteri poliţieneşti. Au fost organizate primele lagăre de concentrare.

Justiţia a fost, de asemenea, reformată chiar de la început. Controlul strict asupra Bisericii protestante începe din primele zile. La 1 aprilie 1933 este organizat „boicotul" comercianţilor evrei. La 2 mai, Frontul Muncii, condus de Ley, ia locul vechilor sindicate. La 14 iulie 1933, o lege reglementează sterilizarea bolnavilor ereditari. Este organizat un „serviciu voluntar al muncii" De asemenea, sunt

[20] Autorul foloseşte uneori termenul „stat", alteori termenul „provincie", pentru cuvântul german *Land* (plural *Länder*), care nu are echivalent nici în franceză, nici în română. Am păstrat termenul din textul francez, dar cititorul trebuie să aibă în vedere caracterul federal al statului german.

create Organizaţia timpului liber (K.D.F.)[21] şi Serviciul naţional-socialist de filantropie (N.S.V.)[22].

În câteva săptămâni, hitlerismul se instalase temeinic în Germania.

2. Criza din 1934

Epurarea din 30 iunie. După cum s-a văzut, la început Hitler s-a sprijinit, în mod deschis, pe unităţile paramilitare: trupele S.A. au devenit poliţie auxiliară. Spre sfârşitul anului 1933, ele cuprindeau aproximativ un milion de oameni, iar subvenţia lunară primită se ridica la 3.000.000 de mărci. Alcătuiau o formaţiune turbulentă, greu de controlat, capabilă de excese care au însângerat primele luni ale regimului. La început, Hitler a luat apărarea celor care făceau parte din S.A., a ordonat oprirea urmăririi lor în justiţie. În faţa agitaţiei permanente a S.A., care se resemna cu greu să accepte stabilizarea regimului şi spera, după propria expresie, o „a doua revoluţie", Hitler a declarat, în două ocazii, la 1 şi 6 iulie 1933, că „revoluţia era terminată" După aceasta, el putea să se teamă că va deveni prizonierul gărzii sale pretoriene.

Röhm şi trupele sale aveau în partid doi adversari de temut: Göring, care era strâns legat de mediile conservatoare, îngrijorate de grupurile greu de stăpânit conduse de Röhm, şi Himmler, care era şeful S.S. şi, în această calitate, subordonat lui Röhm, a cărui autoritate o suporta foarte greu. În afara partidului, S.A. se confrunta cu ostilitatea conservatorilor de felul lui von Papen şi cu cea a armatei permanente, ostilă, în mod evident, acestor con-

[21] *Kraft durch Freude* — Putere prin bucurie (în germană).

[22] *Nationalsozialistische Volswohlfahrt* — Asistenţa socială naţional-socialistă (în germană).

curenţi anarhişti. Când se afirmă că S.A. dorea un fel de revoluţie permanentă, în timp ce Hitler voia să stabilizeze regimul, nu trebuie să se înţeleagă că există o divergenţă, oricât de mică, în privinţa programului sau a doctrinei. S.A. nu era nici mai „avansată", nici mai „socializantă" decât Hitler. Nu era decât o fracţiune care dorea să-şi păstreze independenţa, o grupare înarmată care dorea să-şi asigure controlul asupra puterii civile.

Conflictul, latent de la sfârşitul anului 1933, s-a declanşat când Röhm, care deţinea funcţia de ministru fără portofoliu, a cerut, în primăvara lui 1934, integrarea S.A. în armată. Mareşalul von Blomberg şi generalul von Reichenau au protestat pe lângă Führer care, la sfârşitul lui martie 1934, i-a chemat pe Röhm şi pe locotenenţii săi la ordine, cu severitate.

Acesta nu era singurul element de opoziţie din *Reich*. Erau chiar nazişti, ca de exemplu Gregor Strasser, care, rămânând simpli membri, fără funcţii importante, se gândeau să-şi ia revanşa împotriva lui Hitler. Era apoi von Schleicher, duşman declarat al *Führer*-ului, din 1932. Mai era şi von Papen, care înţelesese prea târziu că Hitler îl înşelase şi care pronunţase la 17 iunie 1934, la Universitatea din Marburg, un discurs ostil faţă de S.A., în special şi faţă de regim, în general. Aceste forme diferite de opoziţie aveau puţine legături între ele: Schleicher îl dispreţuia pe Röhm şi-l detesta pe Papen. Numai jocul aleatoriu al alianţelor tactice a dus la formarea a două grupuri, din aceste opoziţii disparate: pe de o parte, Röhm şi Strasser, pe de altă parte, Papen şi *Reichswehr*-ul.

La 14 iunie 1934, Hitler se întâlneşte, pentru prima dată, cu Mussolini, la Stra, lângă Veneţia. Ducele îi atrage atenţia că excesele unităţilor paramilitare ameninţă stabilitatea regimului şi fac o impresie rea în străinătate. Întors în

Germania, Hitler a aflat acuzaţiile exprimate de Papen la Marburg, pe 17 iunie. La 29 iunie, serviciul de informaţii al *Reichwehr*-ului şi poliţia lui Himmler l-au înştiinţat pe Hitler, aflat în vizită în Renania, că s-a stabilit o întrunire a şefilor S.A. pentru 30 iunie, în Bavaria, şi că un puci condus de Röhm este iminent. Puciul acesta era, foarte probabil, pură închipuire. Se pare că Göring şi Himmler încurajaseră, anterior, neîncrederea reciprocă dintre armată şi S.A., pentru a-l constrânge pe Hitler să-l îndepărteze pe Röhm.

Astfel, Hitler, care temporiza de luni de zile, s-a decis, în sfârşit, să treacă la acţiune: el a plecat cu avionul în Bavaria, unde a ordonat ca Röhm şi adjuncţii săi să fie executaţi imediat. În acelaşi timp, Göring a pus să fie ucişi, la Berlin, alţi şefi ai S.A., în special Karl Ernst. Pentru public s-a invocat justificarea că aceşti şefi ai S.A. erau homosexuali, însă Hitler ştia de mult timp acest lucru şi îl folosea abia atunci, drept pretext pentru represiune. Tot la Berlin, şi în aceeaşi zi, au fost ucişi generalul von Schleicher şi soţia sa, generalul von Bredow, Gregor Strasser şi alţii.

Prins între cele două grupuri ale opoziţiei, Hitler alesese să menajeze mediile reprezentând armata şi finanţele. Cu toate acestea, pentru a-şi afirma independenţa, el a ordonat să fie asasinaţi şi doi colaboratori apropiaţi ai lui von Papen, Edgar Jung şi von Bose. În privinţa lui Papen însuşi, s-a mulţumit cu ameninţarea, punându-l sub arest la domiciliu, timp de două zile. Ceva mai târziu, Papen a renunţat la funcţia de vicecancelar şi, în pofida tratamentului nedemn la care fusese supus, a acceptat să devină ambasador la Viena. Hitler a profitat totodată de ocazie pentru a se răzbuna pe oamenii care-l nemulţumiseră cu mult timp înainte. La 30 iunie, el a pus să fie asasinaţi câţiva adversari din 1923, în primul rând von Kahr.

Asasinarea lui von Schleicher a provocat, în *Reichswehr*, agitaţii, care au fost însă repede înăbuşite. Von Blomberg avea câştig de cauză: S.A. fusese eliminată. Dar nu a fost decât o amânare. Câţiva ani mai târziu, S.S., care-şi stabilise în mod clar, la 30 iunie, bazele puterii, va încerca, de această dată cu succes, să-şi impună controlul asupra armatei.

Hitler a declarat că au fost şaptezeci de victime. În realitate, au fost în jur de trei sute. Iar *Führer*-ul a ştiut, cu mare abilitate, să-şi consolideze puterea. Echipa care triumfase la 30 iunie 1934 a condus regimul până la sfârşit.

Moartea lui Hindenburg. Mareşalul Hindenburg nu-l acceptase la început pe Hitler decât cu mari rezerve. Dar *Führer*-ul ştiuse să câştige repede încrederea bătrânului preşedinte. După baia de sânge de la 30 iunie, Hindenburg i-a trimis lui Hitler o telegramă de felicitare. De acest gest se pot mira numai cei care uită că masacrul din 30 iunie a fost o victorie a armatei împotriva unităţilor S.A.

Puţin mai târziu, sănătatea mareşalului s-a deteriorat rapid. El a murit la 2 august 1934. A lăsat un testament care a fost multă vreme considerat apocrif, dar a cărui autenticitate nu mai este pusă la îndoială acum. În acest testament, el îşi exprimă încrederea şi recunoştinţa faţă de Hitler. În alt document, el recomanda *Führer*-ului să restaureze monarhia, când circumstanţele vor fi favorabile.

Hitler a distrus al doilea document, dar pe primul l-a dat publicităţii. Cu puţin timp înainte de moartea lui Hindenburg, guvernul, pe baza deplinelor puteri care-i erau conferite, a modificat Constituţia, unind funcţiile cancelarului şi preşedintelui *Reich*-ului în persoana lui Adolf Hitler. Un plebiscit, organizat pe 19 august, a aprobat această decizie, cu mare majoritate. Ofiţerii şi funcţionarii erau obligaţi să depună jurământul faţă de *Führer*.

Regimul hitlerist era deci temeinic instalat. Dar nimeni nu s-a putut gândi, nici o clipă, că începuse o perioadă de linişte. La 20 iulie 1934, cancelarul Austriei, Dollfuss[23], a fost asasinat. Datorită energiei dovedite de Schuschnigg şi fermităţii lui Mussolini, regimul din Austria nu a fost răsturnat. În faţa eşecului, Hitler a negat orice implicare în eveniment. Totuşi, imediat după instalarea naţional-socialismului, începuse lunga serie a atentatelor.

V. Cum se explică ascensiunea lui Hitler

Hitler nu a fost decât unul dintre cei care se opuneau regimului Republicii de la Weimar, printre mulţi alţi opozanţi. Originea sa umilă şi lipsa de pregătire politică erau serioase impedimente în drumul spre putere. Dar s-a putut vedea de câtă abilitate a dat dovadă în multe împrejurări. Să vorbeşti despre „putere de influenţă" sau despre „fascinaţie" ar însemna să introduci elemente iraţionale sau miraculoase în explicarea succesului lui Hitler. Nici talentul lui de orator, care este incontestabil, nu poate justifica, izolat de alte explicaţii, succesul lui atât de spectaculos. De fapt, cele care l-au dus la putere au fost calităţile lui politice: o combinaţie de fanatism şi de şiretenie, făcându-l superior lui Röhm, care era numai violent, şi lui Papen, care nu era decât viclean. Hitler ştia să aştepte cu răbdare pentru a înşela vigilenţa adversarilor săi. Dar

[23] Engelbert Dollfuss (1892–1934): om politic austriac, membru al Partidului Creştin-Social. Cancelar al Austriei (1932–1934), a introdus un regim autoritar, corporativ, bazat pe partidul unic (Frontul Patriei) şi pe catolicism. A fost asasinat la 25 februarie 1934, în timpul unei tentative de lovitură de stat a naziştilor austrieci (toţi puciştii erau membri ai Batalionului 89 S.S. Viena). Dollfuss a fost urmat, în funcţia de cancelar, de Kurt von Schuschnigg, care a luat, iniţial, măsuri severe împotriva naziştilor din Austria.

când ocazia îi era favorabilă, el acţiona cu o rapiditate şi o violenţă care surprindeau pe oricine. În spatele frenezieiş şi crizelor sale de furie, pe care le folosea ca pe o armă, exista o gândire realistă, cântărind şansele şi utilizând mijloacele potrivite. Instinctul lui politic, cu care se mândrea ca de un dar providenţial, nu era o închipuire. Acelaşi instinct îl va ajuta şi mai târziu, în timpul războiului, inspirându-l în luarea unor decizii care au făcut posibile numeroase succese.

Dar mai există şi altă problemă, mai importantă. Se poate observa, cu uşurinţă, de ce Hitler a câştigat în faţa celorlalţi şefi de bandă. Dar cum a putut un şef de bandă să devină cancelar al *Reich*-ului? Explicaţiile sunt numeroase.

S-a spus că, prin faptul că social-democraţii au intrat în alianţă cu elementele cele mai reacţionare din Germania, pentru a lupta împotriva revoluţionarilor de stânga, ei au pecetluit, încă din 1918, de la formarea Republicii de la Weimar, soarta regimului instaurat. Este posibil. Să fim totuşi de acord că situaţia lor era dificilă: erau nevoiţi să se apere şi din dreapta şi din stânga. Şi se poate oare crede că Aliaţii, care nu încercau atunci altceva decât să stăvilească bolşevismul, ar fi tolerat o Germanie supusă influenţei comuniste? Este, de asemenea, adevărat că revoluţia din 1918 a lăsat să supravieţuiască cadre ostile regimului în administraţie, în justiţie şi în învăţământ. S-a observat astfel că între 1919 şi 1922 au avut loc în Germania trei sute şaptezeci şi şase de crime politice; elementele de dreapta au făcut trei sute cincizeci şi patru de crime, dintre care numai una a fost pedepsită (asasinarea lui Rathenau), iar elementele de stânga au fost vinovate de douăzeci şi două de crime, dintre care şaptesprezece au fost pedepsite. După puciul de la München, Hitler nu a fost expulzat din Germania, deşi era austriac. El a fost

amnistiat după numai un an de detenţie. Succesul lui nu se poate explica fără existenţa unor complici în administraţie, oculţi sau recunoscuţi ca atare. Este adevărat că ocuparea Ruhrului a fost o greşeală. Ea nu a adus nici un câştig Franţei, care nu a primit decât o mică parte din reparaţiile de război datorate de germani. În schimb, actul a incitat inutil naţionalismul german şi a impulsionat inflaţia, care a avut consecinţe dezastruoase.

Totuşi, nici una dintre aceste cauze nu a fost decisivă. Hitler a eşuat în 1923. Timp de şase ani, în Germania s-a consolidat democraţia. Germania s-a integrat în viaţa internaţională. Greşelile din primele luni de după războiu păreau a fi uitate. Cauzele care au fost citate mai sus explică numai de ce, în momentul decisiv, cei nemulţumiţi s-au îndreptat spre dreapta şi nu spre stânga, de ce Germania a devenit hitleristă şi nu comunistă.

Momentul decisiv pentru succesul lui Hitler a fost criza economică din 1929. Evident că Germania nu a fost singura ţară afectată, această criză a fost mondială. Însă Germania a fost mai crunt lovită pentru că economia ei nu se refăcuse complet când a izbucnit criza. În toate ţările existau şomeri, dar în Germania erau cei mai mulţi. Planul Dawes şi Planul Young, apoi moratoriul Hoover[24] din 1931, care amâna cu un an plata datoriilor Germaniei, nu au putut evita dezastrul economic. De altfel, nu datoriile de război erau elementul cel mai important. Mai gravă era lipsa unor debuşee: Germania exporta mai puţin decât celelalte ţări. Criza a redus foarte mult piaţa internă.

Nemulţumirea şi nesiguranţa au împins Germania spre partidele extremiste şi spre soluţiile disperate.

[24] Herbert Hoover (1874–1964): om politic american, membru al Partidului Republican. A fost preşedintele Statelor Unite ale Americii în perioada 1929–1933 şi, în această calitate, a propus un moratoriu de un an al tuturor datoriilor de război.

Trebuie totuşi să observăm că orientarea spre dreapta, care este incontestabilă, a fost departe de a fi acel val seismic, despre care se vorbeşte uneori. Dacă se compară rezultatele obţinute de partide la alegerile din timpul Republicii de la Weimar, se constată că social-democraţii şi Centrul catolic au avut, până la sfârşit, un electorat stabil. Socialiştii au avut, în momentul lor de apogeu, în 1928, o sută cincizeci de locuri în *Reichstag*; în 1932 ei aveau o sută treizeci şi trei de locuri şi chiar în 1933, la alegerile organizate de Hitler, obţineau o sută nouăsprezece locuri. În plus, pierderile respective sunt compensate de voturile câştigate de comunişti, care au trecut de la cincizeci şi cinci la optzeci şi nouă de locuri. Partidul Centrul avea, împreună cu populiştii bavarezi, optzeci şi şapte de mandate în 1924, optzeci şi şase în 1930, nouăzeci şi şase în 1932, nouăzeci şi două în 1933. Deci, ce se întâmplase de fapt? Naţional-socialismul a absorbit toate partidele de dreapta. Alegători care votau pentru partidele moderate au ajuns să voteze pentru extremişti; populiştii şi democraţii şi-au pierdut reprezentarea politică. De multe ori sunt azi opuşi vechii conservatori germani şi hitleriştii. Totuşi, aceşti conservatori — mediile financiare, industriale, din armată — sunt cei care l-au susţinut de la început pe Hitler cu banii lor şi apoi s-au plasat sub ordinele lui. Este drept că din aceste medii s-au recrutat mai târziu mişcările de rezistenţă faţă de naţional-socialism, care au încercat, dar prea târziu, să limiteze efectele unei dictaturi care le datora, lor în primul rând, posibilitatea de a exista.

Capitolul al II-lea

PROGRAMUL

I. Evaluarea programului naţional-socialist

Naţional-socialismul nu putea să-şi mobilizeze numeroşii adepţi decât în jurul anumitor promisiuni, în jurul unui program. Ar fi totuşi fals să atribuim acestui program o prea mare importanţă.

Hitlerismul nu este o doctrină; este o mişcare politică. El nu cere ideologiei decât un număr limitat de „lozinci", pentru a orienta propaganda. În esenţă, acţiunea lui este inspirată de conjunctura existentă în fiecare moment: această politică, despre care s-a putut crede că a fost consecventă, a fost, în realitate, consecvent oportunistă.

Singurul punct intangibil, singura dogmă, a fost rasismul. Rasismul sprijinea şi justifica politica naţionalistă, planurile imperialiste ale mişcării. Este foarte probabil că rasismul a fost, pentru cei mai mulţi şefi hitlerişti, o convingere profundă şi nu un simplu mijloc de guvernare. Această credinţă, de nedemonstrat şi iraţională, avea pentru ei forţa unui articol de lege. Prin această convingere pasionată şi-a asigurat hitlerismul un loc distinct printre nenumăratele cezarisme şi dictaturi care au existat în istorie. Ea îl aşează pe Hitler mai aproape de Cromwell[25]

[25] Oliver Cromwell (1599–1658): important om politic englez. A condus armata Parlamentului în lupta cu trupele regelui Carol I, obţinând victorii decisive. După ce regele a fost executat (1649), Cromwell a instaurat o dictatură militară, luându-şi titlul de lord–protector. Cromwell era de religie puritană şi lupta dusă de el avea la bază o „credinţă": de aici provine asemănarea pe care o stabileşte autorul între el şi Hitler.

decât de Mussolini. În plan psihologic, nu se pot explica fanatismul şi excesele hitlerismului decât dacă se acceptă, ca punct de plecare, o convingere elementară, de nezdruncinat. Un om ca Hitler, în ciuda vicleşugurilor lui, nu era un simplu condotier[26] ambiţios; era un posedat. Chiar minciunile sale au putut să-i înşele atât de mult timp pe adversari pentru că el trăia ca un actor, şi aproape sincer, rolurile pe care alesese să le joace. Viclenia aceasta nu era una specifică diplomatului, ci era şiretenia intuitivă a fanaticului, care găseşte în fiecare clipă alt punct de atac şi pe care nimic nu-l poate opri din acţiunile sale.

Însă, în hitlerism, nu mai există nimic în afară de această credinţă naţionalistă. Principiile politice, sociale sau economice care erau înscrise în programul lui nu erau decât mijloace pentru realizarea acestui scop. Ele au fost modificate sau chiar contrazise, în funcţie de necesităţi. Rasismul inspira o politică de forţă. Singurul său obiectiv era de a pune în valoare virtuţile rasei germanice. El nu are alt scop: ajunge la mişcare pentru mişcare. Programul era redactat în termeni atât de imprecişi, încât era imposibil să fie realizat. O caracteristică a naţional-socialismului a fost instabilitatea: singurul lui scop era expansiunea, el nu putea trăi decât în mişcare şi astfel şi-a creat, la nesfârşit, noi şi noi adversari. Violenţa a sfârşit prin a deveni un scop în sine. Este ceea ce Hermann Rauschning, iniţial preşedinte naţional-socialist al Senatului de la Danzig, dar apoi adversar ireconciliabil al lui Hitler, a numit, pe bună dreptate, „Revoluţia Nihilismului"[27]

---

[26] Condotier: căpetenie de mercenari care se angaja în serviciul unui oraş sau al unui principe (în Italia). Prin extensie, termenul desemnează un aventurier care-şi foloseşte calităţile militare pentru a obţine puterea.

[27] Este chiar titlul cărţii lui Hermann Rauschning, în care autorul face o „interpretare" a nazismului. Cartea a influenţat analiza făcută de Hannah Arendt în celebra lucrare *Originile totalitarismului.*

II. Cele douăzeci şi cinci de articole

Programul partidului a fost propus, pentru prima dată, la 25 februarie 1920, la *Hofbräuhaus*[28] din München. El cuprinde douăzeci şi cinci de articole, inspirate de gândirea lui Gottfried Feder. Hitler a reluat apoi acest program, în *Mein Kampf*, punând accentul pe problemele de tactică. Programul a fost publicat în 1927, având şi comentariile lui Feder şi a fost extins, puţin câte puţin, cu noi prevederi, care priveau mai ales probleme agrare, în cele o sută optzeci şi una de ediţii ale sale.

Din 1920 până în 1930, prin adăugiri succesive, programul şi-a schimbat încet, încet, aspectul. În 1920, când se terminase de curând febra revoluţionară, el era socializant. Când Hitler scrie *Mein Kampf*, după ocuparea Ruhrului, problemele de expansiune şi de imperialism au câştigat prioritate, în comparaţie cu toate celelalte. Începând din 1927, „socialismul" programului se atenuează tot mai mult.

Această evoluţie va fi mai bine înţeleasă prin examinarea, în detaliu, a articolelor, care pot fi ordonate sub cinci titluri:

1. Rasismul

Nu poate fi considerat cetăţean german decât cel care are sânge german. Evreii vor fi supuşi legislaţiei privitoare la străini. Ei nu vor putea ocupa nici o funcţie publică; ei nu vor putea poseda pământ. Programul prevedea că

[28] *Hofbräuhaus* — berărie de curte (în germană). Berăria era suficient de mare pentru a primi, la această întrunire, într-o singură sală de festivităţi (*Festsall*), aproape două mii de persoane.

„negermanii" care au intrat în Germania după data de 2 august 1914 vor fi obligaţi să părăsească *Reich*-ul. Celorlalţi li se va permite să rămână, sub condiţia, totuşi, de a nu reprezenta o povară pentru asigurarea alimentaţiei în Reich. Programul evita să vorbească despre exterminarea sistematică a evreilor. Totuşi, într-o glosă ulterioară, Gottfried Feder lua în consideraţie o „igienă rasială", o selecţie biologică, care avea drept obiectiv, după propria expresie, „nordizarea ţării"[29]

2. Politica externă

Era preocuparea esenţială. Tratatele de la Versailles şi de la Saint Germain[30] urmau să fie denunţate şi Germania trebuia să fie tratată pe picior de egalitate cu celelalte naţiuni. „Toţi germanii" trebuie să fie reuniţi într-o „Germanie Mare", în virtutea dreptului popoarelor de a dispune de ele însele. În 1920, în momentul în care se puneau cu acuitate problemele *Anschluss*[31]-ului Austriei şi Sileziei superioare, această revendicare putea încă să fie interpretată în limite destul de restrânse. Însă comentariul lui G. Feder din 1927 este mult mai explicit. Se avea în vedere să se grupeze, în interiorul aceloraşi frontiere, toate populaţiile de „origine" germană: minorităţile etnice din Danemarca (Schleswig), din Polonia (Poznania, Silezia superioară), din Cehoslovacia (Regiunea Sudetă), din Italia (Tirolul de Sud), din Franţa (Alsacia şi Lorena). Feder preciza că alipirea acestor populaţii urma să se facă

[29] În sensul impunerii „rasei germane" definită ca „rasă nordică"

[30] Este unul din cele cinci tratate care alcătuiesc „sistemul versaillez" A fost încheiat la Saint-Germain-en-Laye, la 10 septembrie 1919, între Puterile aliate şi asociate şi Austria.

[31] *Anschluss* — alipire, anexare, asociere (în germană). Ca noţiune istorică se referă aproape exclusiv la anexarea Austriei la Germania. Autorul extinde termenul la Silezia superioară.

fără violenţă (deci prin intermediul unor plebiscite); în aşteptarea acestor schimbări, Germania trebuie să solicite încetarea opresiunii împotriva acestor minorităţi. În plus, ea urma să protejeze interesele germanilor emigranţi, pretutindeni în lume. Aceste poziţii teoretice sunt, totuşi, chiar de la început, limitate de considerente de oportunitate.

În acest mod, chiar în *Mein Kampf*, Hitler îi lăsa pe germanii din Tirol sub stăpânirea Italiei: el manifesta atunci, faţă de Mussolini, cea mai mare admiraţie şi, în acelaşi timp, era satisfăcut să le creeze probleme austriecilor, faţă de care nutrea o ură ascunsă.

În 1920, în momentul în care Germania era deposedată de imperiul ei colonial, prin tratatul de la Versailles, programul naţional-socialist pretindea obţinerea de colonii, pentru a fi expoatate, precum şi alipirea unor comunităţi de germani. Dar, în 1925, dorind să menajeze Anglia, Hitler a renunţat la aceste revendicări. Germania urma să se extindă în Europa, ocupând pământurile fertile din Polonia şi Ucraina. „Trebuie să creăm pas cu pas «colonii marginale» *(Randkolonien)*, „ai căror locuitori vor aparţine, în mod exclusiv, rasei celei mai pure." Noţiunea de „spaţiu vital" este una din temele esenţiale din *Mein Kampf*. „Politica externă trebuie să asigure existenţa unei rase, constituite în stat, stabilind un echilibru sănătos, viabil şi natural între importanţa numerică a poporului şi întinderea şi calitatea teritoriului."

Alături de acest principiu general, *Mein Kampf* schiţează, de asemenea, liniile generale pe plan tactic. Dar nimic nu ar fi mai fals decât de a urmări, în politica externă pe care o va promova Hitler ajuns la putere, realizarea unui plan prestabilit. Politica aceasta este urmărită de pe o zi pe alta şi se dezvoltă după linia minimei rezistenţe, care se impune în Europa. Tactica prezentată în *Mein*

Kampf în 1925–1926 nu corespunde acestei politici practice decât foarte vag. Tactica fusese inspirată de conjunctura politică din 1925. Fascismul se impunea atunci în Italia, iar Hitler plănuise să se sprijine pe acest regim, pe care îl supraestima. Pe de altă parte, împotriva Franţei, Hitler nu găseşte aliat mai bun decât adversarul ei tradiţional, Anglia. Astfel, el are în vedere o nouă Triplă Alianţă, o himerică înţelegere între Anglia, Italia şi Germania, prin care Germania ar fi avansat spre est, Italia ar fi dominat Mediterana, iar Anglia ar fi controlat restul lumii prin Imperiul ei. Era pură închipuire: Hitler redesena harta lumii ca strateg diletant. Ultimele pagini din *Mein Kampf* demonstrau absurditatea unei alianţe germano–ruse împotriva Occidentului. În planurile sale, Hitler a neglijat puterea Statelor Unite ale Americii, pe care le dispreţuia, considerându-le prea iudaizate. Tot ce conta era principiul expansiunii teritoriale; restul nu era decât o construcţie precară, lipsită de orice valoare.

3. Politica economică şi socială

Programul din 1920 defineşte munca drept o datorie a fiecărui cetăţean. El nu presupune, totuşi, crearea unui serviciu obligatoriu al muncii. Această idee se va naşte mai târziu, pentru a pune capăt trândăvelii şomerilor şi pentru a dezvolta spiritul comunitar.

Reluând formularea principală a lui G. Feder, programul din 1920 pretindea apoi să elibereze Germania de „tirania profitului" Economia urma să abandoneze noţiunea de „rentabilitate", singurul ei obiectiv fiind satisfacerea „nevoilor" ţării. Această formulă era absurdă, dacă nu era folosită pentru a defini o economie planificată şi etatizată. Atâta timp cât proprietatea rămâne liberă, investiţiile nu se

fac decât dacă sunt rentabile; numai statul poate decide să lucreze în pierdere în anumite sectoare, care i se par importante. Într-adevăr, programul din 1920 are aspecte socializante şi cuprinde prevederi care impuneau importante limitări ale proprietăţii private: etatizarea trusturilor (punctul 13), participarea muncitorilor la beneficii în marile întreprinderi (14), reforma agrară, care implica exproprierea fără despăgubire (17).

Dar aceste articole nu vor întârzia să-şi piardă din claritate. Gottfried Feder însuşi precizează că „naţional-socialismul recunoaşte, ca pe unul din principiile sale, menţinerea proprietăţii private şi plasarea ei sub protecţia statului." Fiecare german poate să dispună liber de produsul muncii sale.

Lupta împotriva „tiraniei profitului" ar fi implicat o reformă profundă a creditului şi etatizarea marilor bănci, dar, în 1927, Feder nu mai are în vedere decât naţionalizarea băncilor de emisie.

Conform prevederii iniţiale din program, trusturile urmau să dispară, toate. Curând însă, Feder aduce un omagiu „marilor creatori ai industriei germane", citând şi nume: patronii din siderurgie (Krupp, Thyssen), Kirdorf (de la sindicatul proprietarilor de mine din Ruhr), marii industriaşi din domeniul materialului electric (Bosch, Siemens) etc. În acest fel, rămâneau să fie naţionalizate numai societăţile pe acţiuni şi cele cu răspundere limitată, întreprinderile care erau deja „anonime" şi „fără personalitate" Este evident că această deosebire de tratament nu are nici sens: ea evidenţiază numai voinţa de a atenua programul iniţial.

Participarea la beneficii, explica atunci Feder, nu era decât o înşelătorie: ea ar fi implicat, în mod logic, participarea la pierderi, pe care nici un muncitor n-ar fi acceptat-o. De fapt, după cum se aprecia acum, cea mai bună participare la beneficii ar fi scăderea preţurilor de vânzare, care ar fi ridicat puterea de cumpărare.

Evoluţia cea mai caracteristică este cea referitoare la politica agrară. Programul din 1920 ameninţa, în mod clar, marea proprietate din Germania de Est. Printr-o notă din 1928, s-a redus domeniul la care se referea articolul 17, făcându-l să-şi piardă orice sens: „Pentru că N.S.D.A.P. se bazează pe principiul proprietăţii private, este evident că exproprierea fără despăgubire nu se aplică decât la bunurile funciare dobândite pe căi ilegale (...), deci în primul rând la societăţile evreieşti de speculaţie funciară." Partidul mai preciza oficial, la 6 martie 1930, că „nici o reglementare schematică nu poate fi aplicată la ansamblul întreprinderilor agricole. Păstrarea unui mare număr de proprietari mici şi mijlocii este importantă din punct de vedere al politicii privind populaţia. Însă marea proprietate are, la rândul ei, un rol esenţial de jucat; existenţa ei este justificată, într-o proporţie determinată, alături de întreprinderile mici şi mijlocii." G. Feder precizează că marile proprietăţi din nord şi din est oferă posibilitatea exploatării raţionale şi nu are în vedere formarea de mici loturi decât în apropierea marilor aglomerări urbane.

Proiectele economice ale naţional-socialismului se schimbă deci, rapid, după exigenţele impuse de oportunitatea politică. Atenuarea caracterului socializant al programului este urmarea apropierii dintre Hitler şi mediile industriale şi financiare, care se produce în anii 1926–1927. La origine, naţional-socialismul este o mişcare a micii burghezii: dintre cele şaisprezece victime ale schimbului de focuri din timpul manifestaţiei din 1923, de la München, trei erau lucrători la bănci, cinci erau comercianţi, unul era ospătar la cafenea, unul servitor, unul lăcătuş, unul student, unul ofiţer şi numai trei erau aristocraţi. Programul din 1920 pune accentul pe apărarea clasei mijlocii: marile magazine, puse mai întâi la dispoziţia municipalităţilor, urmau să fie închise

mai târziu, spre câştigul micilor întreprinzători; statul şi comunele urmau să ţină cont de interesele întreprinzătorilor mici, când acordau autorizaţii (punctul 16). Gottfried Feder dorea, spre deosebire de capitalism şi de marxism, să garanteze „un număr cât mai mare de existenţe libere şi independente (...); o sută de mii de cizmari independenţi valorează mai mult, din punct de vedere economic şi politic, decât cinci gigantice fabrici de încălţăminte." Dar, printr-o evoluţie inevitabilă, naţional-socialismul va contribui la distrugerea clasei de mijloc ameninţate, deşi el se considerase la început expresia acestei clase şi dorise să-i garanteze interesele. Fără marii întreprinzători industriali şi fără marii proprietari agricoli, Hitler n-ar fi putut să ajungă la putere. Programul lui renunţă curând să-i favorizeze pe micii întreprinzători în lupta lor cu trusturile sau pe ţăranii cu parcele mici în confruntarea cu marii proprietari agricoli. În *Mein Kampf*, burghezia era făcută responsabilă pentru dispariţia spiritului naţional: „Am înţeles, scrie Hitler, că burghezia germană şi-a epuizat misiunea şi că nu se mai poate aştepta de la ea nici o realizare nouă."

Problemele sociale deţinuseră un loc important în programul din 1920. Ulterior însă, Gottfried Feder gândea că întreaga problematică socială poate fi rezolvată prin punctul 15 din program, care prevedea asistenţa datorată celor în vârstă.

4. Reforma dreptului, educaţiei etc.

Această parte din program (articolele 19–24) se reduce la generalităţi. Astfel, singura reformă prevăzută în domeniul presei este interzicerea colaborării evreilor la ziarele germane. Dreptului roman (adică normelor din Codul lui Napoleon) urma să-i fie substituit dreptul german, mai puţin dependent de reglementări materialiste.

Statul era obligat să se îngrijească de sănătatea publică şi să deprindă tineretul cu gimnastica şi cu sporturile. Şcoala era obligată, conform programului, să acorde principala atenţie pregătirii pentru viaţa practică. În plus, ea avea datoria să includă, chiar de la început, lecţii de educaţie civică. Hitler reia în *Mein Kampf*, mai pe larg, problemele învăţământului. Şi el pune accentul pe educaţia fizică şi pe formarea caracterului. „Din punctul de vedere al rasei, scrie el, educaţia îşi găseşte încununarea în serviciul militar." Învăţământul trebuie eliberat de întreaga adunătură de cunoştinţe inutile, care sunt apoi, repede, uitate. „De exemplu, este de neînţeles de ce studiază milioane de oameni două sau trei limbi străine pe care apoi nu le folosesc decât foarte puţin." „Statul rasist va reduce învăţământul general al ştiinţelor la o formă prescurtată, care nu va reţine decât esenţialul." Timpul câştigat în acest fel va fi întrebuinţat pentru pregătirea tehnică şi educarea caracterului. Însă, în paginile următoare, Hitler îşi exprimă temerea că un program de învăţământ prea tehnic ar putea servi tendinţelor materialiste ale vremurilor noastre. De asemenea, se declară hotărât să apere „cultura generală" şi „idealul elenistic" împotriva unei specializări tehnice „în slujba lui Mammon"[32]. Din proiectele sale şcolare reiese deci cea mai mare incoerenţă. Însă, aici din nou, se vede cum Hitler restabileşte treptat legătura cu tradiţia şi abandonează aspectul „materialist" al primului program.

Punctul 24 al programului din 1920 proclama libertatea religioasă „în măsura în care confesiunile nu aduc atingere sentimentului moral al rasei germanice." Totuşi, partidul „apără punctul de vedere al unui creştinism pozitiv." Programul nu precizează ce trebuie să se înţeleagă prin acest cuvânt „pozitiv", care se pretează la o varietate de interpretări.

[32] Mammon — termen care în literatura iudeo–creştină desemnează bunurile materiale care-l obsedează pe om.

5. Forma de stat

Germania trebuia să dispună de o putere centrală întărită. În comentariul său din 1927, în timpul alianţei cu naţionaliştii germani, G. Feder precizează că se va decide mai târziu dacă statul va fi monarhie sau republică.

Programul din 1920 prevedea existenţa unui parlament central. Însă el stabileşte, pe de altă parte (punctul 6) că trebuie să se renunţe la regimul parlamentar de partide. Această contradicţie este rezolvată în *Mein Kampf*: parlamentele sunt organe consultative, „care nu trebuie, niciodată, să efectueze un scrutin" (sic). „Ele sunt organe de muncă, nu maşini de vot." Hitler propunea două feluri de camere: o cameră politică şi o cameră corporativă şi profesională. Colaborarea celor două va fi asigurată de un Senat, care controla cele două Adunări. Însă, la toate nivelurile, responsabilitatea urma să fie asumată de un singur om, iar statul era bazat pe o ierarhie strictă. Este ceea ce se numea *Führerprinzip*[33].

În 1920, programul prevedea un stat federal, cu un parlament în fiecare dintre statele[34] *Reich*-ului. G. Feder nu rezerva puterii centrale decât atribuţii privind politica externă, vămile, armata şi marina (el nu spunea nimic despre monedă şi finanţe). În *Mein Kampf*, Hitler prezintă o situaţie destul de confuză: pe de o parte, el înţelege să apere autonomia statelor, dar, pe de altă parte, afirmă că o revoluţie irezistibilă duce la „eliminarea progresivă a

[33] *Führerprinzip* — principiul conducătorului (în germană). Este o trăsătură esenţială a partidului şi a regimului nazist care stă la baza cultului lui Hitler. A inspirat lozincile: "Der Führer macht es!" (*Führer*-ul le face pe toate) sau „Der Führer denkt für uns allé!" (*Fuhrer*-ul gândeşte pentru noi toţi).

[34] Vezi nota 20.

tuturor drepturilor de suveranitate ale statelor federale, pentru a înăbuşi focarele de rezistenţă ce pot apărea în ele." „În viitor, importanţa statelor va înceta să fie în plan politic; eu o văd, mai degrabă, în domeniul culturii şi tradiţiilor regionale." Federalismul tindea să fie înlocuit cu un regionalism conservator.

Capitolul al III-lea

PRECURSORI ŞI APROPIAŢI

I. Naţional-socialismul şi istoria germană

Este foarte clar că naţional-socialismul nu este un simplu accident[35] în evoluţia Germaniei. Politica sa de cuceriri continuă şi realizează proiectele pangermanismului de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Şi nu a fost Hitler cel care a inventat rasismul în ţara sa.

Istoricul este deci îndreptăţit să caute tradiţia pe care hitlerismul pretinde că se sprijină. Se impune însă ca în acest studiu să se procedeze cu multă prudenţă. Este mare tendinţa de a descoperi în fiecare gânditor un aliat secret al nazismului şi în orice idee „pericole" ascunse, pe care evoluţia istorică le demască pas cu pas şi care apar la lumină, în cele din urmă, prin Hitler. Această suspiciune sistematică sfârşeşte prin a reprezenta nazismul ca pe rezultatul necesar al întregii evoluţii spirituale a Germaniei. Iar această viziune este la fel de parţială şi de falsă ca şi viziunea opusă, care interpretează hitlerismul ca pe o paranteză în istoria Germaniei.

Înainte de a începe această cercetare, trebuie, deci, să aducem precizări privind modul nostru de gândire. Dacă, din întâmplare, o dictatură asemănătoare cu naţio-

[35] Autorul se referă, indirect, la reprezentanţii interpretării „liberale" a originilor naţional socialismului. Cel mai important dintre ei este Fridrich Meinecke, care, în lucrarea *Die Deutsche Katastrophe* (Wiesbaden, 1946), susţine că un regim ca cel naţional-socialist, accident al istoriei, putea apărea oriunde în Europa, dacă erau întrunite anumite condiţii.

nal-socialismul s-ar fi instalat în Franţa, am fi putut, fără prea mare dificultate, să-i găsim în acelaşi fel o ascendenţă spirituală în naţionalismul lui Barrès[36] sau Maurras[37], în rasismul lui Gobineau[38], în antisemitismul lui Drumont[39], sau chiar al lui Proudhon[40], în doctrina violenţei susţinută de Georges Sorel[41]. De altfel, Gobineau şi Sorel au oferit multe argumente teoreticienilor naţional-socialismului, care au împrumutat, pe de altă parte, tezele principale ale rasismului lor de la alt străin, Houston Stewart Chamberlain[42].

---

[36] Maurice Barrès (1862–1923): scriitor şi om politic francez, reprezentant principal al naţionalismului. Foarte influent şi admirat în timpul vieţii este aproape uitat astăzi. Din opera sa amintim ciclurile: *Romanul energiei naţionale* şi *Bastioanele din Est*.

[37] Charles Maurras (1868–1923): scriitor şi om politic francez. A fost conducătorul mişcării de extremă dreaptă *Acţiunea franceză* şi redactorul organului de presă cu acelaşi nume. Deşi mişcarea a apărut în 1899, a fost considerată de unii istorici (Ernst Nolte, Zeev Sternhell) „fascistă"

[38] Joseph Arthur, conte de Gobineau (1816–1882): scriitor şi diplomat francez. Este un important reprezentant al rasismului prin lucrarea *Eseu asupra inegalităţii raselor umane*, 4 vol. (1853–1855).

[39] Edouard Drumont (1844–1917): om politic şi ziarist francez. Avea concepţii antisemite şi este autorul lucrării *Franţa evreiască, eseu de istorie contemporană* (1886). A fondat ziarul naţionalist „Libre Parole", organ oficial al antisemitismului în Franţa.

[40] Pierre Joseph Proudhon (1809–1865): filozof, sociolog şi economist francez. Prin afirmaţiile sale extremiste („proprietatea este furt", „statul este anarhie") a devenit ideolog al anarhismului şi al sindicalismului revoluţionar. Lucrări mai importante: *Ce este proprietatea* (1840), *Filozofia progresului* (1853). Antisemitismul lui are o puternică nuanţă economică prin identificarea „burgheziei" cu „evreimea" (principala lucrare antisemită a lui Proudhon a fost: *Despre dreptate în revoluţie şi biserică*, 3 vol., 1858.

[41] Georges Sorel (1847–1922): sociolog francez. Este considerat ideologul sindicalismului revoluţionar prin lucrarea *Reflexii asupra violenţei* (1908). A exercitat o influenţă puternică asupra lui Mussolini şi asupra lui Hitler.

[42] Houston Stewart Chamberlain (1855–1927): cel mai important teoretician al rasismului după Gobineau. S-a născut în Anglia, a crescut în Franţa şi a trăit mult timp la Viena şi în Germania. S-a căsătorit cu fiica lui Richard Wagner, Eva. Prin lucrarea sa *Bazele secolului al XIX-lea*, a influenţat gândirea extremiştilor de dreapta din Austria şi Germania.

Şi invers, există în Germania, alături de linia naţionalistă şi de numele care vor fi citate, o altă tradiţie, liberală şi cosmopolită.

Pe de altă parte, printre „precursorii" nazismului vom numi gânditori de orientări foarte diferite. Doctrina lor este, deci, departe de a fi omogenă. Sub numele — destul de discutabil — de politică romantică, se confundă liberali de felul lui Fichte[43] şi mici nobili conservatori, ca Arnim[44] şi Kleist[45] Hegel[46] construieşte o doctrină a statului, în timp ce, pentru Nietzsche[47] sau Wagner[48], statul este un monstru

---

[43] Johann Gottlieb Fichte (1782–1814): filozof german. Discipol al lui Kant, Fichte a dezvoltat un sistem filozofic având drept principiu fundamental *Eul*. Este printre primii ideologi ai naţionalismului german.

[44] Ludwig Joachim von Arnim (pseudonim: Achim von Arnim) (1781–1831): scriitor romantic german. A scris romane de dragoste, fantastice, istorice. A cules poezii populare. A fost membru al *Cenaclului creştin–german* (împreună cu Brentano, Kleist, Adam Müller) de la Berlin care a pregătit mişcarea naţionalistă germană.

[45] Heinrich von Kleist (1777–1811): scriitor romantic german. A scris piese de teatru: *Ulciorul sfărâmat, Bătălia lui Arminiu, Prinţul Friedrich de Homburg.* A fost influenţat de Kant şi de Fichte. Reprezintă, şi el, mişcarea naţionalistă germană. S-a sinucis împreună cu prietena lui Henriette Vogel.

[46] Georg Friedrich Wilhelm Hegel (1770–1831): cel mai important filozof german din secolul al XIX-lea. A elaborat un sistem filozofic raţionalist şi determinist care are în centru *Conceptul* şi legile dialecticii. Hegel consideră că, în istorie, rolul esenţial îl are statul, nu individul. Lucrări fundamentale: *Fenomenologia spiritului, Prelegeri de filozofie a istoriei, Prelegeri de istorie a filozofiei.*

[47] Friedrich Nietzsche (1844–1900): filozof, filolog şi poet german. A studiat, în special, problemele de etică, psihologie şi filozofia culturii. Susţine înlocuirea moralei tradiţionale cu o „morală a stăpânilor", bazată pe „voinţa de putere", şi consideră că civilizaţia poate fi salvată numai prin apariţia unei fiinţe superioare, *Supraomul*. Principalele opere: *Dincolo de bine şi de rău, Aşa grăit-a Zarathustra.*

[48] Richard Wagner (1813–1883): important compozitor german. Creaţia lui muzicală (*Olandezul zburător, Lohengrin, Tristan şi Izolda*, tetralogia *Inelul Nibelungilor)*, inspirată din mituri germanice, se caracterizează prin monumentalitate. Wagner a fost ideolog al antisemitismului (*Evreimea în muzică*) şi ultranaţionalist (a cerut distrugerea Parisului, simbol al „spiritului democratic franco–evreiesc" Hitler afirma că: „cine vrea să înţeleagă naţional-socialismul trebuie să-l cunoască pe Wagner!"

care înăbuşă orice gândire liberală. Apoi, Hegel manifestă cea mai mare admiraţie pentru Napoleon, pe care Fichte sau Kleist îl detestă. Treitschke[49] este purtătorul de cuvânt al politicii bismarckiene, în timp ce Paul de Lagarde[50] este adversarul ei. În consecinţă, istoricul care caută „originile" intelectuale ale nazismului, trebuie să culeagă, într-un mod destul de artificial, „idei", pe care le găseşte în locuri diferite, la gânditori foarte diferiţi şi pe care le scoate din contextul de care sunt strâns legate. De exemplu, nu se poate imagina o personalitate mai îndepărtată de orice formă de cezarism decât Fichte, patriot idealist, care suportă cu nelinişte ocupaţia franceză şi dictatura napoleoniană. Dar este la fel de adevărat că ideile, după ce au fost emise, urmează un destin propriu, care nu mai are legătură cu inventatorul lor. „Ideile" lui Fichte, pentru a continua acest exemplu, au fost intens folosite drept argument pentru naţionalismul cel mai îngust, iar pentru istoricul care le urmăreşte traiectoria, ele primesc, retroactiv, un sens pe care Fichte l-ar fi respins, fără nici o îndoială.

Dincolo de aceste rezerve, se pare totuşi că naţionalismul, care caracterizează întreaga Europă a secolului al XIX-lea, a avut în Germania o extindere şi o virulenţă mai mare decât în altă parte şi, în plus, a căpătat o formă mai sistematică. Oare de ce a fost aşa? Fără îndoială pentru că Germania, aşezată în centrul Europei, mereu larg deschisă

[49] Heinrich von Treitschke (1834–1896): istoric german. A fost profesor la universităţile din Freiburg, Kiel, Heidelberg şi Berlin. A scris *Istoria Germaniei în secolul al XIX-lea,* 5 vol., 1879–1894 (neterminată). Susţinător al politicii prusace, cu exagerări şovine, el identifica istoria Germaniei cu cea a Prusiei. „Dacă Ranke a fost cel mai obiectiv, Treitschke a fost cel mai subiectiv dintre marii istorici germani" (G.P. Gooch).

[50] Paul de Lagarde (pseudonimul lui Paul Bötticher) (1827–1891): scriitor german, reprezentant al literaturii *völkisch* (naţionaliste). Este autorul lucrării *Scrieri germane* (1878).

influenţelor şi chiar invaziilor străine, a simţit, mai mult decât alte ţări, nevoia de a se defini, de a se justifica. Însă, mai mult decât atât, naţionalismul s-a dezvoltat, foarte probabil prin compensaţie, cu mai multă violenţă într-o ţară care a fost divizată mult timp şi care din cauza organizării deficitare a rămas în urmă faţă de vecini. Gânditorii naţionalişti din secolul al XIX-lea, ca de exemplu Fichte sau Wagner, îşi puneau întrebarea: „Ce este un german?" O astfel de întrebare ar fi părut absurdă într-o ţară unificată de multă vreme, ca Franţa sau Anglia. Fărâmiţarea Germaniei în foarte multe state[51] a favorizat, în secolul al XVIII-lea, libertatea de gândire, dar a fost o piedică importantă în creşterea puterii. Ideile liberale şi socialiste s-au dezvoltat, iniţial, în Germania mai lent decât în alte părţi, pentru că nu aveau corespondenţă în structura economică şi socială. Când se produce în sfârşit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dezvoltarea economică, însoţită de o creştere rapidă a populaţiei, naţionalismul german, care până atunci se baza mai degrabă pe apărare şi unitate, decât pe expansiune, se transformă şi capătă o formă imperialistă şi cuceritoare. Germania a stat mult timp în somnolenţă. Tocmai această întârziere a provocat apoi acea periculoasă explozie de energie.

II. Precursorii

1. Naţionalismul

Pangermanismul. La fel ca în alte ţări, spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, în Germania începe să se pună accentul pe individualitatea naţiunii şi să se exalte virtuţile

[51] După semnarea păcii din Westfalia (1648), în Germania erau 350 de state şi situaţia nu s-a schimbat fundamental decât în 1806, prin ocupaţia şi reorganizarea napoleoniană. Se spunea ironic: „În Germania sunt tot atâtea state câţi sfinţi în calendar" (deci zile într-un an).

naţionale. Însă războaiele napoleoniene au fost cele care au grăbit această evoluţie.

Discursuri către naţiunea germană, pe care Fichte le pronunţă în 1807–1808, reprezintă primul manifest al naţionalismului german. Fără îndoială că Fichte rămâne încă fidel, într-o anumită măsură, idealului cosmopolit al secolului al XVIII-lea: el se aşteptase ca Franţa revoluţionară să răspândească în întreaga Europă ideile de progres, însă Napoleon îl dezamăgise. De acum înainte, Germania trebuia să fie deschizătoarea de drumuri a umanităţii, pentru că Franţa nu şi-a îndeplinit această misiune. Într-adevăr, Fichte consideră că Franţa este coruptă de civilizaţie, de exces de logică şi de convenţii sociale. Din contră, Germania a păstrat în stare pură virtuţile primare: acolo trăieşte „poporul original" (*Urfolk*).

Fichte îşi sprijină, în mod straniu, această convingere pe argumente împrumutate de la filologie: francezii vorbesc o limbă derivată din latină, o limbă „moartă şi incomprehensibilă", făcută să ascundă adevărul; germanii vorbesc o limbă tânără, care nu a fost niciodată ruptă de originile ei. Tot argumente lingvistice, chiar dacă mai puţin fanteziste, îi inspiră în 1848 lui Jakob Grimm[52], marele gramatician, convingerea că toate popoarele de limbă germanică, din Alsacia, Elveţia, Belgia, Olanda, trebuie să fie reunite şi că frontierele existente nu sunt inviolabile. Deja Fichte substituia noţiunii franceze de frontiere naturale ideea unei frontiere lingvistice şi, într-o lucrare din 1800, preconiza transferuri de populaţie.

[52] Jakob Grimm (1785–1863): scriitor şi filolog german. Împreună cu fratele lui, Wilhelm, a publicat celebrele *Basme pentru copii şi casă.* Jakob Grimm a fost şi un reprezentant important al „renaşterii naţionale". A scris o valoroasă *Gramatică germană* (1819–1837), apoi *Vechile instituţii germane* (1828) şi *Mitologia germană* (1835).

Arndt[53] şi Goerres[54] (pentru care francezii sunt duşmanul ereditar) susţin aceleaşi idei. Arndt o face cu arţag popular, predicând, în timpul războaielor de independenţă din 1813, ura faţă de francezi, „care ne secătuiesc energia, ne slăbesc virtutea şi puterea." El intitulează unul dintre pamfletele sale: „Rinul, fluviu german şi nu frontieră a Germaniei." Un popor trebuie să se închidă în faţa oricărei influenţe din afară şi să prindă rădăcini în pământul său natal. Nu există alt adevăr decât cel naţional. Rolul savantului nu este cel de a răspândi un adevăr obiectiv, ci de a înflăcăra masele: „El nu trebuie să transmită decât *un* adevăr, *o* stare sufletească, *o* virtute."

Alături de Fichte şi de E.M. Arndt, un spirit mult mai grosolan decât ei a devenit celebru, mai mult prin acţiunile practice decât prin teoriile sale. Este vorba de cel care era numit „părintele Jahn"[55], creatorul societăţilor de gimnastică şi al organizaţiilor de studenţi (*Burschenschaften*). El voia să fie educatorul unei Germanii unificate, aflate la adăpost de corupţia străină şi în care literatura, dirijată printr-o cenzură strictă şi purificată cu metode inchizitoriale, să nu difuzeze decât teme naţionale.

---

[53] Ernst Moritz Arndt (1769–1860): scriitor german, autor de poezii, pamflete şi articole. A scris: *Cântece de război* şi *Spiritul vremii*, 4 vol., 1806–1818. Prin versurile sale a încurajat lupta împotriva ocupaţiei franceze, exprimând idealuri naţionaliste. În poemul patriotic *Ce este patria germanilor* susţine că patria este pretutindeni unde se vorbeşte limba germană.

[54] Joseph Goerres (1776–1848): publicist şi scriitor german. Sub influenţa lui Schlegel, a studiat problema miturilor. A scris *Istoria miturilor lumii asiatice* şi *Simbolică şi mitologie a popoarelor vechi*. Ca şi contemporanii lui, Arnim, Brentano şi fraţii Grimm a cules literatură populară (*Cărţile populare germane).* Ideologic, a fost un romantic naţionalist.

[55] Friedrich Ludwig Jahn (1778–1852): pedagog şi scriitor german. Este autorul lucrării *Etnicitatea germană,* în care făureşte cuvântul *Volkstum* definit prin „caracterul comun al poporului, esenţa inerentă lui." Important reprezentant al naţionalismului german, prin scrieri şi prin acţiune.

Aceşti gânditori sunt de tendinţă liberală. Organizaţiile *Burschenschaft* şi adepţii lui Jahn sunt victime ale Sfintei Alianţe conservatoare. În 1848, când se deschide la Frankfurt Parlamentul german, care încearcă să realizeze visele liberale de unitate şi eliberare, primul lui gest este de a-i trimite un mesaj bătrânului Amdt. Pe la 1860, socialistul Lassalle[56] resimţea încă cea mai vie admiraţie pentru *Discursuri către naţiunea germană,* opera lui Fichte. Nu este motiv de mirare să-i vezi pe aceşti liberali punându-şi speranţa în armata prusacă, pentru că Prusia reformatoare din 1813 apăra atunci ideile „avansate", spre deosebire de Austria catolică şi conservatoare.

Dar, nu după mult timp, ideologia naţionalistă a înăbuşit aspiraţiile liberale. La un Congres din 1864 deja, Grimm propune susţinerea germanilor din străinătate şi considerarea aşezărilor lor ca o sursă a coloniilor viitoare. Când devine clar că Prusia bismarckiană va realiza unitatea germană, liberalii renunţă să se mai opună autocraţiei de la Berlin. Chiar şi Lassalle întreţine cu Bismarck relaţiile cele mai cordiale.

Marii istorici germani şi în special Treitschke sunt propagandişti docili: „Orizontul politicii germane, scrie acesta, devine tot mai liber şi tot mai amplu de la un an la altul; în ziua în care ţara va înţelege că interesele vitale ale statului german se întind deja pe teritoriul ţărilor slave, scandinave şi latine, vom fi angajaţi în cea mai mare revoluţie a secolului." Imperialismul s-a substituit naţionalismului riguros de la început, care nu pretindea decât unirea germanilor. În locul înaltelor ambiţii spirituale pe care le avea Fichte, Treitschke scria acum: „Un cavalerist care dă o lovitură cu patul puştii în capul unui croat, face mult mai mult pentru cauza germană decât ar face vreodată cel mai bun scriitor politic prin pana lui." Şi, în acelaşi mod: „Păcatul slăbiciunii în politică este un păcat împotriva spiritului."

---

[56] Ferdinand Lassalle (1825–1864): filozof şi economist german, cunoscut lider socialist. Era de profesie avocat. Autorul aminteşte de Lassalle pentru a dovedi că unii socialişti germani, care erau prin definiţie „internaţionalişti" şi „progresişti", erau prizonierii ideilor naţionaliste şi autoritare.

După 1890, sub domnia lui Wilhelm al II-lea, pangermanismul se erijează în doctrină oficială. Este perioada când apar Liga navală, Liga colonială (care numără şase sute de mii de membri) şi, în special, Liga pangermanică, printre fondatorii căreia se regăseşte numele lui Alfred Hugenberg. Organul de presă al acestei ultime ligi publică în 1899 o hartă imaginară a Europei din 1950, când Germania urma să includă în frontierele sale: Alsacia-Lorena, Dunkerque, Flandra, Olanda, sudul Danemarcei, Elveţia germană, Italia de Nord-Est, cu Trieste, Ungaria, Boemia, Slovacia, cea mai mare parte din Lituania şi din Polonia. S-ar putea înmulţi, la nesfârşit, citatele din naţionaliştii de atunci. Suntem deja foarte departe de idealismul romantic, dar, din acest punct de vedere, foarte aproape chiar de Hitler.

Dreptul germanic şi religia germanică. Ideologia de repliere naţională se manifestă, aproape de la apariţia naţionalismului german, în domeniul dreptului şi în cel al religiei. Codurile importate, de la Roma şi apoi din Franţa, trebuie să fie înlocuite cu dreptul care să răspundă mai bine obiceiurilor germane şi spiritului german. Această idee, care era latentă la Arndt şi Jahn, este formulată clar de juriştii epocii romantice. Ea va reapare, peste o jumătate de secol, la H.S. Chamberlain.

Însă cea mai dureroasă intruziune a spiritului străin se produsese, după aprecierea naţionaliştilor, în domeniul religios. Germania rămăsese prea mult timp supusă catolicismului roman, care nu i se potrivea. Reforma luterană a marcat prima ei eliberare. Spre deosebire de catolicii conservatori, cei mai mulţi naţionalişti liberali sunt de confesiune protestantă. Însă nu trece mult timp şi luteranismul este, el însuşi, pus sub semnul întrebării. Deja Fichte îi

reproşa lui Luther că i-a rezervat un loc prea important Sfântului Pavel, care a „iudaizat" creştinismul. Arndt, mai îndrăzneţ, acuză creştinismul însuşi de a fi deturnat Occidentul de la adevărata sa vocaţie.

Cele două curente sunt continuate pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Unii, pe urmele lui Fichte, doreau să realizeze un „creştinism german": apărătorul cel mai reprezentativ al acestei tendinţe a fost orientalistul Paul de Lagarde (1827–1891), preocupat de eliminarea tuturor influenţelor ebraice din creştinism. Pentru el, Iisus nu mai este fiul lui Dumnezeu, cum pretinde „legenda biblică a Noului Testament", dar se transformă în „rabinul din Nazareth" Pe de altă parte, după ce fraţii Grimm au publicat, în 1835, *Mitologia germană*, se schiţează un curent „neo-păgân" Unul dintre organele de presă ale Ligii pangermanice ia, în 1899, titlul de „Odin", O întreagă literatură artificială reanimează ceremoniile cultului închinat lui Wotan sau lui Tuisto[57]

Antisemitism, rasism. Nu este adevărat că antisemitismul a fost trăsătura permanentă a gândirii germane. Apărarea evreilor este o temă frecvent întâlnită în literatura secolului al XVIII-lea. Marile saloane artistice din epoca romantică erau ţinute de evrei. Totuşi, unii romantici, de origine aristocratică, manifestau deja sentimente antisemite. Achim von Arnim şi von der Marwitz au fondat o „societate germanică a creştinilor" din care au fost excluşi „evreii, francezii şi filistinii" În alte medii, Arndt rostea şi el cuvinte ostile faţă de evrei.

La început, acest antisemitism nu are fundament rasist: nu li se reproşează evreilor decât faptul că formează un stat în stat,

[57] Odin, Wotan şi Tuisto sunt divinităţi germanice. Wotan (numit de scandinavi Odin) era zeul suprem, zeul războiului şi al cunoaşterii. Tuisto era, în mitologia germană, stămoşul divin al omenirii: fiul lui, Mannus, a fost primul om.

că sunt un element spiritual străin în interiorul frontierelor Germaniei. Către mijlocul secolului al XIX-lea însă, naţiunea nu mai este definită prin caracteristici spirituale: naţionalismul îşi sprijină argumentele pe biologie. Este, pe de o parte, consecinţa darwinismului (*Originea speciilor* apare în 1856). Dar, în mai mare măsură, rasismul german este rezultatul influenţei exercitate de Gobineau. Acest gânditor paradoxal, care nu a fost în Franţa decât o curiozitate literară, a avut în Germania o glorie neaşteptată, prin intermediul lui Wagner şi Chamberlain. În cartea sa *Eseu asupra inegalităţii raselor umane* (1853), el a stabilit o ierarhie a raselor şi a condamnat metisajul. Orice împerechere, gândea el, se produce spre folosul raselor inferioare: de aici rezultă, credea Gobineau, decadenţa umanităţii moderne. În plus, el plasează în vârful ierarhiei rasiale, rasa ariană, pentru care germanii sunt, după părerea lui, reprezentanţii perfecţi.

Ideile lui Gobineau au fost primite cu entuziasm de Richard Wagner. Wagner a fost unul dintre spiritele în care obscurităţile şi contradicţiile gândirii germane din secolul al XIX-lea s-au manifestat în modul cel mai curios. El a fost inspirat de liberalism (a luptat cu arma în mână la Dresda, în timpul Revoluţiei din 1848), dar adversar al capitalismului (*Inelul Nibelungilor* include o mitologie confuză a domniei blestemate a Aurului). În plus, el este, în acelaşi timp, antisemit, naţionalist după modelul lui Fichte, pacifist şi promotor al unei religii a renunţării, în care catolicismul se întâlneşte cu budismul, văzut în felul lui Schopenhauer. Obsedat, ca şi Gobineau, de ideea „decadenţei", el caută, pentru „regenerarea" umanităţii, tot felul de expediente: mai întâi, vegetarianismul, apoi, după lectura lui Gobineau, puritatea rasei.

Însă cel mai important apărător al rasismului, în timpul celui de *Al Doilea Reich*, a fost H.S. Chamberlain. Fiul unui amiral englez, Chamberlain s-a instalat în Germania, a devenit ginerele lui Wagner şi, în consecinţă, consilier influent al lui Wilhelm al II-lea, înainte de a intra în relaţii cu Hitler, în 1923, şi de a încuraja începuturile acţiunilor sale. Lucrarea publicată de el în 1899, cu titlul *Bazele secolului al XIX-lea*, este o flecăreală, cu pretenţie de metafizică a istoriei, care glorifică rasa ariană şi germanii. Pe baza unor argumente specioase, el susţine că Iisus nu era evreu, ci, la fel ca David, descendentul unei ramuri ariene. Admirator, ca şi Gobineau, al epocii Renaşterii, el atribuie germanilor toate meritele: în faţa buhăită de grăsime a lui Luther, ca şi în figura uscată a lui Dante, recunoaşte trăsăturile aceleiaşi rase. Duşman al catolicismului şi al dreptului roman, el arată cum a fost smulsă Europa din haosul decadenţei romane prin invaziile germanice; se roagă pentru dominaţia „Teutonilor"

De acum înainte, antisemitismul devine o componentă esenţială a gândirii conservatoare în Germania. Adolf Stöcker, fondatorul Partidului Creştin Social, face din antisemitism tema centrală a propagandei sale. Iar la Universitatea din Berlin, antisemitismul este obiectul principal al cursurilor predate de Eugen Dühring[58] În lucrarea *Problema evreiască, problemă de rasă, de morală şi de civilizaţie*, el susţine că evreii ar fi la originea tuturor formelor de corupţie. Şi el denunţă falsificarea Evangheliilor datorită gândirii evreieşti şi propune un program de acţiune: evreii vor fi excluşi din învăţământ şi din presă; le va fi impus

[58] Eugen Dühring (1833–1921): filozof şi economist german. Este creatorul unui sistem filozofic simplist. A rămas cunoscut mai ales prin critica pe care i-o face Fr. Engles în *Anti-Dühring*. În lucrarea amintită, *Problema evreiască* (1880) el pretinde că este primul în Germania care tratează în termeni rasiali problema evreiască: el îi condamnă pe evrei în ansamblu, nu anumite caracteristici ale lor, ca până atunci.

numerus clausus[59] în barou şi în magistratură; căsătoriile mixte vor fi interzise; averile bancherilor evrei vor fi făcute publice.

Autarhia. De timpuriu, ideile naţionaliste s-au manifestat în Germania şi în domeniul economic, iar mai multe sisteme din secolul al XIX-lea au susţinut un socialism naţional şi autarhic.

Încă din 1800, Fichte, în *Statul comercial închis*, considera că independenţa naţională nu poate fi obţinută decât dacă naţiunea îşi satisface singură nevoile economice. Contrar liber-schimbismului susţinut de Adam Smith[60], el propunea un protecţionism absolut. Economia va fi planificată şi nimeni nu va putea să practice o meserie fără autorizaţia statului. Comerţul privat cu străinătatea va fi complet interzis. Singur statul va putea să facă tranzacţii internaţionale. „Toate devizele, tot aurul şi argintul, care sunt în mâna cetăţenilor, vor fi retrase din circulaţie şi schimbate pentru o nouă monedă naţională, care nu va avea valoare decât în interiorul frontierelor." Devizele deţinute de stat îi vor permite să realizeze importurile indispensabile şi să cumpere brevete străine. Orice formă de lux va fi prohibită, dar nivelul mediu de viaţă în ţară se va ameliora. În mintea lui Fichte, acest sistem ar fi pus capăt redutabilei concurenţe între naţiuni şi, suprimând supraproducţia, ar fi redus economia la rolul de satisfacere a nevoilor esenţiale. După realizarea acestei

[59] *numerus clausus*: număr închis (în latină). Expresia este folosită pentru a desemna o limită numerică, pentru anumite grupuri (de regulă, etnice) de persoane, în ocuparea unor funcţii.

[60] Adam Smith (1723–1790): economist scoţian, unul dintre întemeietorii economiei politice. De orientare liberală, Smith a susţinut, cu argumente, liber schimbismul. Cea mai importantă lucrare scrisă de Adam Smith este *Avuţia naţiunilor, cercetare asupra naturii şi cauzelor ei*, 1776.

autarhii, naţiunea va rupe toate alianţele cu ţările străine şi nu va mai risca astfel să fie antrenată în războaie.

Adam Müller[61], un purtător de cuvânt al conservatorismului la începutul secolului al XIX-lea, a urmat un drum paralel. Inspirându-se dintr-un fel de teorie feudală, el susţinea că întreaga proprietate aparţine statului, iar indivizii nu se bucură decât de uzufruct, pentru că numai statul poate menţine echilibrul între producţie şi consum. Ca şi Fichte, A. Müller prevede un sistem monetar dublu, intern şi extern, în interior folosindu-se banii de hârtie. Adam Müller numeşte statul care va uni puterea politică şi controlul economiei, „totalitar"

În 1834, este realizată o uniune vamală (*Zollverein*) între optsprezece state din Germania de Nord, inclusiv Prusia. Această înţelegere încununa eforturile economistului Friedrich List[62]. List aparţinea orientării spirituale a lui Fichte: la fel ca el era, în acelaşi timp naţionalist, protecţionist şi pacifist. *Zollverein*-ul nu era pentru el decât un prim pas; trebuia ca Germania să ajungă să-şi satisfacă nevoile economice. De aceea, *Zollverein* urma să înglobeze, cândva, Belgia şi Olanda, iar Germania să posede „teritorii complementare", tot atât de necesare pentru ea „ca aerul pe care-l respiră" Emigrarea bine dirijată, în America de Sud şi în bazinul dunărean, va pregăti, în mod util, această expansiune indispensabilă.

---

[61] Adam Müller (1779–1829): profesor de economie politică, teoretician social şi scriitor german. Romantic şi naţionalist, Müller a colaborat cu Brentano, Kleist şi Arnim la „Cenaclul creştin–german" din Berlin.

[62] Friedrich List (1789–1864): economist german, adept al şcolii istorice în economia politică. A susţinut protecţionismul, ideile sale economice fiind legate de naţionalism. A fost primul care a avut ideea uniunii vamale germane (*Zollverein*). Cele mai importante lucrări ale lui List sunt: *Principiile economiei politice americane* (1827) şi *Sistem naţional de economie politică* (1841).

2. Teoria statului

Statul–salvator. Replierea naţională conduce, deci, la ideea întăririi atribuţiilor şi puterii statului. În mod paradoxal, chiar un liberal cum era Fichte ajunge să accepte, în mod provizoriu, pentru realizarea obiectivului său, existenţa unui tiran (*Zwingherr*). Naţionaliştii epocii romantice concepeau regimul politic ideal sub forma unui regim autoritar, bazat pe ataşamentul personal al supusului faţă de suveranul atotputernic şi pe virtutea germanică a „fidelităţii" (*Treue*) mai mult decât pe legătura abstractă şi impersonală a legii. Aceste idei se nasc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin Herder[63] şi Justus Möser[64]. Criticând „despotismul luminat", în care suveranul nu este decât primul funcţionar al statului, ei îi opun un despotism de modă veche, de formă feudală.

Este adevărat că individualismul secolului al XVIII-lea, pentru care statul nu era decât un rău necesar, a supravieţuit mult timp. Dar replierea naţională şi proiectele autarhice au condus treptat la opunerea raţiunii de stat în raport cu raţiunea individuală, precum şi la prezentarea statului ca un instrument al salvării. Curând, dispare frontiera dintre liberalii legaţi de orientarea Fichte–Arndt şi conservatorii apropiaţi de A. Müller şi

---

[63] Johann Gottfried Herder (1744–1803): critic literar, estetician şi filozof german. Teoretician al mişcării literare „Sturm und Drang", precursor al romantismului, a fost numit „cel mai de seamă animator din istoria mişcărilor de idei germane." L-a influenţat pe tânărul Goethe. A marcat puternic cultura europeană. Opere: *Cântece populare*, 1778, *Despre stilul şi arta germană*, 1773, *Despre literatura germană mai nouă*, 1766.

[64] Justus Möser (1720–1792): om politic şi scriitor german. A colaborat cu Herder şi Goethe pentru publicarea lucrării *Despre stilul şi arta germană*, 1773. Möser a mai scris şi celebrele *Fantezii populare*, 1774–1778, în care schiţează o societate bazată pe ţărănimea prosperă. Este şi autorul lucrării: *Despre dreptul pumnului.*

Hegel. Adam Müller gândea că, după realizarea statului naţional, cetăţeanul trebuie să fie absorbit cu totul, să abandoneze viaţa privată şi chiar opţiunea lui religioasă. Pentru Hegel, statul este „realitatea ideii morale", „condiţia unică, permiţând individului să-şi realizeze scopul şi să ajungă la ceea ce este bine pentru el"; statul este pur şi simplu „voinţa divină"

Rezultă de aici, pe de o parte, că guvernul, care este expresia statului, trebuie să deţină puterea absolută, iar, pe de altă parte, că statul, ca instanţă supremă, nu trebuie să recunoască nici o regulă morală deasupra lui, că statul este singurul punct de referinţă recunoscut. Astfel va fi fondată şi justificată o politică „realistă"[65], ghidată, în exclusivitate, de interesul de stat.

Războiul. Puterea devenind astfel valoarea supremă, violenţa şi războiul nu mai puteau fi condamnate. Secolul al XVIII-lea a cunoscut mai multe feluri de războaie. Fichte, analizând experienţa războaielor napoleoniene, distinge războaiele dinastice, sterile şi condamnabile, şi „războaiele drepte", adică defensive, în care naţiunea îşi afirmă dreptul la existenţă. Arndt merge mai departe: războiul are, în el însuşi, o valoare morală: „El este necesar pentru a te elibera de trândăveală; pacea eternă pe pământ ar fi, pentru umanitate, cea mai mare nenorocire: ea ar corupe, prin descompunere, mai mult decât războiul prin distrugere." Pentru Adam Müller şi pentru prietenul lui Rühle von Lilienstern (autorul unei *Apologii a Războiului*), războiul nu se datorează fanteziei unor miniştri

[65] Autorul foloseşte aici noţiunea „realistă" în alt sens decât cel obişnuit. Doctrina „realismului politic" (*Realpolitik*) este cea care acordă un loc special puterii şi „interesului de stat", bazat pe forţă în politică. Reprezentanţi ai „realismului politic" sunt: Friedrich Meinecke, Hans Morgenthau, George Kennen, Walter Lippmann şi alţii.

incompetenţi, cum credeau raţionaliştii optimişti din epoca luminilor, ci el răspunde unei nevoi profunde, unui „elan interior de creştere şi de viaţă"; războiul este „cel care dă statelor structura lor, soliditatea, individualitatea şi personalitatea."

Hegel justifică războiul prin alte argumente. Legătura perfectă a individului cu statul se face prin sacrificiu; războiul este chiar actul prin care individul — şi odată cu el statul — se afirmă şi se salvează. Războiul este acţiune morală prin excelenţă. După vechea viziune a istoriei, războaiele erau episoade în evoluţia lumii. Pentru Hegel însă, epocile de linişte şi de fericire sunt „paginile albe" ale istoriei.

Realismul politic, doctrina violenţei şi justificarea războiului devin locurile comune ale gândirii pangermaniste. Treitschke exaltă „acele naturi intransigente care sacrifică de bună voie importanţa civilizaţiei pentru un câştig în forţă şi în profunzime. Aceşti oameni pretind, în mod imperios, să fie iubiţi sau să fie detestaţi." În timpul domniei lui Wilhelm al II-lea, principala operă de exaltare a războiului este cea a lui F. von Bernhardi[66]. El glorifică războiul „ca un factor indispensabil al civilizaţiei, expresia supremă a energiei şi a vieţii popoarelor." El respingea ideea existenţei unei Curţi internaţionale de arbitraj, pentru că fiecare popor trebuie să inventeze regulile după care să acţioneze.

---

[66] Friedrich von Bernhardi (1849–1930): general german, strateg, istoric şi teoretician militar. Din 1890 a condus secţia istorică a Marelui Stat Major de la Berlin. A fost discipol al lui Clausewitz şi al lui Schlieffen. A fost teoreticianul militar al pangermanismului. A făcut apologia războiului, numit „factor indispensabil al culturii" sau „expresie a vitalităţii şi a forţei popoarelor civilizate." Lucrările lui sunt: *Germania şi viitorul război* (1911) şi *Viitorul nostru* (1913).

3. Nietzsche

Tabloul originilor spirituale ale hitlerismului nu ar fi complet, dacă nu ar include numele lui Nietzsche. Cazul lui Nietzsche este complex. El a fost adversarul declarat al tuturor gânditorilor de care a fost vorba până acum. Nimeni nu i-a luat mai mult în râs pe germani şi şovinismul lor. Dar, în acelaşi timp, el şi-a pus speranţele în armata prusacă. Mult timp, el a rămas străin de orice concepţie rasistă. Dar, în ultimele lui lucrări, îşi exprimă ideea că „supraomul" trebuie să fie obţinut prin selecţie biologică. Mai presus de toate însă, „răsturnarea valorilor", pentru care el este profet, asigură preponderenţa instinctului şi violenţei. El contează pe întinerirea unei lumi uzate, prin triumful noilor barbari, „bestiile blonde" germanice. Supraomul, nedefinit, pe care el îl imaginează, uneşte forţa fizică şi inteligenţa subtilă, dar dezamăgită, care nu are alt scop decât de a distruge o civilizaţie coruptă. El este conceput după imaginea unui condotier, lipsit de orice scrupule, care nu este ghidat decât de setea lui de putere. Războiul este bun, însă nu pentru cauza pe care o apără, ci prin el însuşi, pentru că este periculos şi, în cele din urmă, inutil. Nietzsche uneşte un pesimism religios, care doreşte să distrugă lumea şi să-l renege pe om, cu un estetism care iubeşte spectacolul puterii şi al marilor cataclisme. Este puţin probabil, ca acest contestatar pasionat să fi aprobat Germania lui Hitler, mai mult decât pe cea a lui Bismarck, pe care o detesta. Şi, dealtfel, hitleriştii s-au revendicat rareori ca succesori ai lui. Dar era foarte uşor de găsit în opera lui Nietzsche, neglijând ironia, sensul dublu, paradoxul, justificarea tuturor cinismelor şi tuturor formelor de violenţă. Fără această prefaţă la „nihilism", Hitler n-ar putea fi înţeles.

III. Apropiaţii

Înainte de 1933, literatura naţional-socialistă propriu-zisă este deosebit de redusă: exceptând *Mein Kampf*, care este mai mult o carte de istorie şi o diatribă politică, decât o lucrare teoretică, nu se poate cita altă operă, în afară de *Mitul secolului al XX-lea,* scris de Alfred Rosenberg (1931) şi în care se rezumă ideologia partidului.

Cartea aceasta, care a avut un tiraj de peste un milion de exemplare, este o adunătură de elucubraţii istorice, „filozofice", mitologice, care continuă, în mod deschis, gândirea lui H.S. Chamberlain, dar într-o manieră şi mai superficială, diletantă. Întreaga istorie a lumii occidentale este un conflict între rasa ariană şi cea semitică. Grecia, în epoca ei de înflorire, reprezintă spiritul nordic, dar, prin Socrate, se introduce un element străin, în momentul în care cultul siriac al lui Dionysos distruge nobilul panteon al arienilor. Toată istoria Romei este, de asemenea, o luptă contra semiţilor: etrusci[67] sau cartaginezi. Creştinismul, iudaizat prin Sfântul Pavel şi Sfântul Matei, alterează puritatea doctrinei lui Hristos: religia „materialistă" a lui Iehova pătrunde în Occident, prin numeroase avataruri, care se numesc: umanitarism, liberalism, conştiinţă de clasă. Principiul moral suprem este, pentru arieni, onoarea şi mândria sângelui; creştinismul tinde să-i substituie principiul caritătii, care nu duce decât la servilism. Dar popoarele germane rezistă acestei intruziuni a spiritului străin. Odin este cel care retrăieşte în marile figuri ale istoriei germane: episcopul Ulfila[68], Johann Sebastian Bach, Goethe şi Wagner, în sfârşit, care exprimă „esenţialul

[67] Etruscii nu erau semiţi! „Originea" lor şi limba pe care o vorbeau sunt încă mistere ale istoriei. Dar, în mod cert, nu erau semiţi.

[68] Ulfila (sau Wulfila) (c. 311–383): episcop arian (adept al învăţăturii lui Arie) al vizigoţilor (341). A inventat un alfabet pentru limba goţilor. Traducerea sa din Biblie constituie cel mai vechi text în limbă germanică cunoscut până astăzi.

civilizaţiei nordico-occidentale." Reforma luterană, apoi, exprimă revolta germanilor împotriva tiraniei iudeo-romane. Prin alungarea hughenoţilor[69], Franţa a pierdut ultima şansă de salvare: astăzi ea nu mai este decât o ţară locuită de un popor de bastarzi, care are modificat chiar tipul rasial, devenit brahicefal[70] Numai Germania poate acum să salveze Europa de democraţie şi de tirania raţiunii, produse ale raselor inferioare, învinse cândva de germani şi care încearcă să-şi ia revanşa. Într-adevăr, nu există adevăr absolut şi nici drept universal: „dreptul este ceea ce omul arian consideră a fi just." Viitorul are misiunea de a da naştere unui nou „tip" uman. Acest tip nu se poate naşte decât prin constituirea unor grupuri „virile", după modelul armatei prusace. Creştinismul ar trebui prelungit cu a cincea Evanghelie. Eroii Marelui Război vor fi martirii noii credinţe: „Magistrul Eckart"[71] (misticul din secolul al XIV-lea) „şi eroii în *feldgrau*[72], purtând casca de oţel, nu sunt decât una şi aceeaşi persoană."

---

[69] Hughenoţi (de la cuvântul german *Eidgenossen* = persoane legate prin jurământ): potestanţi francezi de confesiune calvină, în secolele XVI–XVII. Lupta lor împotriva catolicilor a luat forma „războaielor religioase" (1562–1594), în cadrul cărora momentul cel mai tragic a fost Noaptea Sfântului Bartolomeu (1572). Prin Edictul din Nantes (1598) li se acorda libertate religioasă. Când Ludovic al XIV-lea a revocat Edictul (1685), mulţi hughenoţi s-au refugiat în Olanda şi în Germania.

[70] Brahicefal (de la cuvintele greceşti brachys=scurt şi kephalos=cap): termen folosit în antropologie pentru denumirea craniilor care au diametrele longitudinal şi transversal aproape egale. Rasiştii germani considerau că tipul brahicefal este semn de inferioritate, spre deosebire de tipul germanic–dolihocefal.

[71] Johann Eckart sau Eckhart, numit şi Magistrul Eckart (c. 1260–1327): călugăr dominican şi mistic german. Profesor la Paris în 1300, el a devenit apoi consilierul papei Bonifaciu al VIII-lea în lupta cu regele Franţei, Filip cel Frumos. Sistemul lui filozofic este panteist, asemănător celui al misticilor din Alexandria (Egipt), al lui Plotin. A exercitat o puternică influenţă asupra filozofiei germane.

[72] *Feldgrau* = cenuşiul câmpului (în germană). Era culoarea uniformei soldaţilor germani. Timp de secole soldaţii au purtat uniforme în culori vii (roşu, albastru etc.). Când armele s-au perfecţionat, la începutul secolului al XX-lea, s-a trecut (nu fără opoziţie) la uniforme de camuflaj: englezii, primii, au adoptat uniforma kaki, francezii pe cea albastru deschis (*bleu horizont*), iar germanii — cenuşiu (*feldgrau*).

Aceste fantasme formează decorul naţional-socialismului şi nu a fost nimeni care să le ia, vreodată, în serios. Dar se poate observa din ce tradiţie se puteau revendica aceste „mituri".

Această pretinsă „ideologie" nu s-ar fi putut naşte dacă nu ar fi fost pregătită şi încurajată prin alte sisteme de gândire. Scriitorii pe care îi vom cita au fost, bineînţeles, de cu totul alt nivel. Nici unul dintre ei nu a fost hitlerist, mulţi au fost chiar atacaţi de noul regim. Cu toate acestea, ei i-au pregătit terenul, în special prin aspectul negativ al gândirii lor şi prin critica pe care o făceau societăţii şi civilizaţiei moderne. Nu au fost aliaţi ai naziştilor, dar au fost apropiaţi de ei.

1. Unii gânditori, cum au fost Ludwig Klages[73] şi Alfred Schuler, au atacat supremaţia „raţiunii" şi i-au substituit o „mistică a sângelui", care se va apropia ulterior de teoriile rasiste. Marele poet Stefan George[74] şi, în special, unii dintre discipolii lui au susţinut un conservatorism subversiv, prin idei ca: o societate coruptă trebuie distrusă prin forţă; civilizaţia nu va fi salvată decât dacă va fi supusă probei focului; un „război sfânt" îi va extermina pe cei impuri.

În lupta de apărare a Occidentului, Germania va fi conducătorul: acolo se va naşte credinţa viitorului, menită să înlocuiască uzatul creştinism. Pentru a se pregăti în vederea luptelor viitoare, este necesară gruparea unei noi aristocraţii, pentru că regenerarea nu va veni decât de la societăţi restrânse şi secrete, de la grupuri virile, unite prin prietenie.

---

[73] Ludwing Klages (1872–1956): psiholog şi filozof german, întemeietorul grafologiei şi al caracterologiei. La început, a participat la „cenaclul" lui Stefan George, apoi s-a instalat în Elveţia. Klages a susţinut o filozofie antiraţionalistă, bazată pe ideea că spiritul (raţiunea) devine un principiu negator, reprezentând răul, pentru că el caută să separe sufletul şi corpul. Opere importante: *Scris şi caracter* (1917), *Despre esenţa conştiinţei* (1921), *Spiritul ca adversar al sufletului,* 3 vol., 1929–1932.

[74] Stefan George (1868–1933): important poet german. A fost influenţat, la început, de simbolismul francez, iar apoi a fost atras de misticism. Opere importante: *Imnuri*, 1890, *Covorul vieţii*, 1907, *Imperiul cel nou*, 1928.

După războiul din 1914, George nu vede altă speranţă de salvare decât într-un „al treilea asalt", în care germanii „se vor purifica de ruşine" şi „vor rupe lanţurile sclaviei."

Să adăugăm, totuşi, că mulţi discipoli ai lui George au fost ostili celui de *Al Treilea Reich*: din rândurile lor a ieşit autorul atentatului din 20 iulie 1944, Claus von Stauffenberg.

Ideea regenerării societăţii prin intermediul asociaţiilor de tineri a jucat un rol foarte important în Germania, în perioada care a precedat războiul din 1914. Aceste grupuri aveau ca scop distrugerea principiilor morale şi sociale ale burgheziei; de multe ori ele se sprijineau pe legături homosexuale. Cele mai importante au fost *Wandervögel*[75] şi *Freideutsche Jugendbewegung*[76], iar principalul lor teoretician era Hans Blüher. Şi în acest caz, mişcările, strâns înrudite iniţial cu grupuri politice şi paramilitare, au fost apoi ţinta persecuţiilor naziste.

2. Al doilea grup este constituit din diverşi „specialişti", ale căror lucrări au fost utilizate de hitlerişti, sau care au participat, în domeniul lor, la curentul de gândire naţional-socialist. Să citãm mai întâi mişcările „neo-păgâne", care se dezvoltă în afara hitlerismului sau în acord cu el. Reprezintă această orientare Ludendorff şi contele Ernst zu Reventlow, apoi biologul Hans F.K. Günther[77],

---

[75] *Wandervögel* = pasăre călătoare, migratoare (în germană). A fost numele dat organizaţiilor de tineret create în 1901 la Steglitz (lângă Berlin) şi conduse de Karl Fischer. În 1911 erau 15.000 de tineri înscrişi în ele. Hans Blühr a propovăduit componenta homosexuală a organizaţiei în lucrarea *Wandervögel ca fenomen erotic*.

[76] *Freideutsche Jugendbewegung* = Mişcarea de tineret a germanului liber (în germană).

[77] Printre primele acţiuni de forţă în domeniul cultural, în acea perioadă, a fost intervenţia guvernului naţional-socialist din Turingia pentru ca scriitorul rasist Hans F.K. Günther să fie numit profesor la Universitatea din Jena. Günther este autorul lucrării *Cavalerul, Moartea şi Diavolul: un gând eroic* (1924).

teoretician al rasei, autor al *Teoriei rasiale a poporului german*, care a avut un tiraj de peste două sute cincizeci de mii de exemplare. Sau creatorul „geopoliticii", Karl Haushofer[78], geograf de inspiraţie naţionalistă, ale cărui lucrări au fost un adevărat breviar al patimii de cucerire. Se poate include, de asemenea, în această categorie juristul Carl Schmitt, teoretician al statului corporatist. El gândea că vremea statului pluralist trecuse şi că, în Germania, trebuie distruse diversele obstacole care stăteau în calea unităţii de stat: federalismul sprijinit pe state, mulţimea de partide, marile grupuri de interese (trusturi şi sindicate).

Se poate adăuga aici revista „Acţiunea" (*Die Tat*), care apare din 1909, dar care a jucat un rol important, mai ales în anii care preced dictatura hitleristă. Colaboratorii acestei reviste se opuneau naţional-socialismului, bizuindu-se pe armată şi pe preşedintele *Reich*-ului. Însă statul pe care ei doreau să-l construiască era totalitar, autoritar, autarhic. F. Fried visa la un „socialism de tip german", care să abandoneze grija pentru rentabilitate, la un stat comercial închis, la cucerirea sud estului european, de către germani. Hans Zehrer dorea să constituie, cu mişcările de tineret, cu elemente din *Freikorps*, cu vechii combatanţi o „A Treia Forţă", naţionalistă şi socialistă, situată între comunişti şi hitlerişti. De la grupul din jurul revistei „Acţiunea" la mişcarea fraţilor Strasser nu este o distanţă prea mare.

3. *Mitul secolului al XX-lea* nu este decât ultimul venit dintr-o lungă serie de sinteze istorico–metafizice. Unele sunt foarte îndepărtate de viitoarea ideologie hitleristă,

[78] Karl Haushofer (1869–1946): general german, reprezentant al teoriei geopolitice. Continuă analizele făcute de Ratzel şi Kjellen în acest domeniu. S-a aflat printre fondatorii „Revistei de geopolitică" (1924) şi a scris lucrări ca: *Însemnătatea geografică şi politică a oceanelor, Geopolitica Oceanului Pacific, Însemnătatea geografică a oceanelor*.

însă, din cauza criticii pe care o fac liberalismului, capitalismului, civilizaţiei moderne, ele pot fi citate printre cele care i-au deschis drumul.

Cel mai îndepărtat de orice aspect al naţional-socialismului a fost, fără îndoială, Walther Rathenau[79] Acest mare om de afaceri, director al unui trust de electricitate (A.E.G.), acest om politic, care s-a aflat printre creatorii Republicii de la Weimar, a fost, în acelaşi timp, un teoretician ostil civilizaţiei maşiniste: prin mecanizare, lumea modernă s-a „degermanizat" treptat, iar inteligenţa şi-a arogat o putere excesivă faţă de sentiment şi de iraţional. În acelaşi timp naţionalist şi pacifist, democrat şi antiparlamentar, Rathenau îşi imagina, după tradiţia romantică, un regim autoritar, sprijinit de corporaţii (sindicate şi societăţi pe acţiuni) şi condus de o „elită" populară: comunitate vie, în locul birocraţiei impersonale.

Thomas Mann susţine în *Consideraţiile unui apolitic* (1918) teorii naţionaliste, pe care le va renega mai târziu. În această carte, inspirată de războiul din 1914, el opune „civilizaţiei" occidentale, în întregime exterioară, produs al „burgheziei" şi al democraţiei, o „cultură" germanică, radical diferită: poporul german nu poate şi nu trebuie să asimileze acest spirit, care-i este străin. În locul „revoluţiei" după moda occidentală, Thomas Mann vedea atunci viitorul ca pe o mare „reacţiune", o întoarcere la forţele elementare, „natura eliberată de inteligenţă, sufletul popular, ura, războiul."

Se recunosc uşor, în aceşti doi gânditori, succesorii tradiţiei romantice, care a fost descrisă mai sus, utopică şi „reacţionară". Spre deosebire de ei, Oswald Spengler continuă linia „prusacă": el exaltă statul, virtuţile supunerii, politica de forţă. Se găseşte, în *Declinul Occidentului* (1920),

[79] Walter Rathenau (1867–1922): important om de afaceri, om politic, artist şi filozof german. A fost membru al Partidului Democrat, ministru al Reconstrucţiei în 1921 şi ministru de Externe în 1922. A fost asasinat la 24 iunie 1922.

imensă şi confuză metafizică a istoriei, ideea uzării marilor „culturi", care degenerează în „civilizaţii" Iar, pentru a salva Europa din declinul în care se află, pentru a o apăra de pericolul oriental (popoarele de rasă galbenă şi ruşii), Oswald Spengler propune un nou cezarism.

Germania este singura ţară din Europa în care cultura modernă, pe care Spengler o numeşte faustiană, nu s-a degradat complet. În plus, el nu contează decât pe Germania de Nord, luterană, şi pe Prusia dinastiei Hohenzollern şi nu pe Germania de Sud, unde catolicismul a introdus un element străin. Nu Karl Marx, ci suveranii prusaci sunt cei care au inventat adevăratul socialism, „voinţă de putere, luptă pentru fericire, dar nu a individului, ci a colectivităţii"; Germania a păstrat vie în ea nevoia de a servi şi de a venera. O. Spengler, admirator al lui Frederic cel Mare, plănuieşte, în esenţă, un despotism luminat în manieră modernă, care nu dispreţuieşte propaganda. Ce este, în fond, adevărul? „Pentru mase, este ceea ce aude şi citeşte în mod repetat, fără întrerupere." Omul, spune Spengler, după Nietzsche, este un „animal de pradă", iar puterea, ţel al oricărei politici, nu va fi cucerită decât de „noii barbari" „Războiul este forma eternă a oricărei vieţi superioare, iar statele nu sunt făcute decât pentru război." Acest „socialism naţional" nu se deosebeşte de naţional-socialismul hitlerist decât prin faptul că nu este rasist: el respinge orice definiţie biologică a rasei, sau, cum spune el, orice „zoologie"

Rasismului lui Oswald Spengler i se opune „misticismul" politic al lui Moeller van den Bruck[80]. Moeller continuă, mai degrabă, viziunile lui Fichte şi List, decât ambiţiile lui Frederic al II-lea. Dar, ca şi Spengler, el pune accentul pe Prusia şi pe tradiţia luterană. La ura faţă de

[80] Arthur Moeller van den Bruck (1876–1925): scriitor naţionalist german, autorul lucrării *Al Treilea Reich* (1923).

democraţia occidentală, comună tuturor acestor gânditori, Moeller adaugă consideraţii demografice: în Germania sunt douăzeci de milioane de oameni în plus, care trebuie să-şi croiască drum spre exterior. Franţa, izgonită la periferia Europei, va deveni o a doua Portugalie, în timp ce Germania se va întinde spre est. „Voinţei" americane şi „sufletului" rus, Germania le opune o „filozofie" (*Weltanschauung*) antiliberală, care îi va permite să unească în jurul ei întreaga Europă. În interior, va fi *Al Treilea Reich*, stat corporatist, federal, conservator, fără constituţie scrisă, sprijinit pe marile corpuri politice şi pe corporaţiile economice. Această utopie conservatoare este ultima construcţie politică înaintea lui Hitler, al cărui succes Moeller nu l-a cunoscut, pentru că s-a sinucis în 1925.

4. Alături de aceşti teoreticieni a ceea ce s-a numit „revoluţia conservatoare", pot fi citaţi, în sfârşit, scriitori a căror acţiune asupra publicului a fost, probabil, mai directă şi mai profundă. Nu vom cita aici decât patru nume, dintre multe altele. Hans Grimm a fost autorul romanului *Popor fără spaţiu* (1926), din care au fost tipărite mai mult de două sute de mii de exemplare. Apoi, E.E. Dwinger, care este autorul unei trilogii despre război şi revoluţia rusă (1929–1932), cuprinzând volumele: *Armata în spatele sârmei ghimpate, Între alb şi roşu* şi *Germanie, te chemăm.* Ernst von Salomon a făcut parte, când era foarte tânăr, din *Freikorps.* El relatează, în *Proscrişii* (1929), asasinarea lui Rathenau, la care a participat, iar în *Cadeţii* (1933), existenţa tinerilor ofiţeri, rămaşi şomeri şi fără ideal, după înfrângere. Ernst Jünger[81] exaltă în primele lui lucrări (*În*

[81] Ernst Jünger (1895–1998): important scriitor german, un adevărat martor al secolului al XX-lea. Opera sa a evoluat de la tema exaltării luptei şi camaradiei (în lucrările amintite aici) spre estetism şi alegorie: *Pe falezele de marmură* (1939), *Heliopolis* (1949), *Albinele de sticlă* (1957) etc.

furtuni de oţel, 1920, *Războiul, mama noastră,* 1922) experienţa pe care a avut-o în timpul războiului. Apoi, în 1932, publică *Muncitorul,* lucrare în care, apropiindu-se de Spengler şi de Moeller van den Bruck, el îl descrie pe muncitorul viitorului ca pe soldatul unui regim autoritar, chemat să înlocuiască idealul democratic perimat al ţărilor Occidentului.

PARTEA A DOUA

HITLERISMUL LA PUTERE
(1934–1945)

Capitolul I

STRUCTURA STATULUI HITLERIST

I. Puterea centrală

1. Statele

Mai puţin federalistă decât Imperiul Hohenzollernilor, Republica de la Weimar păstrase, totuşi, o anumită autonomie a provinciilor. Ea a menţinut şaptesprezece state (*Länder*), care aveau fiecare constituţia lor, Parlamentul (*Landtag*) şi guvernul propriu. Alături de *Reichstag*-ul ales, funcţiona ca Adunare consultativă, dispunând de dreptul de veto suspensiv, un *Reichsrat* alcătuit din delegaţi ai guvernelor federate. Înalta Curte de Justiţie arbitra conflictele între *Reich* şi state.

Regimul hitlerist accentuează mult tendinţele centraliste din timpul Republicii de la Weimar. Curând după alegerile din martie 1933, guvernele provinciale au demisionat, în multe cazuri fiind înlocuite prin cabinete de coaliţie naţionaliste, după imaginea guvernului *Reich*-ului. Întrucât Bavaria încerca să reziste, Hitler l-a trimis acolo pe generalul von Epp, încredinţându-i depline puteri, cu titlu de „comisar al *Reich*-ului"

Apoi, Parlamentele provinciale au fost pur şi simplu desfiinţate, iar guvernele statelor au fost subordonate

guvernului *Reich*-ului. *Reichsrat*-ul a fost şi el dizolvat. La 31 martie, o lege numită „a coordonării" (*Gleichschaltung*) obligă statele să legifereze în funcţie de legile *Reich*-ului, fără să ţină cont de constituţiile provinciale. La 7 aprilie, legea numită a reconstrucţiei *Reich*-ului plasa în fruntea statelor *Statthalter*-i, prefecţi atotputernici, autorizaţi să numească miniştri şi funcţionari, şefi ai forţelor armate şi justiţiei, având atribuţia de a primi jurământul episcopilor. Au fost unsprezece *Statthalter*-i, aleşi de Hitler dintre naziştii de mare încredere. În Prusia, unde Göring era şef al guvernului, el îndeplinea şi funcţia de *Statthalter*. Se sfârşise deci cu autonomia provinciilor.

În acelaşi fel şi-au pierdut şi oraşele libertatea: nu au mai fost organizate alegeri municipale, iar primarii au fost desemnaţi direct de puterea centrală.

Această putere centrală este, după 24 martie 1933, în întregime concentrată în mâinile *Führer*-ului. „Legea deplinelor puteri", votată în *Reichstag*, cu majoritatea constituţională de două treimi, acorda cancelarului întreaga putere legislativă, pe durata a patru ani, autorizându-l să nu mai ţină cont de constituţie. Aceste puteri i-au fost prorogate, în unanimitate, la 30 ianuarie 1937, iar, la 26 aprilie 1942, Hitler declara în faţa *Reichstag*-ului că „în calitate de Führer al naţiunii, comandant suprem al armatei, şef al guvernului, deţinător al puterii executive şi judecător suprem", el nu este obligat să ţină cont nici de legea scrisă, nici de drepturile câştigate, ci poate să decreteze pedepsele pe care le consideră necesare şi să-i revoce pe judecători după bunul său plac. Chiar şi Consiliul de Miniştri nu se întrunea decât în mod excepţional (el a avut ultima şedinţă la 4 februarie 1938), iar Hitler nu-i ţinea, de regulă, la curent pe colaboratorii săi cu politica pe care o promova. O lege din 16 octombrie 1934 îi obliga pe

miniştri să depună jurământul de fidelitate şi supunere faţă de *Führer*. În acest regim, centralizat la maxim, singura fisură se datora rivalităţii clanurilor şi intrigilor personale.

2. Partidul

Centralizarea aceasta a Germaniei a devenit şi mai accentuată datorită structurii Partidului Naţional-Socialist. Funcţionarii partidului nu erau repartizaţi după provincii, ci după o nouă împărţire a teritoriului, în treizeci şi două de *Gaue*. Un *Gau*, condus de un *Gauleiter*, se subdivide în „cercuri", iar în interiorul cercurilor, fiecare localitate alcătuieşte un „grup" de partid, împărţit în „celule" şi în „blocuri"

Administraţia propriu-zisă este deci dublată de o administraţie anexă, care, deseori, o controlează, cu invidie.

Partidul propriu-zis a format mereu o minoritate. Nu era necesar să faci parte din partid pentru a ocupa o funcţie, chiar importantă: unul dintre miniştrii *Reich*-ului, von Eltz, nu a fost niciodată membru de partid. Membrii de partid (P.G.) erau indivizii cei mai convinşi şi cei mai fanatici. Însă, datorită mulţimii comisiilor centrale (politică, juridică, agricolă etc.), organizarea partidului devine un ansamblu foarte greoi, pe care îl conduce adjunctul *Führer*-ului, Rudolf Hess, iar apoi Martin Bormann.

Însă există, alături de partid, nenumărate grupări naţional-socialiste: unităţi paramilitare, corpuri motorizate, tineretul hitlerist, corporaţii ale studenţilor, profesorilor, juriştilor etc. Nu puteai trăi liniştit în Germania decât dacă militai într-una dintre ele. În fiecare an, în septembrie, la Nürnberg, un Congres reunea câteva milioane de persoane angrenate în aceste grupuri diverse.

3. Poliţii şi organizaţii paramilitare

Dictatura hitleristă a dezvoltat un sistem de poliţii şi de unităţi paramilitare fără precedent.

S.A., care a fost stăpâna regimului în primul an de existenţă a regimului, a fost zdrobită la 30 iunie 1934. Nu a dispărut, însă nu va mai juca decât un rol şters, sub ordinele unui şef obscur, Lutze. Îndepărtată de putere, S.A. va constitui, pentru scurt timp, un fel de opoziţie internă: organizaţia numită a „Răzbunătorilor lui Röhm" va asasina, în 1934–1935, un anumit număr de ofiţeri S.S.

S.A. a fost înlocuită, la putere, de S.S. Acesta nu era la origine, în 1929, decât garda personală a *Führer*-ului; nu avea atunci decât două sute cincizeci de oameni. În 1931, erau zece mii de membri. După dispariţia lui Röhm, Himmler, şeful S.S., nu mai răspundea decât în faţa lui Hitler. S.S. au devenit atunci o gigantică organizaţie, cu activităţi multiple.

Era, mai întâi, armata S.S., care includea în 1936 două sute zece mii de oameni; spre sfârşitul războiului avea aproximativ un milion de soldaţi. Armata aceasta cuprindea: mai întâi, „unităţile cap de mort" (circa treizeci de mii de oameni), care erau folosite în misiuni din interiorul statului (au fost însărcinate, în special, cu paza lagărelor de concentrare, sub conducerea lui Eicke); pe de altă parte, *Waffen-S.S.*, folosite ca trupe de elită în operaţii militare.

În plus, S.S. au ajuns să domine, treptat, treptat, întregul sistem de poliţie. Toate organele de poliţie au fost reunite în 1936 în Oficiul central al Siguranţei (R.S.H.A.), care nu mai aparţinea Ministerului de Interne, ci depindea numai de Himmler. Trebuie să mai menţionăm poliţia militară de contraspionaj, sau *Abwehr*, aflată sub ordinele amiralului Canaris, care, de altfel, s-a opus curând

R.S.H.A. Oficiul central cuprindea trei diviziuni principale: poliţia de menţinere a ordinii, sub ordinele lui Daluege, poliţia penală, sub ordinele lui Nebe, în sfârşit, poliţia secretă de stat, *(Gestapo)*, cu oficiul ei central *(Gestapa)*.

Această organizare era încununarea unei lungi lupte duse de S.S. pentru controlul poliţiei. Exista, într-adevăr, încă din 1931, o poliţie proprie a S.S., iniţial destinată epurării interne a mişcării, S.D. (Serviciul de Siguranţă), pe care o conducea de la început fostul ofiţer de marină Reinhold Heydrich. Când Hitler a luat puterea, Himmler spera că S.D. va deveni nucleul poliţiei de stat şi că el va fi şeful acesteia. Acest lucru s-a produs, într-adevăr, dar abia în anul 1936. Înainte de această dată, el a fost împiedicat de Göring, adversarul lui până în ultimele zile ale regimului: Göring, care era ministru de Interne al Prusiei, înţelegea să-şi păstreze controlul asupra *Gestapo*-ului, în fruntea căruia plasase un om al lui de încredere, pe Rudolf Diels. La început, Himmler a fost obligat să se mulţumească să fie şeful poliţiei din Bavaria. Însă Heydrich s-a înfiltrat, în 1934, în *Gestapa* de la Berlin. Câteva luni mai târziu, Himmler însuşi a intrat în *Gestapa* cu titlu de inspector şi în 1936, în sfârşit, în ciuda eforturilor lui Frick, ministrul de Interne al *Reich*-ului, el ajunge să comande întreaga poliţie a Germaniei. S.D. şi *Gestapo* au trecut sub ordinele lui Heydrich, apoi, după ce acesta a fost asasinat în Cehoslovacia, în 1942, sub cele ale lui Kaltenbrunner. S-a estimat că S.D. a avut până la o sută douăzeci de mii de agenţi.

Poliţie şi unităţi de luptă, fără scrupule şi fără milă, S.S. au pierdut, cu timpul, puţin din caracterul lor primitiv. În special în timpul războiului, înregimentările se făceau de obicei cu forţa. Totuşi, Himmler a cultivat o „mistică S.S." şi a persistat în intenţia de a da organizaţiei sale

caracteristicile unei ligi secrete, cu ceremonii de iniţiere (*Fahnenjunker-Weihen)* în catedrala Quedlinburg. Trei institute superioare (la Sonthofen, în Bavaria, la Vogelsang, aproape de Rin şi la Krössinsee, în Pomerania) aveau menirea de a forma elita conducătoare a viitoarei Germanii.

4. Lagărele de concentrare

Această instituţie, care rămâne în istorie ca mărturie a caracterului abject al nazismului, a apărut din primele zile ale regimului. Au fost create circa cincizeci, sub autoritatea S.A. Göring, care era îngrijorat de puterea unităţilor paramilitare a „cămăşilor brune", le-a închis, cu excepţia a două sau trei. Dar, în special după 1936, S.S. reinstalează lagărele. Cele mai importante, până în 1939, au fost trei: Dachau, în apropiere de München, Buchenwald, lângă Weimar şi Sachsenhausen, în suburbia Berlinului. După declararea războiului, numărul lagărelor de concentrare a crescut foarte repede: în 1939 existau circa o sută.

Se cunoaşte organizarea acestor lagăre, în care erau internaţi: deportaţi politic, evrei, homosexuali, condamnaţi de drept comun, „elemente asociale" şi chiar inofensivi membri ai sectei *Bibelforscher*[82]. Sistemul, care-i plasa pe deţinuţi sub ordinele unora dintre ei (*Kapos*), era astfel conceput pentru a provoca delaţiunea şi invidia. Lagărele erau totodată folosite ca surse de mână de lucru ieftină. Cu excepţia lagărelor numite de exterminare, regimul alimentar era în aşa fel calculat încât să le permită deţinuţilor să supravieţuiască, în medie, timp de nouă luni. Pentru o cheltuială zilnică de 0,70 mărci, un deţinut furniza muncă în valoare de circa 6 mărci. Nu vom descrie aici came-

[82] *Bibelforscher* = Cercetătorii Bibliei (în germană).

rele de gazare, cuptoarele crematorii şi celelalte instrumente oribile specifice lagărelor naziste, care sunt bine cunoscute astăzi. Dar secretul era atunci atât de bine păstrat, în jurul acestor crime, încât masa poporului german, chiar dacă avea informaţii despre existenţa lagărelor, nici măcar nu bănuia acţiunile oribile şi numărul victimelor. Chiar în străinătate nu a fost cunoscut întregul adevăr decât după înfrângerea celui de *Al Treilea Reich*.

S-a calculat că, după 1939, întregul sistem de lagăre putea închide un milion de oameni, în acelaşi timp. Cu toate că statisticile nu pot fi în acest domeniu decât foarte aproximative, s-a calculat că numărul de victime a fost între 7 şi 9 milioane de oameni.

II. Instituţii fundamentale ale statului

1. Justiţia

Doctrina hitleristă prevedea reformarea dreptului în sensul introducerii concepţiilor germanice. De fapt, codul de legi nu a fost schimbat în principiile lui esenţiale.

Însă autonomia justiţiei a dispărut cu totul. Thierack, care l-a înlocuit la conducerea Ministerului Justiţiei pe ministrul Gürtner, în 1942, a susţinut că judecătorul nu este apărătorul legilor, ci un subordonat al guvernului. Au fost create tribunale excepţionale pentru judecarea delictelor politice şi a infracţiunilor economice. Pentru că Tribunalul de Stat achitase, în cadrul procesului care urmase incendierii *Reichstag*-ului, trei acuzaţi dintre cei patru, i s-a retras competenţa de a judeca procese de înaltă trădare, care a fost acordată unui „Tribunal al Poporului", alcătuit din doi judecători şi cinci funcţionari ai partidului.

Acest tribunal a fost prezidat de judecătorul Freisler, care şi-a creat o reputaţie sinistră.

Dar, în dictatura hitleristă, justiţia nu a jucat decât un rol secundar. Nu se ajungea niciodată la procese: practica „detenţiei preventive" permitea îndepărtarea adversarilor regimului prin simple măsuri poliţieneşti. În teritoriile ocupate, poliţia era suverană.

2. Propaganda

Regimul naţional-socialist este primul care a acordat propagandei un minister. Goebbels dirija presa, radioul, cinematografia, editurile. O „Cameră a Culturii naţionale" controla întreaga viaţă intelectuală.

Încă de la venirea naziştilor la putere, marile ziare au fost epurate, iar unele dintre ele au fost suprimate; la conducerea ziarelor au fost numiţi directori nazişti. În aprilie şi octombrie 1933 au fost impuse statute ale presei. Pentru a fi ziarist, trebuia să primeşti o licenţă de la Camera Ziariştilor. Ministerul propagandei indica informaţiile care se puteau publica, temele care urmau a fi difuzate. Ziariştii îşi redactau articolele, fără a fi supuşi cenzurii prealabile, dar răspundeau de cele scrise. Un tribunal corporativ şi ameninţarea cu sancţiuni poliţieneşti preveneau orice extravaganţă. De altfel, numărul ziarelor a scăzut foarte mult.

O Societate Naţională conducea radioul, o Cameră a Cinematografiei se ocupa de industria filmelor. Statul a mărit numărul şi puterea staţiilor de emisie. A subvenţionat, prin intermediul unei bănci speciale, filmele de propagandă. Cu toate acestea, cinematografia germană, una dintre primele din lume înainte de regimul nazist, a degenerat rapid şi singura realizare notabilă a epocii hitleriste este filmul lui Leni Riefenstahl despre Jocurile Olimpice din 1936, *Zeii Stadionului.*

Literatura este „organizată" după aceleaşi principii ca şi jurnalismul şi cinematografia, ceea ce înseamnă că, pentru a putea publica, scriitorul trebuia să fie înscris într-o Cameră a Scriitorilor, care controla cu stricteţe producţia literară şi denunţa la Ministerul Propagandei lucrările suspecte. Din bibliotecile publice au fost scoase multe cărţi şi au fost arse în pieţele publice. Prima acţiune de acest fel a avut loc la 10 mai 1933, la Berlin, sub controlul lui Goebbels; au fost arse atunci douăzeci de mii de cărţi.

Dictatura hitleristă a distrus, într-un timp foarte scurt, literatura germană. Câţiva scriitori mediocri ca: H.F. Blunck[83], Kolbenheyer[84], H. Johst[85] au profitat de conjunctură, pentru a se afirma. Dintre scriitorii importanţi, numai bătrânul Gerhard Hauptmann a acceptat ca naziştii să se folosească de numele lui, chiar dacă era reticent, în sinea lui. O deplorabilă literatură exalta virtuţile sângelui şi gliei; în jargon hitlerist ea era numită literatură *Blubo (Blut und Boden*). Foarte mulţi scriitori au părăsit Germania: unii pentru că erau evrei, cum a fost cazul cu Franz Werfel sau Stefan Zweig (care se va sinucide în America de Sud), alţii datorită convingerilor lor politice, cum s-a întâmplat cu

---

[83] Hans Friedrich Blunck (1888–1961): scriitor german, reprezentant al literaturii naziste. A fost preşedintele Camerei Scriitorilor între 1933 şi 1935 şi a dictat excluderea şi interzicerea scriitorilor nenazişti. Dintre operele sale pot fi amintite: *Popor în devenire* (1920–1923), *Saga străbunilor* (1925–1928), *Focuri prin ceaţă* (1940).

[84] Erwin Guido Kolbenheyer (1878–1962): scriitor german, originar din Ungaria, reprezentant al literaturii naziste. Opera lui este alcătuită din romane şi drame istorice, bazate pe mistica „misiunii istorice" Dintre lucrările sale amintim: *Amor Dei* (1908), *Trilogia Paracelsus* (1917–1925), *Pasiuni eroice* (1929), *Inima dăruită lui Dumnezeu*, 1938.

[85] Hans Johst a trecut de la expresionism (drama *Solitarul*, 1917) la sprijinirea literară a ideologiei naziste. Este autorul dramelor istorice: *Thomas Paine*, 1927 şi *Schelageter*, 1932. În acesta din urmă a introdus replica: „Când aud cuvântul cultură îmi vine să scot pistolul!"

Thomas Mann. Hermann Hesse trăia de mult timp, solitar, în Elveţia. În primii ani ai regimului, câţiva scriitori şi gânditori importanţi, ca Martin Heidegger, Gottfried Benn, Konrad Weiss, au aderat cu entuziasm la noul stat. Mulţi s-au îndepărtat însă de el foarte repede. Dintre scriitorii rămaşi în Germania, unii au renunţat la scris, alţii s-au refugiat într-o literatură uşoară, departe de implicaţiile politice. Hans Carossa[86] a acceptat, din slăbiciune, să prezideze o Cameră Internaţională a Scriitorilor. Spre onoarea intelectualităţii germane, se poate spune că ea a refuzat, în foarte mare măsură, să-şi dea tributul dictaturii hitleriste.

3. Formarea tineretului

Învăţământul, condus de ministrul Rust, a fost şi el grav afectat de epurări motivate rasial sau politic şi fanatizat prin reglementări care impuneau revizuirea manualelor şcolare, după gustul şi după nevoile regimului. Profesorii erau controlaţi prin organizaţiile lor corporative, iar studenţii erau grupaţi în *Studentenschaft*.

Însă, potrivit concepţiei hitlerismului, învăţământul propriu-zis nu era aspectul cel mai important al formării tineretului. Mai întâi, legile „rasiale" îi eliminau pe cei „impuri": o lege din 14 iulie 1933, care urma să fie aplicată de un tribunal special, hotăra sterilizarea indivizilor atinşi de maladii ereditare. Împrumutul pentru căsătorie — adoptat apoi şi în alte ţări — a favorizat creşterea

[86] Hans Carossa (1878–1956): scriitor german de origine italiană. Opera sa este predominant autobiografică şi lirică. A scris: *Jurnal românesc*, 1924, *O copilărie*, 1922, *Conducere şi îndrumare*, 1933, *Anul amăgirilor frumoase*, 1941 etc. Opera sa nu este influenţată de nazism, deşi a colaborat cu regimul.

numărului de naşteri, în ritm rapid. Acţiunile de felul „Mama şi Copilul" aveau ca obiect să sprijine educaţia copiilor naturali. În ciuda ideologiei de inspiraţie conservatoare, care glorifica virtuţile familiale şi considera că locul pentru femeie este alături de copii, naţional-socialismul tindea, pe de altă parte, să smulgă copiii din familie, de câte ori era posibil, pentru a-i pune sub controlul direct al statului. Organizaţiile pentru tineri, conduse de Baldur von Schirach, care au substituit orice asociaţie de acest fel, inclusiv cea de cercetaşi, îi educau pe copii, în spirit naţional-socialist, de la vârsta de opt ani: astfel, exista mai întâi *Jungvolk*, apoi, pentru băieţi *Hitlerjugend*, iar pentru fete *Bund deutscher Mädchen*. Totuşi, este cazul să adăugăm că apartenenţa la aceste organizaţii nu era obligatorie. În schimb, Serviciul Muncii, încununare a educaţiei naţional-socialiste, nu a întârziat să fie impus tuturor.

4. Organizarea muncii. Politica socială a naţional-socialismului

Sindicatul unic. La 2 mai 1933, S.A. şi S.S. au ocupat birourile marilor sindicate germane: „sindicatul liber" (socialist) şi sindicatul creştin. Bunurile lor, în valoare de 184 de milioane de mărci, au fost confiscate şi transferate unei organizaţii unice, cu numele de „Frontul Muncii", sub conducerea lui Robert Ley. Frontul Muncii includea, sub regim de obligativitate, pe toţi angajaţii şi pe toţi angajatorii, adică peste douăzeci de milioane de persoane. El cuprindea paisprezece grupuri de muncitori manuali şi opt grupuri de funcţionari. Fiecare grup era condus de un responsabil, numit de Ley. Frontul Muncii este mult mai mult decât un sindicat unic. El avea dreptul de a

administra asigurările sociale, cooperativele, băncile de credit pentru muncitori etc. În plus, el trebuia să fie instrumentul politicii sociale a regimului, suprimând spiritul luptei de clasă prin asocierea patronilor cu muncitorii pentru un scop comun.

Astfel, legea „Organizaţiei naţionale a muncii", promulgată în ianuarie 1934, stabileşte statutul întreprinderilor şi dreptul muncii. Personalul organizaţiei delega pe lângă conducerea întreprinderilor „oameni de încredere", însărcinaţi nu să participe la gestiunea economică a unităţii, ci să controleze respectarea legilor sociale (salarii, igienă, concedii etc.). Dar aceşti delegaţi sunt aleşi de personal dintr-o listă prezentată de conducerea întreprinderii. În plus, „onoarea muncii" le interzicea muncitorilor să facă grevă, sau orice act de indisciplină. Infracţiunile sunt pedepsite de „tribunalele muncii" care puteau, pe de o parte, să-i interzică unui patron vinovat să mai gestioneze întreprinderea pe care o deţinea, iar, pe de altă parte, să le impună amenzi muncitorilor, sau chiar să-i concedieze. Ele vegheau, totodată, ca drepturile conducerii întreprinderii să nu fie încălcate de muncitori. „Custozi ai muncii" (*Treuhänder*) controlau executarea corectă a regulamentelor.

O aparenţă de reconciliere socială este astfel obţinută, sub constrângerea sindicatului unic. Regimul sărbătorea cu fast munca; ziua de 1 Mai era, alături de Congresul Partidului, marea ceremonie a anului.

Serviciul Muncii. Fondat la 1 mai 1934, Serviciul Muncii era la început facultativ. El devine obligatoriu, pentru tinerii de ambele sexe, la 25 iunie 1935. Ei sunt obligaţi să facă munci de defrişare, construcţii de drumuri etc. mai mulţi ani. Şi aici exista o ierarhie strictă: Germania a fost divizată în treizeci de regiuni, regiunile erau împărţite în grupe şi fiecare grupă conţinea mai multe „tabere de muncă"

Un obiectiv al muncii obligatorii era de a dezvolta spiritul comunitar şi de a educa tineretul, mai bine decât reuşea armata, în doctrina pură a naţional-socialismului. Dar, în acelaşi timp, ea contribuia la absorbirea şomajului. Această victorie asupra şomajului a fost marea victorie a regimului hitlerist şi principala justificare a succesului pe care l-a avut în rândurile poporului german.

În afară de Serviciul Muncii, şomerii au fost folosiţi la mai multe lucrări publice, despre care va fi vorba mai jos, şi în industria de armament; dar au fost absorbiţi şi în mod neproductiv, în gigantica administraţie a partidului. (Aproximativ un sfert din fondurile Frontului Muncii era folosit pentru întreţinerea administraţiei).

Activităţi sociale. Sindicatul unic îl lipsea pe muncitor de libertate; nici un mijloc de protest eficient nu-i mai era accesibil. Însă regimul a extins, în acelaşi timp, acţiunile de asistenţă socială şi de organizare a timpului liber al muncitorilor. Începând din noiembrie 1933, o ramură a Frontului Muncii, numită „Putere prin Bucurie" (K.D.F.) organizează pentru muncitori reprezentaţii teatrale, vacanţe ieftine, croaziere în străinătate (care slujeau totodată şi propaganda hitleristă). Sportul a fost încurajat, în mod sistematic, fiind pus la dispoziţia oricui. Jocurile Olimpice din 1936, de la Berlin, au încununat eforturile făcute de şeful Sportului german, von Tschammer und Osten, şi au fost folosite, la rândul lor, pentru a face publicitate regimului. Cheltuielile acestei organizaţii au fost, în întregime, suportate de Frontul Muncii, care dispunea de o avere imensă confiscată de la sindicate şi încasa totodată importante cotizaţii (în medie douăzeci de mărci pe an, pentru fiecare membru).

În afară de Frontul Muncii, serviciile de asistenţă, în special „Ajutorul de Iarnă" (W.H.W.), erau alimentate prin colectări, de la care nu te puteai sustrage şi care deveniseră un fel de impozit obligatoriu. „Ajutorul de Iarnă" aduna mai multe miliarde de mărci pe an.

Capitolul al II-lea

POLITICA ECONOMICĂ

I. Finanţarea regimului

În 1932, Germania înregistra şase milioane de şomeri şi economia ei era complet paralizată. Naţional-socialismul a eliminat şomajul, a repus în mişcare economia germană şi a fost capabil să finanţeze un efort de reînarmare care, în puţini ani, i-a permis Germaniei să-şi depăşească cu mult toţi vecinii. Cum a fost posibil acest „miracol"?

Se ştie că autorul miracolului a fost Dr. Hjalmar Schacht. După ce demisionase, în 1929, din funcţia de preşedinte al *Reichsbank*, Schacht a fost, după cum s-a menţionat mai sus, unul dintre artizanii ascensiunii lui Hitler la putere. El şi-a reluat atunci funcţia la care renunţase, iar la 2 august 1934 i-a luat locul lui Schmitt la conducerea Ministerului Economiei. A păstrat această calitate până în noiembrie 1937, când i-a lăsat locul lui Funk, rămânând totuşi ministru fără portofoliu până în ianuarie 1943.

O cauză esenţială a crizei economice, care a condus la prăbuşirea Republicii, a fost lipsa de debuşee: Germania nu mai exporta, ca în alte vremuri. Pe de altă parte, după Primul Război Mondial, au intrat în Germania, sub formă de împrumuturi private, sume foarte mari reprezentând capitaluri străine. Planul lui Schacht era de a restabili echilibrul balanţei comerciale şi de a utiliza în acest scop capitalul străin investit în Germania. De aici au rezultat următoarele trei măsuri:

1. El a interzis transferul de capitaluri străine. Banii rămâneau blocaţi în Germania, sub numele de *Registermark* sau de *Kreditsperrmark*. Totuşi, creditorii străini puteau să utilizeze banii pentru a cumpăra mărfuri germane. Se crea, astfel, un export forţat, plătit de creditorii Germaniei.

2. Nu numai că s-a încercat echilibrarea balanţei comerciale, dar s-a încercat şi asigurarea independenţei economice a Germaniei, în măsura posibilului. Prin dezvoltarea agriculturii şi prin obţinerea unor produse sintetice (cauciuc sintetic, benzină sintetică, textile din înlocuitori) se dorea ca Germania să trăiască printr-o economie închisă. Pentru produsele indispensabile s-a recurs la *clearing*: pentru orice import se cerea realizarea unui export de valoare egală, în ţara interesată. Case de compensare existau în cele două ţări: cumpărătorul plătea la aceste case, în moneda sa naţională, preţul produselor cumpărate. În acest fel, totul se reducea la un schimb contabil: banii nu părăseau frontierele şi Germania remedia astfel sărăcia ei prin devize străine.

3. Însă pentru a putea exporta era necesar să se producă. Pentru a se repune în mişcare economia germană s-a recurs la bilete de credit pe termen foarte scurt (în principiu, pe trei luni, dar care puteau fi prorogate până la cinci ani). Întreprinderile care primeau o comandă pentru lucrări publice trăgeau cambii de la instituţii publice speciale (*Deutsche Bank und Bodenbank, Deutsche Verkehrskreditbank, Bank der deutschen Arbeit* etc.), care erau garantate de *Reich*. În acelaşi fel, pentru comenzile de armament, uzinele cumpărau bonuri de la „Societatea de cercetare a metalelor" (*Metallforschungsgesellschaft*, prescurtat *Mefo*), iar *Reichsbank* garanta aceste bonuri.

Se poate pune întrebarea de ce n-a fost aplicat mai devreme acest sistem, care s-a dovedit atât de eficient. Răspunsul este, mai întâi, că el a fost încercat, dar pe o scară mult mai mică: interzicerea transferurilor intrenaţionale îşi are începutul în 1931, iar Papen şi Schleicher sunt cei care au conceput cambiile speciale pe termen scurt. Însă motivul principal este că, prin autarhia organizată aşa cum s-a arătat, Germania era scoasă din circuitul normal al schimburilor internaţionale, se izola în Europa. Ori tocmai acest lucru a dorit să-l evite cancelarul Brüning. Interzicerea transferării capitalurilor străine era o decizie unilaterală a Germaniei care, pentru prima dată, punea ţările străine în faţa faptului împlinit. În acest fel se iniţia politica loviturilor de forţă. Pe de altă parte, era necesară reinstalarea încrederii, pentru ca întreprinzătorii să accepte procedeul tragerii de cambii pe termen scurt. Însă capitalul refuza să acorde încredere guvernelor de centru, instabile şi ameninţate de opoziţia de extrema dreaptă. S-a explicat deja că Hitler nu a ajuns la putere decât după ce a obţinut acordul mediilor financiare. El oferea garanţia unui guvern puternic şi stabil; astfel, capitalurile au ieşit la lumină.

Acest sistem nu era totuşi lipsit de pericole. Introducerea valorilor de tip *Sperrmark*, reprezenta, de fapt, o devalorizare. Într-adevăr, străinii care posedau o *Sperrmark* puteau să cedeze creanţa unor persoane dornice să cumpere mărfuri germane. Însă acestea cumpărau sub valoarea ei oficială o monedă slabă, care nu putea ieşi din Germania. În acest fel, la Paris se cumpăra creanţa *Sperrmark* cu 20% din preţul în mărci înscris pe ea. De asemenea, cambiile pe termen scurt, negociabile, creau pericol de inflaţie, pentru că erau emise în număr mare. În concepţia lui Schacht, aceste măsuri erau provizorii,

menite numai să repună în mişcare economia. În realitate, economia germană nu a mai redevenit „normală", în acea perioadă. Lucrul acesta s-a datorat în bună măsură faptului că mare parte din producţia germană a fost, în ciuda lărgirii pieţei interne, absorbită, în mod neproductiv, de armament şi de război. Datoria internă creştea continuu: de la 10 miliarde de mărci în 1933, ea a ajuns la 25 de miliarde în 1939 şi la 110 miliarde în 1943, iar circulaţia fiduciară trecea de la 3560 milioane în 1932 la 11 000 de milioane în 1939 şi la 33 683 de milioane în 1943. Politica de „inflaţie dirijată", care o înlocuise pe cea deflaţionistă a lui Brüning, nu a putut evita, în cele din urmă, cele mai mari dificultăţi; „secretul «reuşitei» acestei politici, s-a putut scrie, a costat în faptul că a amânat scadenţa unei crize economice pe care situaţia obiectivă a economiei germane o făcea inevitabilă" (Bettelheim).

Pe de altă parte, nu se poate spune nici că această politică de autarhie ar fi putut reuşi, dacă nu ar fi suportat povara armamentelor şi războiului. De fapt, nu este o întâmplare că autarhia era însoţită de o politică războinică. Într-un discurs pe care l-a ţinut la Hanovra, la 19 iunie 1932, Schacht a definit autarhia ca un „mijloc de luptă" „Autarhia, afirma el, duce la formarea unei atât de mari diferenţe de standard economic între diferite ţări, încât produce, în mod firesc, pericole culturale şi politice." „Desigur, adaugă el, bogăţia este o forţă, dar o lege consolantă a naturii vrea ca disperarea să dea şi ea forţă... Noi trăim, în Germania, într-un dezastru economic şi avem datorii atât de mari, încât nu ni se mai poate întâmpla nimic mai rău. Toată presiunea politică exersată asupra noastră din afară, nu va mai putea, de acum înainte, să îmbunătăţească situaţia adversarilor noştri." Politica de autarhie iniţiată în 1933 este deci o politică a disperării; ea

include deja pericolul de război. Ea condamnă Germania la izolare şi la mediocritate. Tot efortul este îndreptat în direcţia înarmării, pentru a întinde prin forţă, spre ţările mai bogate, hotarele „statului comercial închis"

II. Politica agrară

Prima condiţie a economiei autarhice era realizarea unei viguroase politici agricole. Acestei misiuni i se va dedica ministrul Walther Darré[87] Se urmărea stăvilirea exodului către oraşe, legarea ţăranului de pământul lui şi ameliorarea randamentului producţiei agricole. S-a recurs, în esenţă, la două măsuri: înfiinţarea „domeniului ereditar" (*Erbhof*) şi organizarea „corporaţiei de hrană" (*Reichsnährstand*).

Domeniul ereditar *(Erbhof)* a fost înfiinţat prin legea din 29 septembrie 1933, completată prin decretul din 21 decembrie 1936. O lege din 14 iulie 1933, care prevedea fărâmiţarea proprietăţilor foarte mari, nu a fost practic aplicată. În schimb, proprietatea ţărănească de mai puţin de 125 de hectare a fost declarată indivizibilă, incesibilă şi insesizabilă. Ea nu putea fi transmisă decât în întregime şi prin moştenire, unuia dintre copii, stabilit de tată. Măsura aceasta a fost bine primită la început. Însă ţăranul avea mari dificultăţi pentru a face împrumuturi pentru că proprietatea era insesizabilă. Problematic era şi faptul că ţăranul era legat de pământ, chiar dacă acesta oferea venituri mediocre.

Corporaţia de hrană *(Reichsnährstand)* a fost creată prin legile din 15 iulie, din 13 şi 26 septembrie şi din 9

[87] Walter Richard Darré (1895–1953): scriitor şi om politic german. Era considerat specialistul nazist în agricultură. Este un reprezentant al tendinţei „sânge şi glie". Este autorul lucrărilor: *Ţărănimea ca izvor al rasei nordice*, 1929 şi *Noua nobilime de sânge şi glie*, 1930.

decembrie 1933. Toate elementele care participau la producţia agricolă (proprietarii, muncitorii agricoli, societăţile de credit agricol, cooperativele, industriile prelucrătoare etc.) au fost organizate, în fiecare cerc, în „grupuri ţărăneşti" de cerc. Grupurile ţărăneşti sunt reunite, la rândul lor, în nouăsprezece secţiuni, corespunzând statelor din *Reich*. Şefii grupurilor ţărăneşti erau numiţi.

Reichsnährstand cuprinde trei secţiuni:

1. „Secţiunea fermei" avea scopul de a îmbunătăţi condiţiile tehnice de producţie.

2. „Secţiunea omului" rezolva problemele de personal, de salarii etc. Sindicatele agricole au fost dizolvate în martie 1934. Proprietarii au fost autorizaţi să aplice angajaţilor lor amenzi şi chiar pedepse corporale. Se extinde sistemul salariilor în natură, numit *Heuerlinge*, care stabilea că în schimbul primirii unui mic lot de pământ, muncitorul agricol datora un anumit număr de zile de muncă, fără plată. O lege din 15 mai 1934 interzicea angajarea în oraşe a muncitorilor folosiţi în agricultură în ultimii trei ani. Pentru că această măsură nu a reuşit să împiedice exodul spre oraşe, s-au instituit serviciile *Landhilfe* şi *Landjahr*, care furnizau ţăranilor mână de lucru gratuită. Un decret din 4 ianuarie 1939 obliga toate femeile care aveau mai puţin de 25 de ani să muncească gratuit un an la ferme, pentru a putea să se angajeze în administraţie sau în comerţ.

3. „Secţiunea pieţei" se ocupa de preţuri. Pentru fiecare grup de produse agricole (cereale, produse lactate etc.) existau „înţelegeri" regionale, conduse de un preşedinte numit. Aceste „înţelegeri" erau reunite, pentru fiecare produs, în „uniuni centrale", pe plan naţional. „Înţelegerile" fixau cantităţile care urmau să fie livrate şi stocate; ele decideau asupra preţurilor. Această organizare birocratică s-a lovit la început de rezistenţa ţăranilor; a fost nevoie de

intervenţia poliţiei pentru a impune respectarea ei, de ameninţarea recalcitranţilor cu amenzi mari şi chiar cu închisoarea.

Se poate constata că organizarea agriculturii a avut rezultate destul de bune. Totuşi, ea nu a putut împiedica, în 1936, să se impună introducerea cartelelor pentru raţionalizarea consumului. Situaţia se datora faptului că lipsa de devize pentru importarea produselor necesare coincidea cu anii cu recolte proaste. În parte în urma acestei crize a părăsit Schacht, în 1937, când era în dezacord cu Göring, funcţia de ministru al Economiei. În discursul din 1932, Schacht susţinuse ideea că Germania îşi va putea satisface nevoile agricole din producţia internă. Experienţa contrazicea teoria, pe care formarea de stocuri alimentare în vederea războiului o transformă definitiv în utopie.

III. Organizarea industriei. Planurile de patru ani

De la venirea naţional-socialismului la putere a fost pus în aplicare un program de mari lucrări constructive. În esenţă, planul relua proiectele doctorului Gereke, pe care Brüning îl numise comisar la Lucrări Publice: construcţii de drumuri, de canale şi de locuinţe, defrişări şi desecări etc. Programul acesta, întrerupt în 1932, a fost reluat, datorită mijloacelor de finanţare care au fost descrise mai sus. Sub conducerea inginerului Todt[88], care joacă rolul esenţial, a fost realizat un plan vast de construcţii. Partea cea mai

[88] Fritz Todt (1891–1942): general şi inginer german. Militant al Partidului Nazist din 1922, el a fost însărcinat de Hitler, în 1933, cu organizarea transporturilor în *Reich*, în special construirea de autostrăzi. În 1938 este însărcinat cu ridicarea fortificaţiilor din vestul Germaniei, iar în 1941–1942 cu echiparea spatelui frontului sovietic (şosele, căi ferate etc.).

spectaculoasă a fost realizarea unei excelente reţele de autostrăzi, care a angajat, ea singură, două sute de mii de muncitori.

În 1936, devenea clar că „noul plan" introdus de Schacht în 1934 nu era suficient pentru a echilibra balanţa comercială. La Congresul de la Nürnberg, din septembrie 1936, Hitler a anunţat iniţierea unui nou „plan de patru ani". Faptul că generalul Göring avea conducerea noului plan sugerează destul de bine ce loc ocupa înarmarea în cadrul lui.

Planul era structurat pe şase secţiuni: producţia de înlocuitori, materii prime, mâna de lucru, agricultura, preţurile şi devizele. Prin repartizarea materiilor prime şi a devizelor, prin subvenţionarea industriilor tinere, încă puţin rentabile (benzină şi cauciuc sintetic, de exemplu) statul dirija economia. În plus, prin constituirea concernului *Hermann Göring–Werke*, în iulie 1937, statul intervine şi mai direct: era vorba de întreprinderi etatizate, limitate ca domeniu la minele de fier şi la metalurgie, cu scopul de a se substitui iniţiativei particulare, în sectorul deosebit de important al industriei de armament. Într-adevăr, tratarea minereurilor germane, care aveau un conţinut slab de metal, risca să fie puţin rentabilă pentru capitalul privat.

Industria germană a progresat rapid. Dacă se ia ca bază anul 1932 (1932 = 100), indicele în iunie 1939 este de 235. În preajma războiului, producţia o depăşeşte cu 33% pe cea din 1928; ea reprezenta 11% din producţia mondială şi Germania se situa pe locul doi în lume, imediat după Statele Unite. Totuşi, locul deţinut de bunurile de consum în producţia industrială este minim. În 1939, el nu depăşea decât cu 45% nivelul foarte scăzut din 1932, ceea ce semnifica, dacă ţinem cont de anexarea Austriei şi a Boemiei-Moraviei, o stagnare aproape completă.

IV. Socialism sau capitalism

Repartizarea devizelor pentru importuri, organizarea pieţei agricole şi înfăptuirea planurilor de patru ani arată că economia hitleristă a fost o economie planificată. Aşa se explică de ce a fost considerat mult timp hitlerismul ca o formă de socialism autoritar. Însă această interpretare este complet greşită.

Să notăm mai întâi că planul de patru ani nu urmărea planificarea întregii economii germane. El nu se aplica decât într-un sector foarte limitat al industriei. Din contră, regimul hitlerist s-a străduit să protejeze iniţiativa privată; el s-a îndepărtat, cât a putut de mult, de economia etatizată.

În 1933, statul deţinea majoritatea acţiunilor în multe bănci mari: le achiziţionase în anii precedenţi, pentru a salva băncile de la faliment. Prima grijă a regimului hitlerist a fost de a „reprivatiza" sistemul bancar. În 1937, statul a lichidat toate participaţiile sale la marile bănci. Legea din 4 decembrie 1934 respingea controlul strict asupra băncilor, reglementând numai un „control elastic" Tendinţa anterioară este complet răsturnată: efortul economic al statului este finanţat, în primul rând, de marile bănci, care devin astfel principalii creditori ai statului. În 1932, valorile cu venit fix erau deţinute în proporţie de 27% de bănci şi societăţile de asigurări (deci 73% de către persoane fizice); în 1940, băncile deţineau 57%, iar persoanele fizice numai 43%.

Industria este concentrată tot mai mult sub formă de carteluri şi de trusturi în cei doisprezece ani de regim hitlerist. Programul partidului, ne putem aminti, era ostil trusturilor şi voia să protejeze poziţiile clasei mijlocii. În primele săptămâni ale regimului, într-adevăr, marile magazine şi societăţile de consum au fost boicotate. Dar acest lucru nu a durat prea mult: în realitate, mica burghezie a fost, mai

mult ca niciodată, eliminată în favoarea marelui capital. O lege din 15 iulie 1933 îi permitea statului să constituie carteluri obligatorii. În 1932, 84% din capitalul societăţilor pe acţiuni era deţinut de trusturi; trei ani mai târziu, acest procent se ridica la 90%. O lege asupra societăţilor pe acţiuni a retras adunării acţionarilor aproape toate prerogativele, pentru a le transfera consiliului de administraţie.

Planificarea naţional-socialistă reprezintă deci, în esenţă, o accelerare a concentrării capitaliste. Este suficient să luăm în consideraţie creşterea profiturilor industriale şi comerciale, pentru a vedea cât de îndepărtată era economia hitleristă de orice socialism: de la 6,6 miliarde de mărci în 1933, această cifră ajunge, în 1938, la 15 miliarde.

V. Preţuri şi salarii

Naţional-socialismul, obsedat de amintirea inflaţiei din 1923, acordă foarte mare importanţă stabilităţii salariilor şi preţurilor. Aproape a reuşit să o menţină, chiar şi în timpul războiului. A existat o uşoară tendinţă de creştere, care a făcut ca în 1939 preţurile angro să fie cu circa 25% mai mari decât în 1933. Au fost evitate, parţial, repercusiunile acestei creşteri de preţuri asupra preţurilor cu amănuntul, limitând beneficiile comercianţilor. Preţurile cu amănuntul au crescut cu aproximativ 10–15 %.

Un decret din 1936 îi autoriza pe custozii muncii să scadă salariile când erau „susceptibile de a compromite realizarea planului de patru ani." Totuşi, salariile au crescut uşor după 1938, deşi mai puţin decât au crescut preţurile. Salariile au depăşit nivelul foarte scăzut din 1933, fără să mai atingă niciodată nivelul din 1928. Însă şomajul dispăruse.

Capitolul al III-lea

POLITICA INTERNĂ. PERSECUŢII ŞI CRIZE

I. Politica antisemită

Antisemitismul a fost o caracteristică permanentă a dictaturii hitleriste. Însă persecuţiile împotriva evreilor au avut loc în valuri succesive.

Primul val de persecuţie s-a petrecut în aprilie 1933. Hitleriştii s-au prefăcut că-i consideră pe primii evrei emigraţi vinovaţi de rezervele manifestate în străinătate faţă de noua Germanie. Pentru a opri ceea ce ei numeau „poveşti cu tâlhari" (*Greuelmärchen*[89]), Streicher a organizat, din ordinul lui Hitler, o zi de „boicot", pe 1 aprilie. „Sufletul mare, scria Goebbels, nu face impresie asupra evreilor. Trebuie să le arătăm că suntem capabili de orice... Unii cred că boicotul poate duce la război; dacă vom şti să ne apărăm, noi vom câştiga, dimpotrivă, şi mai multă stimă." În consecinţă, la 1 aprilie magazinele evreieşti au fost invadate de S.A., iar evreii au fost loviţi şi jefuiţi. Pe uşile magazinelor au fost puse afişe cu: „Magazin evreiesc! Germani, nu cumpăraţi de aici!" Acţiunea urma să se reia trei zile mai târziu, dar indignarea a fost atât de mare în străinătate, încât naziştii, încă grijulii faţă de opinia internaţională, s-au limitat, deocamdată, la această unică manifestare.

Dar în aceeaşi lună, aprilie 1933, au fost promulgate, una după alta, patru legi care-i eliminau pe evrei din

[89] *Greuelmärchen* = poveşti de groază (în germană).

administraţie şi din barou şi impuneau *numerus clausus* pentru studenţi (1,5%). Treptat, treptat, nearienii sunt eliminaţi din comerţ, din bănci, din domeniul educaţiei etc. La început (la cererea lui Hindenburg, se afirmă), respectivele măsuri nu au fost aplicate evreilor care luptaseră în Primul Război Mondial şi nici celor care-şi pierduseră tatăl sau fiul în lupta pentru patria germană. Însă, la scurt timp, s-a considerat nearian oricine avea chiar numai unul din cei patru bunici evreu. În acelaşi fel, la început a fost tolerată mişcarea sionistă[90]; apoi ea a fost combătută la fel ca mişcările asimilaţioniste.

Al doilea val de persecuţie s-a produs în 1935 prin legile numite „de la Nürenberg" Nu erau recunoscuţi cetăţeni germani decât cei ce aveau sânge arian. Evreii şi-au pierdut, deci, toate drepturile civile; erau consideraţi doar străini toleraţi pe pământul german. În plus, le era interzis accesul în locurile publice (grădini, teatre, piscine etc.). Foştii combatanţi evrei au fost demişi din funcţiile publice pe care încă le mai ocupau. Orice relaţie sexuală între evrei şi arieni forma obiectul gravei infracţiuni de „profanare rasială" (*Rassenschande*), pedepsită cu muncă silnică.

Totuşi, la început, au fost arestaţi relativ puţini evrei: până în 1938 numărul lor nu depăşea, cu certitudine, douăzeci de mii. Era tolerată şi chiar încurajată expatrierea evreilor: ei erau obligaţi numai să abandoneze o mare parte din avere, când părăseau Germania. S-au purtat negocieri cu străinătatea: printr-un „impozit" luat de la emigranţii bogaţi a fost constituit un fond comun de

[90] Mişcare naţionalistă evreiască, iniţiată de Theodor Herzl în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, care promova întoarcerea evreilor în Palestina, la Muntele Sion, pentru constituirea unui stat evreiesc.

emigrare. Dar, în 1938, dispoziţiile guvernamentale s-au schimbat: Germania a refuzat să discute cu grupul numit „Comitetul de la Evian", creat cu ajutorul lui Roosevelt, pentru a reglementa problema evreilor germani.

Asasinarea consilierului ambasadei germane von Rath, la Paris, în noiembrie 1938, de către tânărul evreu Grünspan, nu a fost decât un pretext pentru declanşarea celui de-al treilea val de persecuţii. Ele au luat, în acest caz, aspectul unor adevărate pogromuri, în timpul a ceea ce s-a numit "săptămâna de cristal"[91]: au fost incendiate casele evreilor şi sinagogile, li s-a impus evreilor o „amendă" de un miliard de mărci, li s-a impus să poarte steaua galbenă etc. În plus, în 1939, în preajma izbucnirii războiului, evreilor li s-a interzis să părăsească Germania.

Atunci a început exterminarea sistematică, iar din 1941 ea a fost extinsă şi la evreii din ţările ocupate. Un şef al S.S., Adolf Eichmann, a fost însărcinat cu această crimă. Evreii au fost deportaţi în masă în lagărele de concentrare, supuşi unui regim mai drastic şi mai crud decât cel al altor deţinuţi. S-a estimat că trei milioane de evrei au pierit în camerele de gazare. Evreii din Polonia şi din Ungaria au fost grupaţi în ghetouri şi au fost eliminaţi metodic. La Varşovia, după ce mai mult de cinci sute de mii de evrei fuseseră deportaţi, ultimii supravieţuitori ai ghetoului au început în aprilie 1943 o luptă fără speranţă împotriva membrilor S.S., care va rămâne unul din cele mai mari acte de eroism din istorie.

---

[91] Numele consacrat în istorie pentru acest pogrom este „noaptea de cristal" (*Kristalnacht*). Autorul foloseşte termenul „săptămâna", probabil pentru a evidenţia amploarea represiunii.

II. Lupta împotriva Bisericilor

Naţional-socialismul a fost tot timpul anticlerical.

Pentru Rosenberg şi pentru Martin Bormann, lupta împotriva creştinismului era un element esenţial al regimului. Totuşi, la 1 februarie 1933, Hitler, preocupat încă să liniştească opinia publică, afirma, într-o proclamaţie către poporul german, că regimul lui „va lua sub protecţie creştinismul, fundament al vieţii morale." El a repetat acest lucru la 23 martie, când a pretins deplinele puteri. Însă atitudinea conciliantă nu a durat prea mult.

1. Catolicii

Centrul catolic, cu şeful lui, canonicul Kaas, votase pentru acordarea deplinelor puteri lui Hitler, la 23 martie. Dar această slăbiciune nu a fost răsplătită: chiar înainte ca legea din 14 iulie 1933 să declare N.S.D.A.P. partid unic, partidul Centrul a fost obligat să hotărască propria dizolvare „pentru a permite membrilor săi să-şi pună, fără rezerve, forţele şi experienţa la dispoziţia Frontului Naţional, pentru a colabora cu el, sub conducerea cancelarului *Reich*-ului, pentru întărirea situaţiei naţionale, sociale, economice şi culturale şi pentru a participa la edificarea unei noi ordini politice."

În acelaşi timp, vice-cancelarul von Papen, după ce a fondat o asociaţie a catolicilor favorabili naţional-socialismului, „Vulturul şi Crucea", a negociat la Roma cu cardinalul Pacelli (viitorul papă Pius al XII-lea) un Concordat, care a fost semnat la 20 iulie 1933. Von Papen menţionează în memoriile sale că papa Pius al XI-lea şi-a exprimat „bucuria de a vedea în Hitler, aflat în fruntea guvernului german, o personalitate hotărâtă să ducă o luptă fără

compromisuri împotriva comunismului şi a nihilismului." Mussolini l-a asigurat pe ministru că „semnarea Concordatului cu Sfântul Scaun va oferi guvernului german creditul extern care îi lipseşte încă." Şi, într-adevăr, acest tratat a contribuit la asigurarea prestigiului pe care noul regim era departe de a-l avea. Biserica a ridicat interdicţia impusă catolicilor de a adera la Partidul Nazist. În schimb, statul accepta principiul şcolilor confesionale şi tolera activitatea ordinelor religioase în învăţământ.

Semnatarii Concordatului nu ignorau însă că naţional-socialismul se angajase, din acel moment, în luptă împotriva Bisericii catolice. Curând, Goebbels şi Heydrich au intentat procese călugărilor sub pretext de rele moravuri şi au arestat călugăriţe invocând delictul de trafic cu devize. Hitler nu va respecta nici una din promisiunile sale. El nu le va permite clericilor să predea în învăţământ, va dizolva organizaţia Tineretul catolic, va interzice Acţiunea catolică (al cărei şef, Erich Klausener, va fi asasinat la 30 iunie 1934). Concordatul se va dovedi o gravă greşeală a Bisericii.

Singurul beneficiu pe care l-au avut catolicii a fost o relativă toleranţă a guvernului faţă de înaltul cler. Unii prelaţi, ca de exemplu cardinalul Innitzer, arhiepiscopul Vienei, au manifestat cea mai culpabilă indulgenţă faţă de regimul nazist. Însă alţii, printre care contele Galen, episcopul de Münster, au profitat de libertatea lor limitată pentru a critica guvernul în predicile lor, care, fiind tipărite, circulau apoi clandestin.

2. Protestanţii

Dacă încerca să-i elimine pe catolici, hitlerismul dorea, din contră, să-i înregimenteze pe protestanţi într-o Biserică naţională. Tradiţia luterană nu se opunea

controlului politic asupra Bisericii şi mulţi pastori militau în tabăra hitleristă. Însă regimul urmărea să intervină în problemele de credinţă, să adapteze dogma creştină la percepte naţional-socialiste, să elimine întreaga prezenţă iudaică din Evanghelii, să transforme rasismul în precept religios etc. Protestanţii nu puteau accepta aceste pretenţii. Partidul a sprijinit formarea unei asociaţii a „Creştinilor germani", condusă de pastorul Hossenfelder şi de un fost preot militar, pastorul Müller. Creştinii germani au reuşit să cucerească o serie de parohii, dar majoritatea pastorilor formează un front comun împotriva acestei tendinţe, grupându-se în „Biserica confesională" (*Bekenntniskirche*), sub conducerea pastorului von Bodelschwingh. El a fost ales episcop al *Reich-ului*, însă guvernul a refuzat să recunoască alegerea şi, sub presiune, a impus alegerea lui Müller în funcţia respectivă. Hindenburg a protestat pe lângă Hitler împotriva acestor metode. Hitler a promis că-i va primi pe şefii celor două tendinţe pentru conciliere, dar câteva zile mai târziu i-a comunicat mareşalului că eforturile lui au eşuat „în faţa intoleranţei şi dogmatismului teologic" manifestat de cele două părţi. Majoritatea pastorilor nu a dorit să-l recunoască pe episcopul Müller. Atunci a început o rezistenţă surdă, care intenţiona să rămână în plan religios, dar care a fost transferată în domeniu politic, datorită acţiunilor întreprinse. Sufletul acestei rezistenţe era un pastor din Berlin, Martin Niemöller, fost ofiţer de marină (mai târziu unul din cei mai activi apărători ai neutralismului german). El a fost judecat în 1937, achitat de tribunal, dar a fost trimis, pe cale poliţienească, într-un lagăr de concentrare, unde a rămas până la sfârşitul războiului.

Totuşi, ministrul Cultelor, Rust, nu a reuşit să pună capăt schismei latente din Biserica protestantă. Kerrl,

ministrul prusac al Justiţiei, a convocat un sinod cu scopul de a restabili ordinea, separând problemele spirituale de problemele practice şi financiare, acestea din urmă rămânând sub controlul total al statului. Hitlerismul ceda deci în faţa rezistenţei protestante.

Aceste măsuri de conciliere nu au reuşit să obţină ataşamentul clerului protestant la regimul nazist. Episcopul de Würtemberg, Würm, s-a opus, în 1940, la eliminarea legală a bolnavilor psihic incurabili, iar în 1943 a protestat faţă de atrocităţile germane din ţările ocupate. Numeroşi pastori au participat la mişcarea de rezistenţă. Unul dintre cei mai cunoscuţi a fost Dietrich Bonhoeffer, profesor la Universitatea din Berlin.

III. Criza din 1938

Partidele şi sindicatele au fost eliminate din primele zile ale regimului nazist. Conflictul cu Bisericile, care n-a încetat niciodată, a fost însă virulent mai ales în primii ani. Disensiunile interne din Partidul Naţional-Socialist, care au existat mereu, nu au devenit evidente decât în ultimele luni, cu puţin înainte de prăbuşire.

Singurul element capabil să anime istoria internă a naţional-socialismului era *Wehrmacht*-ul. Hitler voia să-şi construiască regimul pe cei doi „stâlpi de susţinere": partidul şi armata. Dar echilibrul era greu de menţinut: opoziţia dintre cele două instituţii exprima caracterul dublu al naţional-socialismului, care se dorea, în acelaşi timp, conservator şi revoluţionar. Conflictul nu putea fi, sub nici o formă, evitat. La 30 iunie 1934, armata câştigase lupta cu S.A. Dar, de atunci, se dezvoltase puterea S.S. şi aceeaşi problemă se punea din nou.

Nu a existat o ruptură în istoria internă a hitlerismului aflat la putere, nici o răsturnare politică. Dictatura a înaintat mereu în direcţia pe care şi-a stabilit-o de la început. Cu toate acestea, a venit un moment când elementele conservatoare, care la început urmaseră acelaşi drum cu Hitler, au început să se teamă de excesele regimului şi de politica imprudentă pe care vedeau că o duce. La rândul lui, Hitler era tot mai neliniştit de reticenţa consilierilor; el nu accepta în jurul lui decât adepţi fanatici, hotărâţi să-l urmeze în orice situaţie. În plus, un anumit resentiment social faţă de aristocraţia conservatoare l-a îndemnat să rupă alianţa cu ea, atunci când a considerat că poate să o facă fără primejdii. Această criză internă s-a produs în 1938.

Reînarmarea germană începuse din primele zile ale regimului nazist. Însă cadenţa s-a accelerat mult în 1937–1938, aducând economia în faţa pericolului inflaţionist. Un protocol secret, numit „protocolul Hossbach"[92], datat la 5 noiembrie 1937, dovedeşte că în acel moment Hitler era hotărât să pornească războiul şi că se pregătea pentru el intens. La 4 februarie 1938, el îl înlocuieşte la conducerea Ministerului Afacerilor Externe pe baronul von Neurath cu von Ribbentrop; Neurath a fost numit preşedintele „Consiliului de Cabinet secret", care nu a intrat niciodată în funcţie. În acelaşi timp personalul diplomatic este schimbat: von Papen este rechemat de la Viena, von Hassel şi von Dirksen sunt rechemaţi de la Roma şi respectiv Tokio. Cu puţin timp înainte, baronul Eltz von Rubenach şi-a dat demisia din funcţia de ministru al

[92] După numele colonelului Hossbach, care a participat la întrunire şi a notat ce s-a discutat. „Protocolul Hossbach" a fost folosit la procesul de la Nürnberg pentru a dovedi că naziştii pregăteau de mult timp războiul.

Transporturilor. Este totodată momentul când *Gestapo*-ul, care se confrunta atunci cu S.S., face mai multe arestări, şi când încep persecuţiile sistematice împotriva evreilor.

În această evoluţie generală, armata nu a fost cruţată.

IV. Cazurile Fritsch şi Blomberg

„Epurarea" din 30 iunie 1934 a fost posibilă numai datorită ajutorului pe care Hitler l-a primit de la armată, în special de la ministrul de Război, von Blomberg, şi de la generalul Reichenau. Prin asasinarea lui von Schleicher dispăruse generalul cel mai categoric ostil noului regim. Totuşi, după evenimentele din iunie 1934, comandantul *Wehrmacht*-ului şi şeful Marelui Stat Major, generalul Beck, au încercat să-l convingă pe Blomberg să numească o comisie de anchetă care să examineze faptele de care era acuzat Schleicher. Blomberg a refuzat acest lucru.

La începutul lui 1932, Blomberg şi Fritsch vor dispărea, unul după altul, de pe scena politică, în câteva zile. La 12 ianuarie, mareşalul von Blomberg s-a căsătorit cu domnişoara Eva Gruhn; Hitler şi Göring i-au fost martori. Tânăra aceasta avea un trecut dubios şi figura în fişierul poliţiei. Două săptămâni mai târziu, la 25 ianuarie, Hitler face cunoscut că, datorită unei căsătorii, în aparenţă, scandaloase, mareşalul von Blomberg nu-şi mai poate păstra postul, şi-l revocă din funcţia de ministru de Război.

În aceeaşi zi, von Fritsch este convocat la rândul lui. A fost scos din nou un dosar fabricat împotriva lui de *Gestapo* în 1935, în care era implicat într-un caz de homosexualitate; un tânăr care a fost scos din închisoare l-a recunoscut pe general. La 3 februarie, Fritsch a fost îndepărtat din funcţie. La 10 martie este format un

Consiliu de Război din generalul Brauchitsch, amiralul Raeder şi doi magistraţi, sub preşedinţia lui Göring, pentru a-l judeca pe von Fritsch. Acolo, adevărul iese la lumină: dosarul a fost falsificat, pentru că nu se referea la acuzat, care era complet nevinovat, ci la un obscur căpitan von Frisch. Generalul este reabilitat, dar nu-şi recâştigă funcţia. Cei implicaţi în acest caz vor dispărea, fiind asasinaţi. Von Fritsch, după ce a încercat zadarnic să-l pedepsească pe Himmler, autorul falsificării, se sinucide la 21 septembrie 1939, în faţa Varşoviei.

Până astăzi, legătura dinte cazurile Fritsch şi Blomberg nu este încă bine clarificată. Unii cred că cele două scandaluri au fost provocate de Göring care, dorind pentru sine postul de ministru de Război, ar fi eliminat astfel pe cei doi principali rivali. Pentru alţii, armata a fost cea care a solicitat, împotriva dorinţei lui Hitler, îndepărtarea lui Blomberg, iar cazul Fritsch a fost revanşa partidului faţă de *Wehrmacht*. Această a doua interpretare pare mai probabilă. Pentru susţinerea ei se aduc mai multe argumente: nici Hitler, nici Blomberg nu ignorau trecutul Evei Gruhn, înainte de căsătorie; Hitler nu avea nici un interes să-l elimine pe Blomberg, care-i era ireproşabil supus; în schimb, *Wehrmacht*-ul nu-l agrea pe acest ofiţer, complet dependent de regim; Göring nu a primit postul pe care se presupune că l-ar fi dorit; Blomberg nu a fost tratat cu asprime după demitere, iar generalul care a profitat de schimbare a fost Keitel, foarte apropiat de Blomberg (fiul lui era căsătorit cu fiica lui Blomberg). Din contră, Fritsch păstrase o oarecare independenţă faţă de Hitler, căruia îi reproşa politica imprudentă.

În orice caz, Hitler a folosit cu promptitudine scandalul von Blomberg pentru a-şi asigura controlul asupra *Wehrmacht*-ului. Von Fritsch este înlocuit în funcţia de

comandant suprem al armatei de von Brauchitsch (care va păstra această funcţie până în 1941). Ministerul de Război este suprimat; deasupra Înaltului Comandament al Forţelor de Uscat (O.K.H.) va exista de acum un Comandament al Forţelor Armate (*Oberkommando der Wehrmacht*: *O.K.W.*), un fel de Stat Major particular al lui Hiler, în fruntea căruia a fost plasat generalul Keitel. Controlul direct, al lui Hitler şi al partidului, asupra armatei era mult întărit. Generalii au acceptat schimbările fără să protesteze. Cel mai independent dintre ei, şeful Statului Major, Beck, a fost silit să-şi dea demisia în luna septembrie, în acelaşi an, după cum vom vedea, şi a fost înlocuit cu generalul Halder.

Hitler avea, de acum încolo, în mână armata, pregătindu-se pentru cuceririle pe care le plănuia: la 3 februarie 1938, Fritsch este demis, iar la 12 martie, Hitler invadează Austria.

V. Apariţia mişcărilor de rezistenţă (1938–1942)

1. Natura rezistenţei

Până în 1938, nu a existat în Germania nici o rezistenţă organizată. Opozanţii se mulţumeau, la început, să critice fără să îndrăznească să acţioneze. Armata acceptase regimul. „Înainte de 1938–1939, a mărturisit mareşalul von Blomberg la procesul de la Nürnberg, generalii germani nu s-au opus metodelor lui Hitler. Nu exista nici un motiv de rezistenţă, din moment ce rezultatele obţinute le satisfăceau exigenţele."

După remanierea, guvernamentală şi militară, din 1938 şi după începutul politicii de cuceriri, situaţia s-a

schimbat. Dar, sub numele de „rezistenţă" germană, nu ne putem desigur imagina ceva asemănător cu ceea ce a purtat acelaşi nume, în Franţa, în timpul războiului. Opoziţia se reunea în grupuri restrânse şi aveau ca obiectiv fie să organizeze sabotaje, fie să stabilească legături cu serviciile secrete străine, fie, mai ales, să pregătească comploturi cu scopul de a răsturna regimul. Însă printre opozanţi s-au numărat personalităţi dintre cele mai importante ale Germaniei.

Totuşi, până la marile înfrângeri din 1942, este dificil să se vorbească de „complot". Este imposibil de imaginat, într-un regim poliţienesc, o conspiraţie capabilă să dureze şase ani. Principalele informaţii pe care le avem despre rezistenţa germană le datorăm depoziţiilor făcute, la procesul de la Nürnberg, de către „conspiratorii" supravieţuitori. Aceşti martori au exagerat, desigur, importanţa opoziţiei lor faţă de regim, pentru a se disculpa în faţa tribunalului. Înainte de 1942, grupurile de opozanţi aveau încă puţine contacte unele cu altele. Nici o acţiune nu a fost întreprinsă, iar dacă s-ar fi comis imprudenţa de a se acţiona, succesul ar fi fost puţin probabil.

2. Opozanţii

Mediile conservatoare. Cele două personalităţi principale ale rezistenţei au fost generalul Beck, şeful Statului Major General până în 1938 şi C.F. Goerdeler, primarul de la Leipzig şi comisar la serviciul Controlului Preţurilor din 1933 până în 1936. Goerdeler, pe care Brüning îl propusese lui Hindenburg, în 1932, pentru a-i succede ca şef al guvernului, era de orientare conservatoare. Or, tocmai în mediile conservatoare şi-a recrutat mişcarea de rezistenţă, la început, principalii aderenţi.

Alături de Beck şi de Goerdeler s-au aflat diplomaţi (ca Ulrich von Hassel, fost ambasador la Roma, şi Werner von der Schulenburg, ambasador la Moscova până în 1941), Johannes Popitz, ministrul de Finanţe al Prusiei, J.P. Jessen, profesor de ştiinţe politice la Universitatea din Berlin, Albrecht Haushofer, fiul unui geopolitician, etc.

În armată, se numărau, la început, printre opozanţii cei mai activi generalul von Hammerstein, generalul Halder şi mareşalul von Witzleben. În plus, Serviciul de Contraspionaj (*Abwehr*) făcea, la rândul lui, o puternică opoziţie regimului.

Un alt grup, numit grupul Kreisau, îi reunea pe Helmut von Moltke, Peter Yorck von Wartenburg, Adam von Trott zu Solz (care a stabilit, în Suedia, legături cu ambasadoarea Uniunii Sovietice, doamna Kollontai) etc. Alături de aceşti oameni, care erau în opoziţie deschisă faţă de regim, mai existau, printre cei aflaţi la putere, alte personalităţi care, fără să se angajeze ele însele, dădeau semne de bunăvoinţă faţă de opozanţi. Acesta era cazul cu: Dr. Schacht, comandantul suprem al armatei, von Brauchitsch, directorul pentru Problemele politice de pe Wilhelmstrasse[93], von Weiszäcker etc. În sfârşit, „rezistenţii" au încercat uneori să-i influenţeze chiar pe unii nazişti, ca, de exemplu, pe Göring, căruia i se atribuiau, complet greşit, înţelepciune şi moderaţie, pentru că era înzestrat cu un fel de simplitate naturală.

Despre opozanţi, unii, ca de exemplu membrii cercului Kreisau, erau ideologi. Ei aveau planuri pentru o Germanie cu regim democratic, conservator, cu alegeri la mai multe niveluri — un stat cu structură federală, condus de Biserică. Alţii, de

[93] Wilhelmstrasse = stradă din Berlin pe care se găsea Ministerul Afacerilor Externe al *Reich*-ului. Termenul este folosit pentru a denumi diplomaţia germană, până în 1945.

exemplu cei care formau „Societatea de Miercuri" (Beck, von Hassell etc.) nu erau atraşi de construcţii atât de utopice. Programul lor se modifică în funcţie de exigenţele momentului, dar rămâne mereu de inspiraţie conservatoare. Astfel, în februarie 1940 au avut loc discuţii în Elveţia între Hassell şi un trimis al ministrului englez lord Halifax. Von Hassell i-a spus interlocutorului că „monarhia era foarte de dorit", cu toate că nu era decât o „problemă pentru actul al doilea." El sublinia că un tratat de pace cu noua Germanie nehitleristă trebuia, în orice variantă, să „lase unirea Austriei şi a Sudeţilor la *Reich* în afară de orice discuţie (...), iar frontiera germano–poloneză trebuia să fie aproape identică frontierei din 1941." Este de la sine înţeles că, după înfrângerile din 1942, aceste pretenţii au fost abandonate. În acelaşi mod, în politica internă, puterea urma să fie încredinţată provizoriu, după căderea lui Hitler, unui „Consiliu de Regenţă", care va elabora el însuşi o Constituţie, fără să mai fie cazul de a supune Constituţia unui plebiscit; planul prevedea totodată menţinerea Serviciului Muncii.

Rezistenţa de stânga. Se ştie puţin despre rezistenţa cu adevărat comunistă în timpul primilor ani ai regimului hitlerist. Fără îndoială, unele celule de partid au fost menţinute, dar şefii importanţi ai partidului erau arestaţi (Thälmann[94], Toergler) sau reuşiseră să se refugieze în U.R.S.S. În orice caz, atât timp cât a durat alianţa germano–rusă, adică din 1939 până în 1941, rezistenţa comunistă a încetat, sub toate formele.

Câţiva şefi ai social-democraţiei s-au autoexilat şi ei. Dintre ei, unii, ca Breitscheid sau Hilferding, au fost găsiţi de *Gestapo* în ţările cucerite de germani şi au murit în lagăre de concentrare. Alţi conducători, ca Severing sau

[94] Ernst Thälmann (1886–1944): om politic german. A aderat la Partidul Social Democrat (1903) şi apoi a devenit comunist. A fost deputat comunist (1924); secretar general al partidului (1925), de 2 ori candidat la preşedinţie (1925 şi 1932). A fost arestat în ianuarie 1933 şi internat la Buchenwald, unde a murit.

Paul Loebe, atent supravegheaţi de poliţie, nu s-au alăturat mişcărilor de rezistenţă decât mai târziu. Dar, încă din primii ani, Comitetul executiv al social-democraţiei, refugiat la Praga, a reorganizat, sub numele „Sopade" (*Sozialistische Partei Deutschlands*) un germene de partid, care trimitea fonduri pentru tipografiile clandestine, organiza evadarea persoanelor ameninţate, în special a evreilor, şi dispunea de un serviciu de informaţii care edita „buletinele verzi" „emise" în diferite ţări şi până şi de Ministerul Afacerilor Externe. După 1938, „Sopade" s-a refugiat la Paris, iar în 1940 a dispărut. Atunci au luat naştere mai multe grupuri de inspiraţie socialistă. Cele mai importante personalităţi erau fostul deputat Mierendorff şi Teodor Haubach, care a fost, în ultimii ani ai Republicii de la Weimar, unul dintre fondatorii unităţilor paramilitare socialiste, *Reichsbanner*.

Mediile sindicaliste au contribuit, la rândul lor, la rezistenţă. Wilhelm Leuschner, fost vicepreşedinte al sindicatelor libere, a fost printre cei mai activi membri ai rezistenţei. Jakob Kaiser, care venea de la sindicatele creştine, a participat şi el la activitatea clandestină.

3. Proiecte eşuate

Sindicatele clandestine plănuiau să organizeze greve: Leuschner a încercat, în 1938, să declanşeze o grevă la căile ferate. Dar Frontul Muncii era prea solid şi proiectele de acest fel nu aveau şanse de succes.

Rezistenţa conservatoare, care avea sprijin în administraţie şi în armată, a vrut, la rândul ei, să oprească acţiunile războinice ale lui Hitler; în acelaşi timp ea a încercat, se afirmă, încă din 1938 să elimine prin forţă regimul hitlerist.

Astăzi nu mai există îndoieli că politica de război a lui Hitler a fost mereu impusă de *Führer* însuşi unui Stat Major reticent şi neliniştit. Numai O.K.W., cu Keitel şi Jodl, au urmat orbeşte instrucţiunile primite.

Criza Blomberg–Fritsch a precedat cu puţin, în primăvara lui 1938, cucerirea Austriei. Câteva luni mai târziu, când s-au precizat planurile împotriva Cehoslovaciei, generalul Beck a prezentat Statului Major un memorandum ostil acestei acţiuni, care putea conduce, după părerea lui, la un război general pe care Germania nu era pregătită să-l poarte. Beck a informat Anglia, se susţine, despre planurile lui Hitler, invitând-o să se arate fermă. Însă Hitler a rămas inflexibil şi Beck a demisionat din funcţia sa de şef al Statului Major.

Succesorul lui, generalul Halder, a afirmat la procesul de la Nürnberg că ar fi pregătit imediat, în colaborare cu mareşalul von Witzleben, un puci militar. După ce s-ar fi dat ordinul de atacare a Cehoslovaciei, Hitler urma să fie asasinat, moartea lui urmând să fie prezentată ca un accident. O juntă militară, condusă de von Brauchitsch, ar fi luat provizoriu puterea. Pentru că întrevederea de la Berchtesgaden dintre Chamberlain şi Hitler nu întrerupsese pregătirile militare din Germania, conspiratorii fixaseră, s-a susţinut, ziua de joi 29 septembrie pentru declanşarea acţiunii. Dar s-a aflat că miercuri, pe 28, Chamberlain şi Daladier urmau să vină la München pentru negocierea unui acord. Pericolul de război fiind îndepărtat, s-a renunţat la puci. Anglia, care fusese pusă la curent cu aceste proiecte, arătase, fără îndoială, puţină încredere în succesul tentativei.

Aceleaşi proiecte, puse la cale de acelaşi general Halder, au fost, se afirmă, reluate şi în primăvara anului 1939, când se pregătea cucerirea oraşului Praga. Dar războiul general a fost, în ciuda previziunilor, amânat încă o dată, pentru câteva luni. Şi Hitler a scăpat din nou.

N-ar trebui totuşi să acordăm prea mult credit acestor planuri ale Statului Major. Pentru că, atunci când războiul a izbucnit cu adevărat, în septembrie 1939, nici un complot nu l-a îndepărtat pe Hitler de la putere. Încheierea neaşteptată a pactului germano–sovietic a pus capăt tuturor planurilor opoziţiei. În timpul crizei, opozanţii înmulţiseră contactele cu Anglia. Dar Polonia a fost invadată, populaţia poloneză era tratată de S.S. cu sinistră asprime, fără ca Statul Major german să încerce ceva. De altfel, în jurnalul lui, U. von Hassel acuză, fără încetare, lipsa de decizie şi vederile înguste ale şefilor militari.

După începerea ostilităţilor, seria comploturilor eşuate a continuat. Von Hammerstein, numit la un comandament pe Rin, plănuia să folosească o vizită a lui Hitler la Cartierul său General, în septembrie 1939, pentru a-l aresta; însă Hitler nu a venit. La începutul lui noiembrie 1939 trebuia să aibă loc un puci la Berlin; în ultimul moment, s-a crezut că a fost descoperit complotul şi s-a renunţat. În paralel, „conspiratorii" au încercat, întotdeauna fără succes, să-i instige pe comandanţii de arme la nesupunere. Unii considerau că revolta este imposibilă, alţii erau ameţiţi de succesele lui Hitler, iar alţii, în sfârşit, apreciau că o pace de compromis nu mai era în acel moment posibilă. Opoziţia s-a mulţumit să avertizeze Danemarca şi Norvegia, înainte de invazia din aprilie 1940, apoi Belgia şi Olanda, înainte de atacul din mai 1940, de pericolul care le ameninţa. Începutul campaniei din Uniunea Sovietică, în 1941, a provocat la Statul Major o puternică agitaţie, dar nici o decizie nu a fost luată, nici chiar după ce von Brauchitsch a fost îndepărtat din funcţia de comandant suprem, în decembrie 1941, după eşecul lui în faţa Moscovei.

Totuşi, un atentat a avut loc, dar se pare că el nu a avut nici o legătură cu planurile „conjuraţilor" La 9 noiembrie 1939, Hitler venise, ca în fiecare an, să celebreze la Bürgerbräu, în München, amintirea puciului din 1923.

La şase minute după ce a plecat, a explodat o bombă. Autorul atentatului, un tânăr cu numele Georg Elser, a fost arestat. Acest eveniment rămâne încă misterios. Hitler a acuzat, fără dovezi, *Intelligence Service* şi pe Otto Strasser. Alţii s-au gândit la o organizaţie secretă socialistă. În sfârşit, alţii au sugerat că atentatul a fost opera Partidului Nazist însuşi, pentru a justifica un nou val de represiune. Dar, de fapt, nici o represiune de proporţii nu a avut loc. Şi cel mai veridic este că Elser, aşa cum a susţinut el însuşi, era un anarhist izolat, care a acţionat singur, fără să primească ordine.

VI. Evoluţia internă a partidului

Remanierile din 1938 au lăsat pe adevăraţii nazişti stăpâni pe putere. Jocul intrigilor şi rivalităţilor se va desfăşura, de acum înainte, în interiorul partidului.

În momentul când a izbucnit războiul general, Hitler a dorit să rezolve problema succesorului. Un decret din 1 septembrie 1939 îl desemna pe primul loc pe Hermann Göring şi pe locul doi pe Rudolf Hess pentru succesiunea lui Hitler. Însă Göring, acoperit de titluri şi de bogăţii, a cunoscut totuşi declinul rapid al puterii lui reale. Luftwaffe, pe care el o conducea, se dovedeşte curând insuficientă. Göring se orientase mereu spre conservatorii tradiţionali, care, la rândul lor, îi acordau încredere. Partidul însă se îndepărtase, pe zi ce trecea, tot mai mult de aceste medii. Incompetenţa lui Göring în toate domeniile devenea tot mai clară pentru toţi. Nu mai era luat în serios.

Cât despre Rudolf Hess, el a plecat cu avionul în Anglia, la 10 mai 1941 (cu o lună înainte de invadarea Uniunii Sovietice), pentru a discuta încheierea păcii cu lordul Halifax, pe care-l cunoscuse la Jocurile Olimpice din

1936. Astăzi nu mai este nici o îndoială că Hess a făcut această călătorie fără ştirea lui Hitler. Acest personaj mediocru vedea cum îi scade influenţa în partid; el era în conflict deschis cu Ribbentrop. Prin intermediul prietenului său Albrecht Haushofer, era în legătură cu grupurile lui Beck şi Goerdeler şi împărtăşea, fără îndoială, pesimismul lor cu privire la ieşirea din război. Dezertarea aceasta, a unuia dintre cei mai importanţi conducători ai partidului, a dat o grea lovitură regimului.

În locul lui Göring sau al lui Hess, adevăraţii deţinători ai puterii, alături de Hitler, erau Himmler şi Bormann. Martin Bormann a fost la început omul de afaceri al lui Hitler şi, puţin câte puţin, i-a luat locul lui Hess în preajma *Führer*-ului. După ce a plecat Hess, Bormann a ajuns şeful cancelariei N.S.D.A.P., în locul lui. De atunci înainte el era, după cum a scris Schwerin von Krosigk, „Eminenţa brună", „un Mefisto al lui Hitler"

Singurul lui rival în favorurile stăpânului era Himmler. În timpul războiului, rolul jucat de *Waffen S.S.* crescuse tot mai mult. Au ajuns să reprezinte treizeci şi şapte de divizii. Subordonate comandamentului *Wehrmacht*-ului pentru operaţiile tactice, aceste trupe nu depindeau decât de conducerea S.S., pentru toate aspectele privind disciplina şi administraţia. Partidul îşi atinsese deci scopul: el construise, alături de armata permanentă, o armată aflată la dispoziţia lui. Iar şeful acestei armate, Himmler, dispunea de o imensă putere. În septembrie 1943, el primeşte şi funcţia de ministru de Interne. Pentru a-l îndepărta de *Führer*, Bormann a intervenit şi Himmler a fost numit la comandamentul Grupului de Armate de pe Vistula, la sfârşitul aceluiaşi an 1943. Însă, după atentatul din 20 iunie 1944, el îl înlocuieşte în fruntea armatei din interior pe generalul Fromm, care nu era considerat destul de sigur.

Puterea S.S. a crescut şi mai mult la sfârşitul anului 1943, prin dispariţia *Abwehr*-ului. Principalii şefi ai contraspionajului complotau, se ştie, de mult timp împotriva regimului. În 1943, un membru al *Abwehr*-ului a fost implicat într-un scandal de trafic de devize; doi agenţi din Turcia au trecut în serviciile Aliaţilor. Era o bună ocazie pentru *Gestapo* să-i elimine pe şefii *Abwehr*, Canaris şi Oster. Ei au fost înlocuiţi de colonelul Hansen, care era însă, şi el, implicat în mişcarea de rezistenţă. Dar S.S. dispunea, sub conducerea generalului S.S. Schellenberg, de propriul lui serviciu de informaţii. La fel cum S.D. condus de Heydrich, absorbise cândva toată poliţia *Reich*-ului, Schellenberg a centralizat contraspionajul. *Abwehr* a ieşit de sub controlul armatei pentru a intra sub cel al S.S. Schellenberg, general-maior al *Waffen S.S.* şi şef al Serviciului de Siguranţă, devine, în ultimele luni ale hitlerismului, o personalitate de prim rang a regimului.

VII. Opoziţia după înfrângeri (1942–1944)

1. Înainte de acţiune

Din 1941, frontul sovietic devine centrul războiului. Adversarii regimului au încercat să câştige pentru cauza lor pe şeful Grupului de Armate „Centru", von Kluge: el urma să dea o proclamaţie către armată, declarând că ordinele date de Hitler sunt inacceptabile şi periculoase. Şi mareşalul von Witzleben ar fi lansat, pe frontul din vest, o proclamaţie similară. În acest timp, Beck şi generalul Olbricht ar fi ocupat Berlinul şi i-ar fi arestat pe şefii Partidului. Însă Înaltul Comandament amâna mereu acţiunea. Chiar generalul Paulus s-a lăsat încercuit la Stalingrad, în loc să dea semnalul revoltei.

Rezistenţa a continuat să acţioneze fără un plan de ansamblu. Un „Comitet al Germaniei libere" a fost format la Moscova, în frunte cu şefii comunişti Wilhelm Pieck şi Walter Ulbricht (care vor deveni preşedinte al Republicii Democrate Germane şi respectiv conducător al partidului Socialist Unificat, S.E.D.). În Germania au fost introduse manifeste, în arsenale au fost organizate sabotaje. Un grup de rezistenţă, *Rote Kapelle*[95], sub ordinele locotenentului Schulze-Boysen, lucra în relaţii strânse cu sovieticii, până în momentul când a fost distrus de *Gestapo*.

Alţii desfăşurau o rezistenţă curajoasă, într-o manieră asemănătoare cu cea a obiectorilor de conştiinţă[96] Un tânăr student de la München, Hans Scholl, şi sora lui, Sophie, au trimis scrisori anonime intelectualilor din Germania, cerându-le să lupte împotriva nazismului. La 19 februarie 1943, ei au aruncat manifeste din balconul Universităţii din München. Amândoi au fost decapitaţi, ca şi filozoful Karl Huber, care i-a încurajat să acţioneze.

La sfârşitul anului 1942, după Stalingard, El-Alamein şi debarcarea aliaţilor în Africa de Nord, devenise evident că războiul era pierdut. Dacă dorea să evite capitularea fără condiţii şi să cruţe Germania de un dezastru, atunci rezistenţa trebuia să acţioneze repede. Au fost stabilite contacte între diferitele grupe. Grupul Kreisan colabora cu Goerdeler şi cu Beck. În guvernul provizoriu pregătit s-au rezervat locuri şi pentru socialiştii Leuschner şi Julius Leber. Au avut loc întâlniri chiar şi cu reconstituitul Comitet Central comunist.

La 13 martie 1943, locotenentul Schlabrendorff a pus o bombă în avionul lui Hitler, dar ea n-a explodat. În ianuarie 1944, sub pretextul de a demonstra *Führer*-ului

[95] *Rote Kapelle* = Orchestra roşie (în germană).

[96] Termenul „obiector de conştiinţă", practic necunoscut la noi, este larg răspândit în ţările occidentale. Defineşte o persoană care, din motive de conştiinţă, respinge măsuri luate de stat (spre exemplu satisfacerea serviciului militar).

avantajele unui nou mod de a împacheta efectele soldaţilor infanterişti, trei ofiţeri urmau să declanşeze explozia unei bombe ascunse în raniţă şi să moară odată cu Hitler: demonstraţia n-a mai avut loc.

2. Lovitura de stat eşuată din 20 iulie 1944

Colonelul Claus von Stauffenberg, şeful de Stat Major al Armatei din Interior a fost cel care a executat, în sfârşit, atentatul atât de mult proiectat. Mişcarea de rezistenţă, neliniştită de înaintarea rapidă a trupelor sovietice, începuse să se îndoiască de oportunitatea asasinării lui Hitler. Unii dintre membrii ei considerau că ar fi fost preferabil să fie convinşi comandanţii de pe frontul occidental să depună armele şi să negocieze o pace separată în vestul Europei. Von Kluge şi Rommel păreau dispuşi să facă acest lucru. Însă Beck a hotărât să se urmeze planul iniţial.

Deşi fusese grav rănit în Africa — îşi pierduse braţul stâng şi un ochi — Stauffennberg a hotărât, deci, să acţioneze. La 11 iulie, el a dus o bombă la Berchtesgaden: Himmler şi Göring fiind absenţi, a decis să n-o amorseze. La 16 iulie s-a prezentat la Cartierul General, dar Hitler nu a venit. În sfârşit, la 20 iulie, el s-a dus în Prusia Orientală, la Wolfsschanze, unde *Führer*-ul ţinea o conferinţă de război. A plasat bomba sub masă, a ieşit sub un pretext din încăpere, a auzit explozia şi a plecat cu avionul la Berlin, sigur că Hitler murise. De fapt, patru ofiţeri au fost ucişi de explozie, dar Hitler a scăpat doar cu răni uşoare.

În acest timp, la Berlin, conspiratorii puneau în aplicare planurile stabilite. Datorită poziţiei pe care o deţineau în Armata din Interior, ei au decretat starea de asediu, prevăzută în cazul tulburărilor interne. Generalul Olbricht i-a arestat pe generalul Fromm, care refuzase să se

alături revoltei. Însă curând s-a putut afla, telefonând la Cartierul General, că Hitler nu fusese ucis.

De fapt, nu era totul pierdut. Dacă cei revoltaţi reuşeau să pună stăpânire pe Berlin şi dacă generalii de pe frontul de vest depuneau armele, aşa cum se stabilise, regimul putea încă să fie răsturnat. Însă, la Paris, mareşalul von Kluge, după ce a aflat că atentatul a eşuat, şi-a retras promisiunea şi a respins cererea generalului von Stulpnagel, comandantul garnizoanei oraşului, de a îndrepta trupele împotriva naziştilor. La Berlin, maiorul Remer, comandantul unui batalion din garnizoană, s-a pus la ordinele lui Goebbels şi i-a încercuit pe rebeli (Remer va ajunge unul dintre şefii neonazismului). Generalul Guderian, care ar fi putut încă să salveze Berlinul cu blindatele lui, nu a acceptat să le îndrepte împotriva S.S.-iştilor. După ce a fost eliberat, generalul Fromm s-a întors împotriva conjuraţilor care-l ţinuseră prizonier şi a ordonat să fie executaţi patru dintre ei, între care Stauffenberg şi Olbricht. Generalul Beck s-a sinucis curând după aceea.

Un teribil val de represiune a urmat atentatului eşuat. Câţiva conjuraţi au scăpat de judecată şi de torturi prin sinucidere. Acesta a fost cazul lui Kluge, schimbat de la conducere, în ciuda loialităţii sale faţă de regim şi al lui Rommel, conspirator doar de ultim moment, pe care Hitler l-a sfătuit să se otrăvească. Ceilalţi au fost târâţi în faţa Tribunalului Poporului, prezidat de brutalul Freisler. Goerdeler, care se ascunsese în Prusia Orientală, a fost recunoscut, arestat o lună mai târziu şi executat. Alte victime ale represiunii au fost: mareşalul von Witzleben, generalii Stulpgnagel, Oster, Hoepner, von Rabenau etc., amiralul Canaris, contele Helldorf (prefectul poliţiei Berlinului), ambasadorii U. von Hassell şi F.W. von der Schulenburg, apoi A. Trott zu Solz, Yorck von Wartenburg,

Popitz, Jassen, Leuschner, A. Haushofer şi alţii. Dar represiunea nu i-a lovit numai pe conspiratori, ci s-a extins la întreg cercul opozanţilor şi al celor suspecţi. Puţini au fost cei care, precum generalul Falkenhausen sau generalul Speidel, au scăpat cu viaţă din lagăre.

Conjuraţii de la 20 iulie au oferit lumii o strălucită dovadă de eroism şi de dorinţă de libertate. Ei erau confirmarea faptului că, în Germania, cel puţin o minoritate hotărâtă rezista freneziei hitleriste. Cu toate acestea, complotul nu a fost aprobat în unanimitate, nici chiar printre adversarii naţional-socialismului. Fără a vorbi de cei care respingeau nesupunerea în armată sau considerau condamnabil să se asume riscul unui război civil, în timpul războiului cu străinii, erau şi cei care considerau himerică încercarea conjuraţilor: chiar dacă Hitler ar fi murit, cadrele regimului şi cei şase sute de mii din trupele *Waffen S.S.* erau destul de puternici pentru a rezista. În plus, Aliaţii stabiliseră din octombrie 1943 care va fi soarta Germaniei şi complotul nu putea evita catastrofa totală.

Alţii — în special în mediile de stânga — se temeau de o nouă legendă a „pumnalului înfipt în spate" şi, având în vedere că oricum Germania era pierdută, o înfrângere militară completă era preferabilă unui armistiţiu nenegociat. Se poate pune în plus întrebarea dacă un nou „guvern al baronilor" ar fi răspuns aspiraţiilor din Germania şi cât ar fi fost el de solid. În orice caz, Aliaţii, care nu ignorau proiectele conjuraţilor, nu au făcut nimic pentru a-i sprijini: considerau că şansele acestora de succes erau mediocre.

VIII. Ultimele luni ale regimului (iulie 1944–mai 1945)

Istoria ultimelor luni ale regimului hitlerist se confundă cu cea a dezastrului militar. Însă Hitler este, în continuare, tot atât de fanatic convins de justeţea cauzei pe care o reprezintă: dacă naţional-socialismul este învins, Germania nu se poate aştepta decât la nefericire şi ruşine. Deci trebuie să se poarte lupta până în ultima clipă, oricât de mare ar fi preţul ei. Mereu sigur, în pofida înfrângerilor militare, de misiunea lui providenţială, Hitler crede că destinul Germaniei se confundă cu propriul destin. Era, de altfel, zdrobit fizic de surmenaj şi de medicamentele pe care medicul i le prescria în doze periculoase. Crizele de nervi sunt urmate de accese de furie: Germania era condusă, în acele luni din 1944–1945, de un nevrotic.

După atentatul din iulie 1944, Goebbels primeşte titlul de „delegat general pentru războiul total" În uzinele de război, femeile iau locul bărbaţilor recuperabili, care sunt trimişi pe front. La 14 octombrie 1944 este creată o miliţie populară, *Volkssturm*[97], care, sub ordinele lui Bormann, încorpora, pentru ultimele lupte, băieţi de la şaisprezece la douăzeci de ani şi bărbaţi valizi până la şaizeci de ani. Începând din 20 noiembrie, Hitler trăieşte la Berlin, în adăpostul betonat al Cancelariei *Reich*-ului, pe care nu-l va părăsi decât circa o lună (din decembrie 1944 până la 15 ianuarie 1945) pentru a conduce, din Munţii Taunus, ultima ofensivă, întreprinsă în Ardeni de von Rundstedt. Dar, până în ultima clipă, Hitler ordonă, numeşte în funcţii, destituie.

[97] *Volkssturm* = Asalt popular (în germană).

Situaţia devenea, însă, disperată. La 20 aprilie 1945, când Hitler îşi sărbătoreşte a şaizeci şi şasea aniversare, americanii nu mai sunt despărţiţi de ruşi decât de o îngustă bandă de teren în Germania, iar trupele sovietice au început asaltul Berlinului. Hitler formează două comandamente separate, pentru cazul probabil că Germania va fi tăiată în două: zona nordică îi este încredinţată amiralului Doenitz, iar pentru cea sudică el ezită între mareşalul Kesselring şi Göring. După această întâlnire din 20 aprilie, Göring pleacă spre Berchtesgaden, cu acordul *Führer*-ului, în timp ce Himmler se îndreaptă spre Schleswig, unde se aflau deja principalele servicii ministeriale. În ciuda rugăminţilor celor care i-au rămas fideli, care-l invită să se retragă în „fortăreaţa Alpilor", Hitler, socotind situaţia lipsită de speranţă, decide, pe 22 aprilie, să moară la Berlin. Lui Keitel şi Jodl, care i-au cerut instrucţiuni înainte de a pleca înapoi în Bavaria, el le răspunde să se adreseze mareşalului *Reich*-ului (Göring), căci, adaugă el, „dacă este vorba să se negocieze, Göring se va achita mult mai bine decât mine."

Această frază, care i-a fost repetată lui Göring, a provocat una dintre ultimele crize ale regimului muribund. Textele din 1939 şi 1941, care îl desemnau pe Göring drept succesor al *Führer*-ului, nu au fost niciodată abrogate şi el se putea considera încă urmaşul desemnat. Pe 23 aprilie îi telegrafiază deci lui Hitler: „Sunteţi de acord să iau imediat conducerea *Reich*-ului, conform decretului pe care l-aţi dat la 29 iunie 1941? Dacă până la ora 10 seara nu va sosi nici un răspuns voi considera că aţi pierdut libertatea de acţiune." Hitler, instigat de Bormann împotriva lui Göring, se crede trădat şi se enervează împotriva a ceea ce consideră un ultimatum. Îi cruţă viaţa mareşalului *Reich*-ului, dar îl destituie din toate funcţiile şi ordonă să

fie arestat. Ordinul este executat de S.S.-iştii din Berchtesgaden pe 23 aprilie, la miezul nopţii.

În nord se derulează evenimente similare. Generalul S.S. Schellenberg încerca, de luni de zile, să-l antreneze pe Himmler într-o revoltă deschisă împotriva lui Hitler. Himmler rezistă acestei tentaţii. Dar, considerându-se şi el succesorul probabil al *Führer*-ului şi apreciind că sosise timpul să se pună capăt războiului, intră în legătură cu directorul Crucii Roşii suedeze, contele Bernadotte, pentru a angaja tratative de pace cu Aliaţii occidentali. El spera — împotriva bunului simţ — să-i determine pe Aliaţi să accepte continuarea nazismului sub conducerea sa. Aceste negocieri nu puteau, evident, să ducă la nimic, dar la 28 aprilie i s-a raportat lui Hitler despre ele. „Trădarea" celui mai fidel supus al lui a fost pentru Hitler o ultimă şi dureroasă încercare. Cuprins de furie, el a ordonat să fie împuşcat imediat, în locul lui Himmler, pe care nu-l putea atinge, reprezentantul acestuia la Berlin, Fegelein.

Un al treilea apropiat al *Führer*-ului, Albert Speer, ministrul Armamentului a venit să-l anunţe el însuşi pe Hitler de „trădare" Cu grija de a evita o ultimă şi inutilă hecatombă şi de a salva cel puţin ce mai rămânea utilizabil din patrimoniul german, el înregistrase la Radio-Hamburg un disc, pregătit atunci pentru difuzare, în care explica poporului german că războiul era pierdut şi că datoria fiecărui cetăţean era de a preda intacte toate uzinele către Aliaţi şi totodată, de a-i lăsa în viaţă pe toţi cei închişi în lagăre şi închisori. De această dată, sinceritatea lui Speer şi prietenia pe care i-o purta Hitler au fost mai puternice decât dorinţa de răzbunare şi Speer nu a fost arestat.

La 29 aprilie, Hitler s-a căsătorit cu amanta lui, Eva Braun. Apoi şi-a redactat testamentul politic. În prima lui parte, arunca asupra oamenilor politici străini şi asupra evreilor responsabilitatea pentru declanşarea războiului şi se plângea că a fost victimă a trădărilor, în special din partea Înaltului Comandament. În

partea a doua, el îi destituia pe Göring şi pe Himmler din toate funcţiile şi-i excludea din partid. Îl numea, ca succesor, pe amiralul Doenitz şi stabilea componenţa guvernului: Goebbels era numit cancelar, Seyss-Inquart (comisarul *Reich-ului* în Olanda şi apoi, în Danemarca) ministru de Externe , contele Schwerin von Krosigk păstra Finanţele; mareşalul Schoerner a fost numit comandant suprem. Bormann este numit executor testamentar. Numai Goebbels a refuzat: el a decis să nu-i supravieţuiască lui Hitler şi nu a acceptat funcţia care i-a fost încredinţată.

Pe 30 aprilie, la ora 3 şi jumătate, Eva Braun se otrăveşte, iar Hitler se sinucide cu un glonţ de revolver în gură. Corpurile lor au fost incinerate în curtea Cancelariei *Reich*-ului. La 1 mai, Goebbels, după ce şi-a otrăvit cei şase copii, i-a cerut ordonanţei să-i omoare pe el şi pe soţia lui. Ultimii supravieţuitori din buncăr, printre care şi Martin Bormann, au încercat să fugă, în timp ce tancurile sovietice se aflau peste tot. Li s-a pierdut urma, dar se pare că aproape toţi au fost ucişi înainte de a putea părăsi Berlinul. Werner Naumann, adjunctul lui Goebbels la Ministerul Propagandei, a reuşit totuşi să fugă. El va ajunge unul dintre şefii neonazismului.

Himmler şi-a mutat Statul Major la Flensburg, la frontiera daneză, acolo unde se instalase şi Doenitz. El şi-a oferit, fără succes, serviciile noului şef al statului. După cincisprezece zile de ezitări, s-a prezentat la un post de control britanic şi s-a otrăvit.

La 2 mai 1945, amiralul Doenitz a format guvernul, fără să ţină cont de ultimele numiri ale lui Hitler. El i-a exclus pe naziţti şi a acordat conducerea guvernului contelui Schwerin von Krosigk, ministrul de Finanţe al lui Hitler, singurul dintre „baronii" din guvernul von Papen, din 1932, care s-a menţinut neîntrerupt la putere, trecând prin toate furtunile.

Doenitz a încercat zadarnic să obţină un armistiţiu separat în vest pentru a continua războiul împotriva sovieticilor. La 4 mai a fost semnată capitularea la Luneburg, în faţa mareşalului Montgomery, iar în noaptea de 6 spre 7 la Cartierul General al lui Eisenhower, la Reims. Capitularea a fost repetată la 8 mai la Berlin, în faţa mareşalului Jukov.

Aliaţii au declarat că vor exercita ei înşişi puterea în Germania şi nu au recunoscut guvernul Doenitz. La 23 mai, membrii guvernului au fost arestaţi. Au fost arestaţi şi mareşalul Keitel şi membrii Statului Major.

Epilog

PROCESUL DE LA NÜRNBERG

Responsabilii pentru regimul naţional-socialist care au putut fi capturaţi de poliţiile aliate au fost judecaţi. Dintre numeroasele procese, principalul a fost cel numit de la Nümberg, în care au fost judecaţi cei mai importanţi inculpaţi.

Infracţiunile reţinute împotriva lor au fost cele care aveau legătură cu provocarea şi cu purtarea războiului; chiar şi „crimele împotriva umanităţii" nu au fost examinate la Nürnberg decât în măsura în care aveau legătură cu războiul. Principiul însuşi al procesului nu era în afara oricărui reproş: nu exista nici o lege scrisă internaţională după care să fie judecaţi cei acuzaţi; a fost nevoie de o improvizaţie prin ceea ce s-a numit Statutul de la Londra, din 5 august 1945. În Germania se spunea că magistraţii aliaţi nu puteau să judece obiectiv în atmosfera febrilă de după război. Pe de altă parte, acuzaţii, asistaţi de avocaţi aleşi de ei, aveau toate posibilităţile să-şi susţină apărarea: unii, ca Göring, au profitat pentru a face, nu fără aroganţă, apologia naţional-socialismului. Însă indignarea provocată de crimele hitleriste era atât de mare încât trebuia să se procedeze la expunerea lor clară şi, apoi, era mai bun un proces decât execuţii sumare. Iar apărarea trufaşă a regimului, pe care au încercat unii s-o facă, nu risca să producă neplăceri: Germania, copleşită de dezastrul în care se găsea, nu putea să mai fie sensibilă la o propagandă de care era sătulă.

Procesul s-a desfăşurat în patru sute trei şedinţe publice. Sentinţa a fost dată la 1 octombrie 1946. Curtea de

Justiţie internaţională avea de judecat douăzeci şi patru de acuzaţi şi opt organizaţii hitleriste. Unul dintre acuzaţi, Bormann, a fost judecat în contumacie (şi condamnat la moarte). Altul, Ley, s-a sinucis în timpul anchetei. În cazul industriaşului Krupp von Bohlen, tribunalul şi-a declinat competenţa. Din cei douăzeci şi unu de acuzaţi care au rămas, unsprezece au fost condamnaţi la moarte prin spânzurare: Göring (care s-a otrăvit chiar înainte de execuţie), von Ribbentrop, Kaltengrunner (şeful S.D. şi al *Gestapo*-ului), Alfred Rosenberg (ministrul regiunilor ocupate din est), Hans Frank (guvernatorul general al Poloniei), Wilhelm Frick (protectorul Boemiei–Moraviei), Seyss-Inquart (mai întâi cancelar austriac, apoi comisar al *Reich-ului* în Olanda), Streicher (*gauleiter* de Nürnberg şi editor al revistei antisemite *Der Stürmer*), Sauckel (director al Serviciului obligatoriu al Muncii pentru străini), mareşalul Keitel şi generalul Jodl. Alţi şapte acuzaţi au fost condamnaţi la închisoare, pe diferite termene: amiralii Doenitz şi Raeder, baronul von Neurath, Funk (ministrul Economiei şi directorul *Reichsbank*), Speer (ministrul Armamentului), Baldur von Schirach (*statthalter* la Viena) şi Rudolf Hess. Trei inculpaţi au fost achitaţi: von Papen, Schacht şi Fritzsche (director la Radio, în cadrul Ministerului Propagandei).

Dintre cele opt „organizaţii" inculpate, patru au fost declarate criminale, ceea ce înseamnă că fiecare membru al lor era pasibil de pedepse prin simplul fapt al apartenenţei la organizaţie. Ele erau: grupul şefilor politici ai N.S.D.A.P., *Gestapo*, S.D. şi S.S. Celelalte patru organisme acuzate (guvernul *Reich*-ului, Statul Major General, O.K.W. şi S.A.) nu au primit calificativul de criminale.

CONCLUZII

Dictatura hitleristă a durat doisprezece ani. Ea a lăsat Germania mutilată în est, devastată de bombardamente, slăbită prin moartea a 4 milioane de oameni. Se pot găsi, poate, în istorie şi alte regimuri la fel de crude, dar nu se poate găsi, fără îndoială, nici unul care să fi făcut să curgă atât de mult sânge.

Se poate povesti succesiunea evenimentelor, se pot cerceta cauzele. Rămânem totuşi, în cele din urmă, la fel de nelămuriţi. Cum de a putut o doctrină atât de evident absurdă, cum este rasismul, să ghideze ani de zile politica unui mare popor? Cum au putut fi acceptate atât de mult timp sacrificii atât de sterile? Cum poate fi înţeles acest delir colectiv care a dus la comiterea atâtor infamii şi a condus, în cele din urmă, la ruina întregii naţiuni?

O lungă serie de gânditori pregătise Germania pentru un regim naţionalist şi autoritar: însă naţional-socialismul le-a ridiculizat gândirea într-o caricatură sângeroasă. Evoluţia internă a Germaniei, conjunctura internaţională şi chiar, dacă vrem, un anumit stadiu de capitalism explică instaurarea unui „fascism", în 1933. Dar au existat în Europa şi alte „fascisme": la Roma, la Madrid, chiar la Lisabona. Nici unul nu a semănat cu dictatura hitleristă: nici unul nu a fost rasist, nici unul nu a făcut să moară în camerele de gazare milioane de deportaţi.

Necesitatea istorică — deseori îndepărtată sau deturnată — poate să explice de ce s-a instalat o dictatură în Germania. Ea nu ne ajută să înţelegem şi forma pe care a

îmbrăcat-o această dictatură. Pentru a înţelege hitlerismul trebuie să facem loc hazardului. Hazardul a fost, în acest caz, persoana lui Adolf Hitler. Nu ne este greu să ne imaginăm o Germanie războinică şi arogantă, avându-l în frunte pe von Schleicher sau chiar pe Gregor Strasser, dar atunci n-ar mai fi fost acea dezlănţuire de fanatism şi de cruzime. Într-adevăr, realismul nu este suficient pentru a justifica politica lui Hitler: în ea a existat tot timpul un element nesăbuit. Chiar problema evreiască, dacă Hitler considera că există o astfel de problemă, putea să o rezolve prin emigrare concertată; dar Hilter a dorit distrugerea completă a evreilor din lume. Necesităţile economice nu pot explica lagărele de concentrare germane; pentru Hitler, ele erau întreprinderi de exterminare. Un om de stat poate încerca să atingă prin război anumite obiective; dar pentru Hitler războiul era un scop în sine, fiecare cucerire îi deschidea dorinţa pentru o nouă cucerire. Iar când înfrângerea a devenit evidentă, chiar şi pentru el, s-a refugiat în visul distrugerii întregii Germanii. Acest mefistofelism, această nevoie de distrugere sunt trăsăturile care definesc dictatura lui Hitler. Cruzimea gratuită îi inspiră toate deciziile, iar la sfârşit, exagerând până la absurd, el vrea să şteargă de pe faţa pământului ceea ce jurase să salveze.

În parte istovită, în parte subjugată de această voinţă fanatică, Germania îl lasă pe tiran să facă ce vrea. Spiritul acestui singur om a marcat profund întreaga naţiune. El nu avea în jurul lui decât tehnicieni lipsiţi de gândire politică, de felul lui Speer, executanţi fără conştiinţă, ca Himmler, sau neghiobi fascinaţi de putere, ca Göring. Numai Hitler decidea. Şi, dacă toţi cei care dispuneau de o parte din putere în Germania poartă răspunderea pentru crimele la care au fost complici, gândirea lui Hitler sau, dacă vrem, „geniul" lui le-a inspirat pe toate.

Or, Hitler nu căuta numai un avantaj pentru el şi nici măcar gloria. El urmărea, la nesfârşit, o obsesie nesăbuită. Am arătat că un fel de „fler" politic l-a ajutat mult timp să descopere punctul vulnerabil al adversarilor, permiţându-i să-i lovească în punctul lor slab. Însă această politică, abilă în detalii, era nebunească prin scopurile pe care le urmărea. Fascinaţia pe care o exercita, după cum se afirmă, prin care sunt explicate succesele sale, era similară celei pe care o exercită posedaţii. Şi, în acest sens, poate fi numit nebun: nu atât datorită crizelor lui de nervi, sau a acceselor de furie atât de temute, cât prin caracterul în final absurd al acţiunii întreprinse. Fără generalii capabili şi funcţionarii abili care s-au străduit, de multe ori tremurând, să dea sens proiectelor celor mai periculoase, se presupune că eşecul lui ar fi venit mai repede. Dar a rezistat doisprezece ani la putere: dacă la victimele războiului se adaugă cei morţi în lagăre, se poate spune că peste douăzeci de milioane de oameni au pierit din voinţa unuia singur.

Bibliografie

I. Traducerea cărţii *Mein Kampf*

Hitler, *Mon combat*, Paris, Nouvelles Editions Latines, 1934 şi 1977 (singura traducere integrală în limba franceză).

II. Lucrări generale asupra perioadei

J. Bariety şi J. Droz, *République de Weimar et Régime hitlérien* (1918–1945), Paris, Hatier, 1973.

G. Castellan, *La République de Weimar* (1918–1933), Paris, A. Colin, 1969.

III. Despre Hitler, naţional-socialism şi *Al Treilea Reich*

A. Bullock, *Hitler ou les mécanismes de la tyrannie*, 2 vol., Paris, Marabout Université, 1963.

J. Fest, *Hitler*, 2 vol., Paris, Gallimard, 1973.

A. Grosser şi col., *Dix leçons sur le nazisme*, Paris, Fayard, 1976.

W. Hofer, *Le national-socialisme par les textes*, Paris, Plon, 1963.

Maser, *Prenom: Adolf. Nom: Hitler*, Paris, Plon, 1973.

M.-G. Steinert, *L'Allmagne nationale-socialiste (1933–1945)*, Paris, Ed. Richelieu,1972.

Dintre mărturiile discutabile, dar valoroase:

A. François-Poncet, *Souvenir d'une ambassade a Berlin*, Paris, Flammarion, 1946.

A. Speer, *Au coeur du IIIe Reich*, Paris, Fayard, 1971.

IV. Despre câteva probleme speciale

— Despre ideologia naţional-socialistă şi originile sale:

E. Jäckel, *Hitler idéologue*, Paris, Calmann-Levy, 1973.

E. Vermeil, *Doctrinaires de la révolution allemande (1918–1938)*, Paris, Nouvelles Edition Latine, 1948.

— Despre societate:

Schoenbaum, *La révolution brune: une histoire sociale du IIIe Reich (1933–1935)*, Paris, Laffont, 1979.

— Despre economie:

Ch. Bettelheim, *L'économie allemande sous le nazism (un aspect de la décadence du capitalisme)*, 2 vol., Paris, Maspero, 1971.

— Despre sistemul concentraţionar:

E. Kogon, *L'Etat S.S.*, Paris, Seuil, 1971.

O. Wormser-Migot, *Le systeme concentrationnaire national-socialiste (1933–1945)*, Paris, P.U.F., 1968.

— Despre antisemitism:

Friedländer, *L'antisémitisme nazi (Histoire d'une psychose collective),* Paris, Seuil, 1971.

— Despre armată:

J.W. Wheeler-Bennett, *Le drame de l'armée allemande*, Paris, Gallimard, 1955.

— Despre problemele de interpretare:

Ayçoberry, *La question nazie (Essai sur les interprétations du national-socialisme (1933–1975)*, Paris, Seuil, 1979.

CUPRINS

Prefaţă 5

PARTEA ÎNTÂI
CUCERIREA PUTERII (1919–1934) 7

Capitolul I
ISTORIE 7

I. 1919–1923 7
1. Apariţia lui Hitler 7
Germania în iunie 1919 / 7; Partidul Muncitorilor Germani / 9; Tinereţea lui Hitler / 11
2. Hitler se impune 13
Perioada tulburărilor din Germania / 13; Progresele rapide ale Partidului Muncitorilor / 15
3. Lovitura de stat eşuată 17
Cauzele extreme ale loviturii de stat / 17; Puciul din 8 noiembrie 1923 / 18
II. 1923–1929 19
1. Germania se linişteşte 19
2. Marea criză a Partidului Nazist 20
III. 1929–1933 22
1. În timpul guvernelor Brüning (1930–1932) 23
Evoluţia regimului / 23; Hitler se apropie de putere / 24
2. Guvernele Papen şi Schleicher (iunie 1932–ianuarie 1933) 27

IV. 1933–1934 28
1. Primele luni ale regimului 28
2. Criza din 1934 32
Epurarea din 30 iunie / 32; Moartea lui Hindenburg / 35
V. Cum se explică ascensiunea lui Hitler 36

Capitolul II
PROGRAMUL 40

I. Evaluarea programului naţional-socialist 40
II. Cele douăzeci şi cinci de articole 42
1. Rasismul 42
2. Politica externă 43
3. Politica economică şi socială 45
4. Reforma dreptului, educaţiei etc. 48
5. Forma de stat 50

Capitolul III
PRECURSORI ŞI APROPIAŢI 52

I. Naţional-socialismul şi istoria germană 52
II. Precursorii 56
1. Naţionalismul 56
Pangermanismul / 56; Dreptul germanic şi religia germanică / 60; Antisemitism, rasism / 61; Autarhia / 64
2. Teoria statului 66
Statul – salvator / 66; Războiul / 67
3. Nietzsche 69
III. Apropiaţii 70

PARTEA A DOUA
HITLERISMUL LA PUTERE (1934–1945).....79

Capitolul I
STRUCTURA STATULUI HITLERIST 79

I. Puterea centrală 79
1. Statele 79
2. Partidul 81
3. Poliţii şi organizaţii militare 82
4. Lagăre de concentrare 84
II. Instituţii fundamentale ale statului 85
1. Justiţia 85
2. Propaganda.....86
3. Formarea tineretului 88
4. Organizarea muncii. Politica socială a naţional-socialismului 89
Sindicatul unic / 89; Serviciul muncii / 90; Activităţi sociale / 91

Capitolul II
POLITICA ECONOMICĂ 93

I. Finanţarea regimului 93
II. Politica agrară.....97
Domeniul ereditar / 97; Corporaţia de hrană / 97
III. Organizarea industriei. Planurile de patru ani 99
IV. Socialism sau capitalism 101
V. Preţuri şi salarii.....102

Capitolul III
POLITICA INTERNĂ. PERSECUŢII ŞI CRIZE 103

I. Politica antisemită 103
II. Lupta împotriva Bisericilor 106
1. Catolicii 106
2. Protestanţii 107
III. Criza din 1938 109
IV. Cauzele Fritsch şi Blomberg 111
V. Apariţia mişcărilor de rezistenţă (1938–1942) 113
1. Natura rezistenţei 113
2. Opozanţii 114
Mediile conservatoare / 114; Rezistenţa de stânga / 116
3. Proiecte eşuate 117
VI. Evoluţia internă a partidului 120
VII. Opoziţia după înfrângeri (1942–1944) 122
1. Înainte de acţiune 122
2. Lovitura de stat eşuată din 20 iunie 1944 124
VIII. Ultimele luni ale regimului (iulie 1944–mai 1945) 127

Epilog
PROCESUL DE LA NÜRNBERG 132

CONCLUZII 134

Bibliografie 137

Istorie universală Microsinteze

Adolf Hitler şi regimul nazist au marcat profund istoria lumii în secolul trecut, reprezentând un fenomen de proporţii colosale, care a declanşat cel mai devastator război din toate timpurile şi a ridicat ura rasială la valoarea de justificare pentru genocid.

Cum a fost posibil ca, într-o ţară de profundă civilizaţie, ca Germania, să ajungă şi să rămână timp de doisprezece ani la putere o persoană ca Adolf Hitler şi un regim ca cel nazist? Claude David foloseşte argumentul istoric pentru a crea o sinteză de înaltă calitate intelectuală şi pentru a propune o explicaţie.

Colecţie coordonată de ŞERBAN PAPACOSTEA,
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *ISTORIA BERLINULUI*
  de Cyril Buffet
- *ISTORIA PARISULUI*
  de Yvan Combeau
- *ISTORIA ASIEI*
  de Vasile Cristian

ISBN: 973-653-224-0